

Urban utveckling och interaktion

Svenska Sällskapet för
Antropologi och Geografi

YMER 2017

Urban utveckling och interaktion

Urban utveckling och interaktion

YMER 2017
ÅRGÅNG 137

SVENSKA SÄLLSKAPET FÖR ANTROPOLOGI OCH GEOGRAFI

© Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi

Redaktör: Thomas Borén

Omslag: Skulpturen "Cloud Gate", i folkmun "The Bean" (Bönan) av Anish Kapoor i Millenium Park, Chicago.

Invigd 2006. *Foto:* Thomas Borén 2009.

Försättsblad: Sarajevo. *Foto:* Michael Gentile 2008.

Eftersättsblad: New York. *Foto:* Michael Gentile 2012.

Sättning / formgivning: Bokpartner

Tryck: DanagårdLiTHO, Ödeshög 2017

ISSN 0044-0477:137

ISBN 978-91-982150-3-8

Innehåll

THOMAS BORÉN	
Introduktion – urban utveckling och interaktion	7
 SIMON JOHANSSON	
Midtowns skugga – mellan gamla och nya Detroit	25
 MICHAEL GENTILE	
Staden och den geopolitiska förkastningslinjen	49
 CHARLOTTA WIDMARK	
Stadens skifte äger rum – Stor-La Paz i ljuset av Bolivias andra revolution	71
 SIRI SCHWABE	
Patronato på andra sidan – kulturarv i den nyliberala staden	91
 JOHAN JANSSON OCH DOMINIC POWER	
Ett ekonomisk-geografiskt perspektiv på intermediära processer och kuratorer	111
 LENNART TONELL	
Hur går det till i planerings- och beslutsprocessen? Reflektioner kring rationalitet, kunskap, "magkänsla" och värde	129
 MOA TUNSTRÖM OCH LUKAS SMAS	
Spänningar på ett fält – stadsplaneringens diskurs och praktik på gränsen mellan innerstad och förort	145
 ANNIKA DAHLBERG OCH SARA BORGSTRÖM	
Urbana gröna allmänningar för alla – eller inte? Tillgänglighet och mångfunktionalitet i en föränderlig stad	165

SARA BORGSTRÖM, NIKOLINA ORESKOVIC, NOAH LINDER, MY SVENSDOTTER, MARIA SCHEWENIUS, ANNA EMMELIN OCH MAGNUS TUVENDAL Lokala initiativ – en outnyttjad potential i Stockholmsregionens arbete för hållbar utveckling	189
PER SCHUBERT, K. INGEMAR JÖNSSON, TORLEIF BRAMRYD, MICHAEL JOHANSSON, EBBA BRINK, CHRISTINE WAMSLER, THOMAS PALO, THOMAS H. BEERY, NILS G. A. EKELOUND OCH SANNA STÅLHAMMAR Ekosystemtjänstbegreppet – en historisk tillbakablick och den förväntade rollen i svensk miljöpolicy	213
ÅRSBOKENS FÖRFATTARE	239
VERKSAMHETSBERÄTTELSE 2016	242

Introduktion

– urban utveckling och interaktion

THOMAS BORÉN

INTERAKTION: (nylatin *intera'ctio*, av inter- och aktion, av latin *a'ctio* 'handling'), samverkan, samspel; process där grupper eller individer genom sitt handlande ömsesidigt påverkar varandra.

(Nationalencyklopedin 2017)

Nästan oavsett vilken ingång eller frågeställningar man har i urban forskning kommer man att behöva ta hänsyn till att de städer som studeras är som aktörer i sin egen rätt – staden som institution har visioner, policies, regelverk, praktiker och en slags intern förståelse (*tacit knowledge* eller "kultur") för hur saker ska göras, med vem, varför och när. Såväl med som mot detta kan stå mer eller mindre formerade intressegrupper, som lobbygrupperingar som representerar särintressen eller urbana protest- eller miljögrupper av olika slag. Gemensamt för dem är att de ytterst försöker påverka politiken i en viss riktning. Men relationerna här är sällan enkla. Städer i sig är komplexa och försöker balansera olika intressen inom sig.

Till bilden ska också läggas att även om städerna och deras med- och motaktörer är lokalt förankrade så är de indragna i flera övergripande sammanhang samtidigt, som till exempel en mer eller mindre global konkurrens mellan platser om kapital och arbetskraft, nationella ålägg-

ganden och åtaganden (inte minst om miljö, klimat och hållbarhet), internationella idéspredningar och policymobilitet (sk ”rörlig” policy), nationell och internationell migration för att nämna några saker som bidrar till kontinuerlig förändring i staden och dess befolkning.

På en abstrakt nivå är det inte svårt att förstå att övergripande omvärldsförändringar påverkar enskilda städer, deras ekonomi, politik och sociala sammansättning men genom att sätta interaktion – växelspel, samverkan, samspel – i fokus för analyserna som följer i boken är ansatsen här att försöka förstå mer i detalj vad som händer i de relationer som finns mellan olika urbana aktörer. Aktörer som i sin tur påverkar eller driver den urbana utveckling vi dagligdags ser omkring oss, i Sverige och i andra länder.

Syftet med denna Ymer är således att i tio kapitel ge en öppen, nyanserad och sammantaget mångfacetterad granskning och belysning av förändringsprocesser i staden med fokus på de underliggande interaktioner som präglar utvecklingen.¹ Vilka är de viktiga aktörerna? Vad gör de? Hur hänger de samman med varandra? Hur använder de staden? Hur påverkar de staden? Hur kan vi förstå dem?

Frågorna är viktiga, inte minst i ljuset av ökande social polarisering och fragmentering, upplopp och social oro, ökad mobilitet och immigration och andra större förändringar i vår tid som vi ännu inte fullt ut förstår vad de innebär. I vid mening hänger många av dessa övergripande frågor dock samman med den urbana utveckling som sedan 1970-talet brukar sammanfattas med att staden blivit ”entreprenöriell” (Harvey 1989), vilket i mångt och mycket omdefinierade den urbana spelplanen och sätter nya ramar för den interaktion, lokalt som globalt, som är möjlig.

INTERAKTION OCH RUM

Att sätta fokus i boken på interaktion ligger också väl i linje med det relationella rumsbegrepp som präglat mycket av den urbana forskningen de senaste decennierna. Relation är ett begrepp som möjliggör

en förståelse för att olika aktörer, som inte behöver dela samma plats, ändå är sammanbundna i tid och rum. Relationerna är också avgörande för urban utveckling då staden kontinuerligt skapas genom de relationer som verkar inom staden, och mellan staden och andra platser. Förändras stadens interna och externa relationer kommer så staden också att ändras. Men medan en relation i princip skulle kunna vara ensidig eller nästan ensidig, t ex en maktfullmäktig eller omnipotent relation, handlar interaktion alltid om någon typ av samspel och ömsesidighet, om än ibland oönskad. Interaktion kan därmed ses som en mer specifik term än relation.

Vidare kan man fråga sig vad relationer består av om de inte skulle vara uppbyggda av interaktioner – för att en relation ska finnas måste det hända något i den – någon typ av materiell praktik (Massey 2005) måste underbygga den och dessa sker ofta som respons på någon annans materiella praktik, vilket resulterar i en interaktion, vilket i sin tur bygger upp en relation mellan aktörerna. Interaktion kan härmed ses som en grundläggande pusselbit för att förstå relationer och som i sina beståndsdelar byggs upp av den materiella praktik som måste finnas för mänskligt varande.

Här är det dock viktigt att påminna om att den ovan antydda formeln ”materiell praktik > respons > interaktion > relation” är en teoretisk abstraktion. Konkret sett är verkligheten inte så renodlad utan är snarare full av materiella praktiker, interaktioner och relationer som delar samma rum, existerar samtidigt och som därmed i praktisk mening kommer att definiera varandra som en slags över tid öppen totalitet. Tänker man vidare att alla mänskliga aktörer mer eller mindre alltid under sin vakna tid gör saker – materiella praktiker – i sociala sammanhang kommer man i denna tankes slutledning finna en kontinuerlig, ständigt pågående samverkan där efter några led alla inblandade påverkas av varandra. Ett samspel och växelverkan som i några led täcker in en stor grupp människor vilka med teknologins hjälp och inte minst med hjälp av sociala medier kan vara spridda över stora avstånd.

I denna konkreta värld av materiella praktiker kommer också de rumsliga aspekterna att göra sig gällande i hur interaktionerna tar form – makten att överbrygga avstånd i de materiella praktikerna och i responserna kommer att vara avgörande. Det är tydligt, i en globaliserad värld, att det inte är avståndet i sig som är avgörande utan snarare just makten att överbrygga avstånd. Samtidigt betyder inte detta paradoxalt nog att närhetens roll har minskat i betydelse. Det är just den möjliga närheten i städer mellan aktörer och de effekter närheten i sig är upphov till som gör städer speciella (Scott och Storper 2015) och kan tilläggas, när aktörer befinner sig nära varandra behövs en relativt sett mindre makt för att överbrygga de avstånd som ändå finns. Denna makt är dock inte jämnt fördelad, varken inom eller mellan städer och det finns således en hierarkisk ordning, eller för att använda Doreen Masseys ord en ”maktgeometri” (1991), i de möjliga interna och externa interaktioner och relationer som underbygger urban förändring.

Det går med all säkerhet att utveckla denna vänskapliga kritik av det relationella rumsbegreppet då dessa inledande punkter inte är tänkta att vara uttömmande. Snarare är de till för att belysa en ingång till forskning om städer som på empirisk grund och på ett öppet jämförande sätt har möjlighet att analysera de komplexa beroendeförhållanden, möjligheter och begränsningar som finns för utveckling och förändring under den urbanism som växer fram i spåren av ett alltmer globalt integrerat urbant samhällssystem. Detta system, som Peck (2015) framhåller, innebär att de enskilda städerna oavsett sin specifika historia, sammansättning eller nationella kontext också ingår i en övergripande (global) kontext – ”the context of context” – av i korthet kapitalistiskt definierade politisk-ekonomiska beroendeförhållanden. Det var i denna ”context of context” som staden fick en ny roll i samband med övergången från ”fordism” till ”post-fordism”, det var i denna övergångstid som staden blev ”entreprenöriell” (Harvey 1989).

DEN ENTREPRENÖRIELLA STADENS URBANISM

Bakgrunden till "den entreprenöriella stadens urbanism" är att det fordistiska ekonomiska systemet eller "ackumuleringsregimen" från efterkrigstiden sedan början av 1970-talet inte längre fungerar och att städer i den framväxande "post-fordistiska" ekonomin prövar olika lösningar på den kris som detta utlöst (Franzén *et al.* 2016). I en tidig och banbrytande artikel 1989 sammanfattande urbangeografen David Harvey (1989) utvecklingen av västerländska städer som att ha gått från "urban managerialism" till "urban entrepreneurialism" vilket i korthet inneburit att städer i högre utsträckning än tidigare måste kämpa för att behålla och locka till sig investeringar, kapital, arbetskraft och då särskilt högtbildade, kreativa och innovativa människor, samt också locka turister, konferensbesökare och andra tillfälliga besökare i konkurrens med andra städer och platser. I korthet handlar det om att sälja in staden och göra den attraktiv på en "platsernas marknad".

En viktig aspekt i denna konkurrens är att samarbeten och interaktion av olika slag fått en större betydelse. Om omvärlden uppfattas som konkurrerande kommer såväl de externa som de interna relationerna i staden att påverkas i relation till detta. Externt kan det handla om att genom platsmarknadsföring sätta "staden på världskartan", göra den känd och ihågkommen i omvärlden och på andra sätt försöka utveckla det "kollektiva sociala kapital" (Harvey 2002) som många framstående (men ofta socialt segregerade) städer, som London, Paris och New York, har mycket av. Det handlar då om att lyfta fram det som är bra och lockande för företag, arbetskraft och besökare, vilket dock får långtgående konsekvenser för staden och dess invånare (Ramberg 2016). Kritiken är att det som är mindre bra eller inte uppfattas som representativt skyfflas undan i såväl marknadsföring som i praktiska termer, dvs stadens egna praktiker blir exkluderande för dem som inte passar in i den önskade målbilden (Ek och Hultman 2007, Ek 2009), vilket är särskilt problematiskt i demokratiska termer (Syssner 2012). Rimligtvis torde de geografiska berättelser som sprids av stadens företrädare i platsmarknadsföringssyfte spegla alla invånare på platsen och inte verka exkluderande.

Men även de interna relationerna definieras om. I en studie av urban entreprenörialism i Stockholm och Göteborg skriver Franzén, Hertting och Thörn:

Den globala stadskonkurrensen – eller noga taget föreställningen om den – gör kommun och lokalt näringsliv *mer beroende av varandra*. Med hänvisning till en global konkurrens krävs mobilisering av handlingskraft tvärs formella myndighetsjurisdiktioner och tvärs samhällets offentliga, privata och civila sfärer. (Franzén *et al.* 2016: 204, kursiv i original)

Några av de relationer och ”interaktionsrum” som särskilt utvecklats för detta är relativt väl kända och kan förstås genom begrepp som nätverksstyrning (*governance*), OPS (offentlig privat samverkan), BIDs (Business Improvement Districts) eller förhandlingsplanering, men problemet med dem är dels att det ofta finns ett inneboende demokratiskt underskott i dem, dels att de ofta inte tillräckligt inkluderar stora delar av samhället, åtminstone om man tänker att det gäller att få alla aktörer, inklusive hushållen, att dra åt samma håll och samarbeta för det gemensammas bästa. Vad som är ”bäst” kan förstås diskuteras men ekonomgeografen Michael Storper (1997) menar att för att platser ska stå sig i den globala konkurrensen måste alla de som har intressen i det lokala sammanhanget – från globalt verkande företag till enskilda grupper och hushåll – bidra och samverka. Detta eftersom platsen i sig är en viktig grund för det kollektiva lärande som ligger till grund för innovation, vilken i korthet är en grundval för att investera i högkostnadsländer. Och i innovationsdrivna högkostnadsekonomier gäller det att vara just bäst (i världen) på att lära nytt inom det produktionsfält som platsen behärskar. Platsen och dess befolkning blir således viktig för den urbana utvecklingen på ett förhållandevis nytt sätt. Bo Öhrström skriver:

Den nya ekonomins institutioner består av en komplex samverkan mellan produktionssammanhang och formella organisationer, små och stora företag, fackföreningar, universitet, aktörer i den offentliga sektorn

och, inte minst, hushållen. Konkurrensförmågan konstitueras av att man lyckas skapa en lokal miljö där alla dessa faktorer stöps samman i ett "reflexivt, kollektivt handlande". (Öhrström 2006: 66)

Det är viktigt att påpeka att dessa nätverk inte bara är lokala med verksamhet i staden. De är i högsta grad skalöverskridande. I Stockholm sker detta på flera sätt varav några är mer "formella" än andra. Exempel på ett formellt skalövergripande nätverk med betydelse för hur staden utformas är landstingets regionplaneavdelning och framtagandet av den regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen, RUFS. I den måste de 26 självstyrande kommunerna i Stockholmsregionen komma överens och ingen har egentligen mer makt än någon annan även om Stockholm stad sticker ut genom sin storlek och ekonomiska kraft (Hermelin 2009). Arbetet med RUFS är delvis reglerat i Plan- och bygglagen men i sammanhanget utgör detta snarare ett undantag än regeln. Mycket av det skalövergripande nätverksbyggandet sker istället i frivilligt formade formella eller informella nätverk. Ett formellt sådant nätverk, mindre reglerat än arbetet med RUFS utgörs av Mälardalsrådet, som har tagit som sin uppgift att:

Mälardalsrådets uppgift är att vara forum för samverkan i strategiska frågor och skapa förutsättningar för medlemmarna att agera samfällt. (...) Det övergripande målet för Mälardalsrådet är att främja utvecklingen av Stockholm-Mälardalsregionen, och vara en mötesplats för politiken och för möten mellan näringsliv, politik och akademi i storregionala utvecklingsfrågor. (Mälardalsrådet 2016)

Men förutom formella nätverk som RUFS och Mälardalsrådet och de interaktioner som pågår i dem och liknande organisationer ämnade att understödja urban utveckling finns det i sammanhanget även informella nätverk, som blandar sig med de formella och som nedanstående exempel visar också kan löpa tvärs över skalnivåer. De representerar vidare ett sätt att istället för att teckna relationer och interaktioner

”uppåt” i skalnivå, från stad och region, över länder till internationella och globala organisationer, finns behov av att teckna dem ”inåt” mot det personburna, snarare än det organisationsburna. Det handlar i princip om att på personnivå teckna de relationer som enskilda beslutsfattare har och hur deras respektive intressen samverkar för att driva eller inte driva utvecklingen åt ett visst håll. I en föreläsning i februari 2016 vid Stockholms universitet av Stockholms trafikborgarråd Daniel Helldén tecknade han upp hur personer, institutioner, kommuner, politiska partier och företag och finansinstitut utifrån sina respektive intressen utgjorde ett nätverk av sammanhängande intressen som tillsammans hindrade beslut som skulle kunna leda till nedläggningen av Bromma flygplats i Stockholm.

Ytterst är det en politisk fråga där majoriteten i Stockholms kommunfullmäktige vill riva upp stadens kontrakt med statliga flygplatsbolaget Swedavia för att bygga bostäder men en riksdagsmajoritet hindrar regeringen från att ens undersöka frågan. I en renodlad marknads ekonomi torde istället, enligt urban-ekonomisk teori, den extensiva markanvändningen på Bromma ersättas med en mycket mer intensiv markanvändning på grund av markens höga jordränta, som ökat kraftigt sedan flygplatsen etablerades 1936 i takt med att läget blivit relativt sett mer centralt i samband med att staden vuxit. Dock verkar det som om andra aktörer, med intressen i flygbolaget SAS och därmed Arlanda flygplats, inte börjat agera i frågan. Inte heller stora byggföretag och byggfackförbund (vilka har relativt starkt inflytande i det största regeringspartiet) verkar ha agerat med kraft för att öppna upp den ”byggpotential” som finns på och kring Brommafältet och i samband med att Arlanda och Skavsta flygplatser samt tåg och andra relaterade transporter byggs ut. Kanske finns en tanke här om att tiden hur som helst ligger för dessa aktörer i takt med att staden fortsätter växa, jordräntan ökar ytterligare och Bromma flygplats härmed blir än mer av en urban anomali? I det här fallet är det huvudsakligen svenska aktörer men nätverken kan lika gärna sträcka sig över landets gränser med t ex internationella företag, fastighetsägare och finansinstitut.

Paradoxalt i sammanhanget är att Sverige saknar en tydlig politik om städer – det är inget politikområde på nationell nivå trots att det finns både medial och akademisk debatt om de stora frågor som berörs (ex. Franzén *et al.* 2016, Ramberg 2016, Baeten och Listerborn 2016, Olsson *et al.* 2016, Ståhle 2016 för att nämna några böcker på svenska från bara förra året), samt ett växande antal akademiska utbildningar om städer, stadsbyggnad och samhällsplanering. "Delegationen för hållbara städer" efterlyste i sin slutrapport (2012) just en stadspolitik men staten förlängde inte den delegationen. De blocköverskridande försöken att nå en samsyn i bostadspolitiken kraschade hösten 2016 och i vissa fall, där enskilda kommuner försöker skapa utrymme för byggande har, som behandlats ovan, riksdagsmajoriteten stoppat att ens utreda möjligheten (Bromma). Detta kan vara ett särfall, infekterat inte främst av ideologiska skillnader om urban utveckling utan kanske snarare av blockering som politisk princip. Det verkar dock inte vara en framkomlig väg för utvecklingen av städer men visar förstås ännu en gång på komplexiteten i den urbana frågan.

URBAN TEORI / GLOBAL URBANISM

För att återgå till den entreprenöriella staden hade Harvey (1989) främst den västerländska staden i åtanke och kanske främst den amerikanska, vilka i hög utsträckning också drabbats av fordismens kris med stora nedläggningar av arbetsplatser i takt med att transporter förbilligats och produktionen av varor flyttat till länder med lägre lönenivåer. Men i takt med att världen globaliseras knyts även städer från andra delar av världen allt tydligare in i liknande beroende- och konkurrensförhållanden. Dock, menar forskare inom vad som i bred mening kallas post-kolonial teori, utan att detta speglas i den urbana teorembildningen, som fortfarande i huvudsak utgår från (modernitetens) erfarenheter och studier av staden i västerlandet. Forskning och erfarenheter om städer i andra delar av världen, om de uppmärksammas över huvud taget, inkluderas inte utan ses istället som (alltför)

annorlunda, avvikande, omoderna och "outvecklade" (Robinson 2006, Roy 2009, Ferenčuhová och Gentile 2016).

Jennifer Robinson (2006, 2016) är en av de främsta företrädarna för en urbanteoretisk inriktning som genom begreppet "ordinary cities" försöker utmana förståelsen av städer och menar att även förståelsen och teoribildningen kring västerländska städer skulle gynnas av att inkludera urbana erfarenheter från andra delar av världen, samt av att inte stirra sig blind på ekonomiska utvecklingsaspekter med vilka de rika städerna lätt hamnar i en klass för sig. Det handlar om att tänka komparativt (och inte enbart inkludera västerlandets städer som grund för urban teori) och vara öppen för att städer är olika men likväl möjliga att lära från för att förstå processer av generell eller pan-urban karaktär, oavsett om de ligger i väst eller någon annanstans (se även Ward 2010, Jacobs 2012, Peck 2015). För att forma urban teori och begrepp är rimligtvis alla urbana erfarenheter i grunden intressanta, oavsett var de ägt rum.

Den här typen av öppet jämförande perspektiv (Robinson 2016) ställer vår komparativa föreställningsförmåga i centrum och är nödvändig för att inte låsa vår generella förståelse för, och teoretiserande av, det urbana vid erfarenheter begränsade till i huvudsak några av de större städerna i västerlandet (främst i USA och Storbritannien).

Samtidigt är den här ansatsen endast ett av många perspektiv – sammanfattade i ord som till exempel världsstäder, den kreativa staden, "nested cities", assemblage eller planetär urbanisering – som figurerar i den teoretiska debatten om hur vi ska förstå städer. De många perspektiven, i grunden en diskussion om städer globalt, har gett upphov till stor akademisk diskussion, bland annat om stadens ontologi och epistemologi i vilken en del forskare försöker definiera vad en stad egentligen är (Scott och Storper 2015) eller vad planetär urbanisering innebär (Brenner och Schmid 2015).

Brenner och Schmid (2015) argumenterar för att det urbana är ett teoretiskt begrepp och inte i första hand en byggd miljö med en viss täthet. De menar att med ett sådant begrepp kan man då också bättre

förstå hur den urbana frågan är något som kommit att genomgående forma planetens liv och ekonomi, och att det därför är otillräckligt med ett begrepp om staden som något avgränsat och avskilt. Det urbana som begrepp så att säga sträcker sig långt ut över de gamla stadsgränserna och omformar landskap runt om i världen.

Storper och Scott (2016) å andra sidan vänder sig mot denna syn på staden och lyfter genom begreppet "urban land nexus" (se även Scott och Storper 2015) fram att just den urbana skalan är central. Inte för att den kan tydligt avgränsas från ett omland eller för att den består av en tätt uppbyggd miljö utan för den dynamik och de processer som finns inneboende i närheten mellan många aktörer, dvs de agglomerationseffekter som finns i staden men saknas på andra ställen. De skriver:

[T]he city represents a very specific scale of economic and social interaction generated by agglomeration processes and focused on the imperative of proximity, and almost always endowed with governance arrangements that attempt to deal with the problematical effects of density and propinquity.
(2016: 1119, kursiv i original)

Ska man dra skillnaderna dem emellan till sin spets kan man uttrycka det som att Brenner och Schmid riktar fokus på stadens roll för det som är utanför den traditionella stadsgränsen medan Scott och Storper belyser det som är innanför den. Som ett axplock ur debatten om staden, dess begrepp och forandet av urban teori representerar de som lyfts fram här tydliga men olika perspektiv; där Robinson skriver fram att städer är olika men ändå jämförbara, poängterar Scott och Storper ett generellt drag hos alla städer. Peck pekar på att oavsett om städer är olika är de också en del av samma system, ett system som Brenner och Schmid i grunden menar är urbant definierat och som påverkar i princip alla miljöer på vår jord. Det urbana är i centrum, förstås, men uppenbart är att det finns olika sätt att förstå vad staden med dess interna och externa relationer innebär. Frågan om den *inter-*

aktion som sker i och genom dessa relationer och vad det betyder för urban utveckling är således långt ifrån avgjord. Desto större anledning att denna bok sätter detta i fokus.

URBAN UTVECKLING OCH INTERAKTION

Oavsett hur man ställer sig i de nämnda debatterna framgår av ovanstående axplock att det finns flera olika sätt att teoretiskt och tematiskt underbygga sina studier av urban utveckling och interaktion. Kapitlen som följer bygger huvudsakligen på empiriska studier inom geografi och antropologi och allt som allt formar bidragen i boken en bred och nyanserad bild av urban utveckling och interaktion, som av författarna behandlas på olika sätt. I bred mening behandlas utveckling, interaktion och förändring i förhållande till politik, planering, kultur, ekonomi, miljö och sociala hänsynstaganden – ofta på ett integrerat sätt. Vissa kapitel är jämförande medan andra bygger på enskilda fallstudier. Vissa lägger fokus tyngre på utveckling och förändring än interaktion, medan andra gör tvärtom. Några kapitel tar fasta på underliggande beslut medan andra mer övergripande fångar utvecklingen inom sitt område. I några kapitel behandlas huvudsakligen städernas externa relationer medan i andra kapitel ligger fokus på stadens interna relationer.

I Simon Johanssons kapitel om Detroit i nordöstra USA framgår hur fordismens kris påverkat staden och dess tidigare stora fordonsindustri. Johansson analyserar konstruktionen av Midtown – ett område under gentrifiering nära stadskärnan – och visar hur ras (*race*)² är en understuderad men avgörande faktor i denna process. Johansson visar att processen går mycket snabbt. Affärsliv och serviceutbudet förändras och den svarta, äldre befolkningen byts mot en vit, ung befolkning. I kapitlet framgår med all tydlighet att gentrifiering inte bara är något som händer, något spontant, utan historien, aktörerna och strategierna bakom denna utveckling lyfts fram liksom vad de innebär för staden i termer av nya (och gamla) konfliktlinjer.

Michael Gentiles kapitel i boken visar ett exempel på hur urban teori

– här i form av begreppet ”geopolitical fault-line cities” – på en öppen jämförande basis kan formas av studier i andra delar av världen än västerlandet och bidra till en utveckling av den generella förståelsen för städer i stort och till litteraturen om ”delade” städer i synnerhet. Gentile utgår i sin analys från städer i Ukraina och de ”förkastningslinjer” i dem som han visar härur från dels relationen befolkningen har till en viss nationell idé eller avsaknad av sådan, dels till skilda geopolitiska diskurser. I det här fallet den diskurs som sprids från Moskva respektive den som EU eller ”väst” representerar.

Charlotta Widmarks kapitel behandlar Stor-La Paz i Bolivia och genom etnografiskt fältarbete och relationella rumsbegrepp undersöker hon utvecklingen i staden de senaste 30 åren. Från den nyliberala perioden över en orolig period som betecknats som Bolivias andra revolution till nutiden då ursprungsbefolkningarna fått avsevärt mer inflytande. Widmark visar hur staden i denna process avkoloniserats (långt efter kolonialismen formellt upphört) i takt med att ursprungsbefolkningarna mobiliserat sin politiska makt och sedan den ekonomiska politiken lagts om, samt vilka konsekvenser detta fått genom ny arkitektur, utbyggd infrastruktur och att stadens olika delar i praktisk mening definieras om vad gäller tillhörighet och identitet när de sociala hierarkierna förändras.

I Siri Schwabes kapitel analyseras Patronato – ett grannskap i Santiago de Chile – utifrån landets nyliberala politik och ekonomiska utveckling under och efter åren med diktatur. Patronato har utvecklats en nisch i den urbana ekonomin baserat på ”autencitet” i vilken områdets särpräglade palenstinska kulturarv spelar en stor roll för vad som uttrycks som ”mer-än-chilenskt” och används för att marknadsföra området som kosmopolitiskt. Grannskapet är dock stannat i förändring och Schwabe speglar denna utveckling genom några av stadens invånare och deras relationer till området. Kapitlet belyser förhållandet mellan de lokala aktörerna och mer övergripande urbana och politiska processer och visar ett sätt som kulturarv kan vara en del av (nyliberal) urban utveckling.

I Johan Janssons och Dominic Powers kapitel analyseras en särskild grupp av aktörer, kuratorer, och den roll som de och staden har för de värdeskapande processer som en vara genomgår mellan det att den producerats till det att den konsumeras. Begreppet kuratering kommer ursprungligen från konstvärlden men har börjat användas i vidare mening i takt med att globalisering och digitalisering medfört att konsumenter står inför allt fler valmöjligheter. Kuratorn utgör här en hjälpare (mellan)hand som ibland utan egen vinning ser till att säljare och köpare möts och samtidigt adderar värde till den berörda produkten. Med två empiriska fallstudier av konst- respektive musikmarknaderna i Stockholm undersöker författarna kuratering som begrepp och medierande länk i den urbana ekonomin.

Lennart Tonell diskuterar i sitt kapitel hur politiker som är ansvariga för stadens utveckling faktiskt fattar beslut och visar att den rationella planeringen, tänkt vara informerad av den senaste kunskapen, i praktiken befinner sig relativt långt bort från den urbana utveckling vi ser idag. Snarare spelar "magkänsla" och värderingar en stor roll. Tonell visar vilken roll detta spelar genom en analys av ett planärende (förtätningen av Kvarteret Plankan i Stockholm) och följer sedan den formella interaktion som sker mellan staden och invånarna genom Länsstyrelsens och domstolars yttranden och beslut i ärendet i takt med att ärendet överklagas i olika instanser.

I Moa Tunströms och Lukas Smas kapitel undersöks vilka urbana normer som styr planeringen och hur de omsätts i planeringspraktik. Med exemplet Årstafältet i Stockholm visar de hur rådande stadsideal i både diskursiv och fysisk mening tränger ut tidigare ideal och att förorten härmed byggs om och förändras. Gränsen mellan förort och stad förskjuts men processen är inte oproblematisk och analysen visar att planeringen är fragmenterad och att interaktionen mellan olika parter inte är samstämd samt inte heller fullt ut reglerad. Tunström och Smas visar att de olika aktörerna håller sig med olika planeringsteoretiska modeller i olika delar av planprocessen vilket skapar spänningar både inom och mellan dem.

Annika Dahlberg och Sara Borgström belyser de gröna allmänningarnas roll i staden och hur denna har förändrats. De använder ett politisk ekologiskt ramverk där maktrelationer kring mark och nyttjande är centralt, något som ofta saknas i relaterade studier. Urbana gröna allmänningar, som parker och skogsdungar, kan inte bara förstås med hänsyn till deras ekologiska roll eller deras roll för rekreation utan också utifrån frågor om tillgänglighet och rättvisa. Utifrån tre perspektiv – territorialisering, social och ekologisk mångfunktionalitet och miljö rättvisa – identifierar författarna ett flertal processer som de menar måste studeras tvärvetenskapligt för att få den förståelse som krävs, särskilt i en situation då befolkningen blir större, de gröna ytorna bebyggs och staden förtätas.

De två sista kapitlen i boken är skrivna inom ramen för två olika forskargrupperns arbete. Det första av dessa bygger på ARTS-projektets resultat och behandlar förutsättningar och hinder för hur lokala initiativ för hållbar utveckling, som t ex samåkning eller urban odling, kan implementeras i större skala i Stockholmsregionen. Analysen visar att det är de existerande relationerna mellan aktörer som avgör om de hållbarhetslösningar som initiativen utvecklat skalas upp till hela regionen. Författarna identifierar utifrån studien tre nyckelfrågor som är viktiga för omställningen till ett hållbart samhälle – kommunens nya roll, långsiktiga plattformar och smart samverkan. Kapitlet är skrivet av Sara Borgström, Nikolina Oreskovic, Noah Linder, My Svensdotter, Maria Schewenius, Anna Emmelin och Magnus Tuvendal.

I det andra redovisas erfarenheterna från ECOSIMP, ett projekt som studerat ekosystemtjänstbegreppet från ett kommunalt perspektiv i nära samarbete med några skånska kommuner. Kapitlet ger inblick i hur nationella beslut, som ytterst syftar till hållbar utveckling, kan implementeras på kommunal nivå och i den lokala samhällsplaneringen som ett miljöpolitiskt verktyg. Kapitlet behandlar begreppet ekosystemtjänst, hur det uppfattas i kommunerna och dess samband med klimatanpassning och förtätning, samt vikten av ökat samarbete mellan forskning och samhälle. Kapitlet är skrivet av Per Schubert, K.

Ingemar Jönsson, Torleif Bramryd, Michael Johansson, Ebba Brink, Christine Wamsler, Thomas Palo, Thomas H. Beery, Nils G. A. Ekelund och Sanna Stålhammar.

Avslutningsvis så kan sägas att sammantaget är denna bok med sina olika kapitel ett bidrag till en ökad förståelse om städer och om de förändringsprocesser och underliggande interaktioner som präglar utvecklingen i dem, inte bara i Sverige eller västvärlden. Tanken är att kapitlen tillsammans på ett öppet jämförande sätt diskuterar processer som är eller kan vara pan-urbana. Vidare ger de olika analyserna tillsammans i ett öppet jämförande en djupare förståelse av att staden inte kan ses som en enhet utan snarare som en komplex sammanfogning av olikheter (det sociala med det kulturella med det fysiska med det politiska med det ekonomiska med det ekologiska med det legala med det institutionella och så vidare) som tillsammans i en rumsligt och av närhet definierad dynamik präglad av maktgeometriska konfigurationer sträcker sig från det individuella och lokala till de mest övergripande beroendeförhållandena.

Det är alltså en stad där inget bara händer helt oproblematiskt av sig själv – det är en räcka av aktörer på olika skalnivåer som i materiell praktik med varandra interagerar, bär upp och över tid utvecklar de relationer som tillsammans leder till urban förändring.

NOTER

1. Arbetet med boken påbörjades i juni 2016 och alla kapitel har granskats av dels redaktören och en till två av de andra författarna och/eller av externa granskare i en fackgranskningsprocess som också inkluderar denna introduktion. Ett särskilt tack till Andrew Byerley, Jonas Bylund och Thomas Lundén, som granskat var sitt kapitel utan att vara med i boken. Merparten av kapitlen har också behandlats vid ett manus-seminarium med författarna vid Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet den 25 november 2016.
2. Ras som begrepp för olika grupper av befolkningen används inte i svenskt vardagsspråk men det används i USA.

REFERENSER

- Brenner, Neil och Christian Schmid (2015) Towards a new epistemology of the urban? *City* 19 (2-3): 151–182.
- Baeten, Guy och Carina Listerborn (red) (2016) *Tretton myter om bostadsfrågan*, Dokument Press, Årsta.
- Delegationen för hållbara städer (2012) Femton hinder för hållbar stadsutveckling, Statens Offentliga Utredningar M 2011:01/2012/66.
- Ek, Richard (2009) Från marknadsföring av polis till marknadsföring av zoner? *Geografiska Notiser* 67 (1): 34–44.
- Ek, Richard och Johan Hultman (red) (2007) *Plats som produkt. Kommersialisering och paketering*, Studentlitteratur, Lund.
- Ferenčuhová, Slavomíra och Michael Gentile (2016) Introduction: post-socialist cities and urban theory, *Eurasian Geography and Economics* 57 (4-5): 483–496.
- Franzén, Mats; Nils Herrting och Catharina Thörn (2016) *Stad till salu. Entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*, Daidalos, Göteborg.
- Harvey, David (1989) From managerialism to entrepreneurialism: the transformation of urban governance in late capitalism, *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography* 71 (1): 3–17.
- Harvey, David (2002) The art of rent: globalization, monopoly and the commodification of culture, sid 93–110 i L Panitch och C Leys (red) *A world of contradictions: socialist register*, Monthly Review Press, New York.
- Hermelin, Brita (2009) Spatial strategic planning in the Stockholm region—discourses on the space-economy and growth factors, *European Planning Studies* 17 (1): 131–148.
- Jacobs, Jane M (2012) Commentary – comparing comparative urbanisms, *Urban Geography* 33 (6): 904–914.
- Massey, Doreen (1991) A global sense of place, *Marxism Today* juni: 24–29.
- Massey, Doreen (2005) *For space*, Sage, London & New Delhi.
- Mälardalsrådet (2016) Om Mälardalsrådet, www.malardalsradet.se (besökt 18 november 2016).
- Nationalencyklopedin (2017) Interaktion, www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/interaktion (besökt 31 mars 2017).
- Olsson, Krister; Daniel Nilsson och Tigran Haas (red) (2016) *Urbanismer. Dagens stadsbyggande i retorik och praktik*, Nordic Academic Press, Lund.

- Ramberg, Klas (red) (2016) *Stockholm som vara*, Stockholmia, Stockholm.
- Robinson, Jennifer (2006) *Ordinary cities: between modernity and development*, London, Routledge.
- Robinson, Jennifer (2016) Thinking cities through elsewhere: comparative tactics for a more global urban studies, *Progress in Human Geography* 40 (1): 3–29.
- Roy, Anaya (2009) The 21st century metropolis: new geographies of theory, *Regional Studies* 43 (6): 819–830.
- Scott, Allen J och Michael Storper (2015) The nature of cities: the scope and limits of urban theory, *International Journal of Urban and Regional Research* 39 (1): 1–15.
- Storper, Michael (1997) *The regional world: territorial development in a global economy*, Guilford Press, New York.
- Storper, Michael och Allen J Scott (2016) Current debates in urban theory: a critical assessment, *Urban Studies* 53 (6): 1114–1136.
- Stähle, Alexander (2016) *Alla behöver närhet. Så blir framtidens städer*, Dokument Press, Årsta.
- Syssner, Josefina (2012) *Världens bästa plats? Platsmarknadsföring, makt och medborgarskap*, Nordic Academic Press, Lund.
- Ward, Kevin (2010) Towards a relational comparative approach to the study of cities, *Progress in Human Geography* 34 (4): 471–487.
- Öhrström, Bo (2006) Urban och ekonomisk utveckling. Platsbaserade strategier i den post-industriella staden, sid 41–85 i O Sernhede och T Johansson (red) *Storstadens omvandlingar*, Daidalos, Göteborg.

Midtowns skugga – mellan gamla och nya Detroit

SIMON JOHANSSON

Under min andra morgon i Detroit så gav jag en av mina värdar skjuts till jobbet. Sarahs kontor låg i en av skyskraporna i Downtown, vars disiga siluetter reste sig sex kilometer söderut från där vi bodde. Miss-tänksam mot forskare som kom till staden och ”sög energin ur en” passade hon på att fråga ut mig medan vi tog ”the scenic route”. Hon undrade vad och på vilket sätt jag skulle ge tillbaka till staden. Jag hade inget bra svar på den frågan och sade därför att jag inte visste men antydde samtidigt att jag med tiden kanske skulle få det klart för mig. Hon sneglade på mig från passagerarsätet och pekade mot gatan vi körde på.

”Det här är Cass Avenue” sade Sarah. Hennes intima kunskap om staden hade imponerat på mig under föregående kväll och jag var därför ivrig att demonstrera det lilla jag själv visste.

”Det är en del av Midtown” svarade jag. Under de månader som föregått mitt fältarbete hade jag stött på namnet när jag letade boende i staden.

”Det här är inte Midtown.” Hennes svar var rappt och med en betoning på inte. Hon vände sig mot mig och upprepade sig. Jag fick en olustig känsla av att jag gjort bort mig och att jag på något vis förnärmat henne. Att jag kanske, på något sätt och i hennes ögon, visat mig

ovärdig Detroit. Jag skulle senare förstå att det var precis det som hade hänt.

Medan vi körde nedför Cass Avenue beskrev hon världen som omslöt oss. Det var en sammanfattning som efter år av delat boende och umgänge framträder som allt mer koncis och sparsmakad i sin framställning. Hon berättade att Midtown var falskt, medan Cass Corridor – det namn som hon föredrog – var autentiskt och äkta. Hon förklarade att Midtown var en etikett som klistrats på en rad platser som redan hade en historia och en etablerad innebörd. I takt med att mitt fältarbete fortskred kom jag att möta samma resonemang och indignation från olika aktörer i staden. Uppkomsten av nya namn och koncept för områden symboliserade för Detroitbor en vittomfattande förändringsprocess som de har få möjligheter att påverka. Inget tycktes i sin tur symbolisera denna process såsom Midtown, vilket ofta figurerade som en lokal referens för en ny form av stadsutveckling.

I bilen fortsatte Sarah med att förklara att "de" ville kalla det här för Midtown så att de kunde göra om platsen efter sina egna önskemål, så att det passade bättre för vissa människor.

"Vilka människor?" frågade jag.

"Såna som du och jag" svarade hon. Kanske märkte hon att jag inte kopplade och förtydligade: "det är för vita människor, folk från förorten. Det har redan hänt överallt i det här landet och nu är det vår tur."

I hennes ögon hade platsen nästan helt förändrats av en gentrifieringsprocess som fortsatte att intensifieras. Jag minns att jag vid tillfället tvivlade på hennes omdöme. Hennes tvärsäkra uppfattning tycktes stå i motsats till de stora och sedan länge övergivna hyreshusen som kantade vägen. Folktomma trottoarer, igenmurade skyltfönster och eldhärdade fasader förde tankarna till en konflikt eller katastrof, snarare än till utveckling, exploatering och gentrifiering. Det stämde inte överens med den tysta förståelse av processen som jag hade i bagaget från min uppväxt i Stockholms innerstad.

Den förtrogenhet Sarah hade i ämnet var delvis grundad i den kunskap hon förvärvat under sin utbildning och i sitt yrkesliv inom stor-

stadsregionen men den bottnade även i andra dimensioner. Stundom var den mer personlig än professionell. Hon var själv uppvuxen i förorten. Likt andra ur sin generation hade hon gjort en så kallad "flykt", från förort till stad, en rörelse som gick i motsatt riktning från hennes föräldrageneration. Det hade för henne, likt för andra, bidragit till ansträngda relationer med familj och släkt eftersom valet att bosätta sig i Detroit helt bröt med deras föreställningar om det goda livet. Numera ägde hon tillsammans med sin partner två fastigheter i området som generade sidoinkomster. Med tiden kom hon att tatuera in en stiliserad karta av Detroit på sin arm, en karta som bara avbildade staden och ingen av dess omkringliggande förorter. På sitt lår lät hon även skriva "Cass Corridor United" med stora och snirkliga bokstäver. De symboliskt laddade världarna av stad och förort, samt distansen och gränserna där emellan, var således linjer ristade i hennes egen levnadsbana, återbildade i mönster av svart bläck över vit hud.

Dessa scener ur vår bilresa får här illustrera ett par av de komplexa dimensioner som gentrifiering rymmer i Detroit. Processen är både materiell (figur 1) och symbolisk och handlar på ett underliggande plan om vem eller vilka som har "rätt" till en plats. Men gentrifiering rör inte bara föreställningar om rummet utan även om tiden, då processen på olika sätt förknippas med framtiden, synbart i de olika eufemismer som processen beskrivs med, såsom stadsförnyelse, revitalisering, utveckling. Samtidigt har det förflutna en viktig roll. Det historiska kan stundom tämjäs, i form av ett historiskt bevarande som legitimerar gentrifiering (Herzfeld 2010), men det kan även utmana processen då det kollektiva minnet utgör en reservoar av mening som bjuder motstånd mot att platser laddas med ny symbolisk innebörd.

Genom en fallstudie av gentrifiering i ett område av Detroit vill jag i detta kapitel belysa hur en ny stad formas ovanpå en gammal. Fokus ligger på Midtown Inc, en ideell organisation som arbetar för områdesutveckling, där en av deras centrala strategier analyseras som ett verktyg för att värva aktörer till en gentrifieringsprocess. För att förstå hur denna process manifesteras och uppfattas inom den lokala kontexten,

Figur 1. En del av Cass Corridor där nybyggnation, övergivenhet och bebodda hus ryms sida vid sida. Foto: Simon Johansson 2016.

särskilt dess förhållande till ras, ges en historisk bakgrund av området och staden, samt en kortare översikt av gentrifiering och ras som teoretiska fält. Kapitlets disposition börjar i den teoretiska änden, fortsätter sedan med den historiska bakgrunden för att därefter redogöra för den ideella organisationen och dess strategi för utveckling. Avslutningsvis diskuteras hur gentrifiering som process både speglar och konstruerar föreställningar om ras i Detroit.

GENTRIFIERING OCH RAS

Gentrifiering är ett omtvistat begrepp med komplexa innebörder. Begreppet har, alltsedan Glass (1964) studie av hur medelklassen etablerade sig i ett arbetarklassområde i London, blivit till ett verktyg för

att beskriva och analysera en form av urbana förändringsprocesser som gemensamt kan uppvisa stor spridning i både materiella och symboliska uttryck. Komplexiteten i begreppet tilltar om man även beaktar vad Giddens (1984) omtalat som ”dubbel hermeneutik”, dvs det sätt varpå analytiska begrepp blir en del av det samhälle de söker beskriva. Den vardagliga vetenskapen om gentrifiering, användandet av termen som beskrivning och värdering av urbana förändringsprocesser, kan i sin tur påverka hur dessa processer utvecklas.

Vad som lagts in i begreppet, inom akademien, har även skiftat över tid samtidigt som förståelsen för gentrifiering har förgrenat sig i olika specialiseringar (Hedin *et al.* 2012). Davidson och Lees (2005) noterar bland annat hur tidiga studier av gentrifiering lade sig nära Glass (1964) definition av processen, medan senare studier alltmer rört sig bortom den definitionen. Denna rörelse kan te sig riktig mot bakgrund av de politiska och ekonomiska förändringar som skett i städer sedan 60-talet, vilka har påverkat de former som gentrifiering kan anta på en given plats och tid. Nutida gentrifieringsprocesser kan därför skilja sig från historiska. Hackworth och Smith (2001) menar exempelvis att gentrifiering sedan efterkrigstiden kan karaktäriseras som tre distinkta ”vågor”, där staters roll som aktörer i processen skiftat från att vara låg eller obefintligt till att senare, i vår tid, bli alltmer framträdande.

Frågan om vad gentrifiering är och hur den bör förstås löper givetvis parallellt med frågor om varför den uppkommer. Orsakerna till gentrifiering har utgjort den historiskt tongivande debatten inom fältet, där skiljelinjen gått mellan föreställningar som antingen privilegierar utbud eller efterfrågan. Dessa två förklaringsmodeller har antingen lagt tyngdpunkten vid gentrifiering som drivet av ekonomiska strukturer och krafter, t ex Smiths (1987) ”rent-gap theory”; eller som drivet av konsumtion och lust bland nya grupper av stadsbor, t ex Leys (1980) yuppies önskan om Vancouver som en ”livable city”. På ett fundamentalt plan speglar motsättningarna inom fältet bredare samhällsvetenskapliga debatter om struktur och agens, konsumtion och produktion, makt och mening. Försök har gjorts till att jämkä samman de olika per-

spektiven på gentrifiering (Hamnet 1991, Boyle 1995), men, som både Lees (2000) och Redfern (1997) argumenterar, så har dessa försök misslyckats med att tillvarata debattens produktiva spänningar och de tycks därutöver ha bidragit till ett minskat akademiskt intresse för gentrifiering överlag. Implikationerna av läsningen är omfattande men av särskild vikt för denna text är Lees (2000: 392) observation att "the theoretical logjam has sidelined other important issues too – in particular the complex issues of race". I förhållande till klass och genus, menar Lees (ibid) att ras fått en underordnad betydelse inom forskningsfältet och konstaterar i en senare publikation att "16 years later and I am not sure that we have made great progress" (Lees 2016: 208) vad gäller hur ras och gentrifiering interagerar.

Mumm (2014) demonstrerar i sin avhandling om gentrifiering i Chicago hur ras förvisso figurerar i flertalet studier av fenomenet men att sättet det förekommer på följer vissa mönster, som i sin tur får implikationer för hur vi förstår gentrifiering som en interaktiv process. Han skriver:

[I]n the majority of the literature race is a past effect, a secondary effect, unimportant, or important specifically when we consider black gentrifiers. As an academic community we have never examined whether or how whiteness, white people, or a racial dynamic between whites and people of color are inherent, intrinsic, causal and productive elements in gentrification. (Mumm 2014: 49–50)

Detroit lämpar sig i sammanhanget väl för att se hur gentrifiering interagerar med konstruktioner av vithet. I likhet med Hartigan (1999, 2000) menar jag att Detroit kan bidra med unika perspektiv på studiet av vithet eftersom den vita identiteten blir mer framträdande än på platser där vithet är normerande, dvs där det figurerar i bakgrunden, som en omärkt kategori.

Samtidigt är vithet och ras inget lättsamt samtalsämne bland vita Detroitbor, särskilt då vithet tycks förbundet med gentrifiering, vilket

i sin tur är förbundet med det historiska arvet av segregering mellan stad och förort. Särskilt för många av de yngre vita människor som flyttat till staden är ras problematiskt. Dessa människor har ofta växt upp i vita områden och kan beskriva sig själva som "färgblinda", att de inte "ser raser", eller att Amerika numera är ett "post-racist society"; tre ramar av förståelse som återkom under mitt fältarbete och som inte bör ses som unika för Detroit utan snarare som en nationell ideologi som blivit dominant efter medborgarrättsrörelsen (Bonilla-Silva 2006). Svårigheterna bland vita att öppna diskutera ras, de sanktioner och den disciplinering av diskurser kring vithet som råder, leder inte till att ras slutar vara relevant, men det leder till att prat om vita och svarta avhandlas inom ramen för andra diskurser, där gentrifiering blir en av de mer centrala i Detroit. Att lokala förståelser av gentrifiering grundas i föreställningar om vilka – svarta eller vita, rika eller fattiga, stad eller förort – som har "rätt" till stadsrummet är i sin tur avhängigt stadens historiska utveckling, ett ämne vi nu vänder oss mot.

VEMS DETROIT?

Få städer har under 1900-talet antagit så motsägelsefulla positioner som Detroit. Staden har både tjänat som omslagsbild för industrialism och välstånd och för avindustrialisering och urbant förfall. Staden har varit både en av de snabbast växande och de snabbast krympande; både varit Amerikas största "boom town" och dess största "ghost town". Detroit har vid tillfällen framhävts som en nationell modell för relationen mellan svarta och vita, men även blivit till en symbol för den relationens sönderfall (Fine 2007).

Från 1950-talet till 2010-talet har stadens befolkning minskat från 1,85 miljoner till under 700 000, något som medfört en kraftig minskning av skatteintäkter för staden. Under samma period förändrade även Detroit's rassammansättning, från 83 % vita invånare 1950 till 82 % svarta 2010. Enligt Galster (2012: 224) förlorade Detroit två tredjedelar

av alla affärsverksamheter mellan åren 1972 och 2002. Av de 330 000 industriarbeten som fanns i staden 1947 återstod år 2011 endast 27 000 (Green och Clothier 2013).

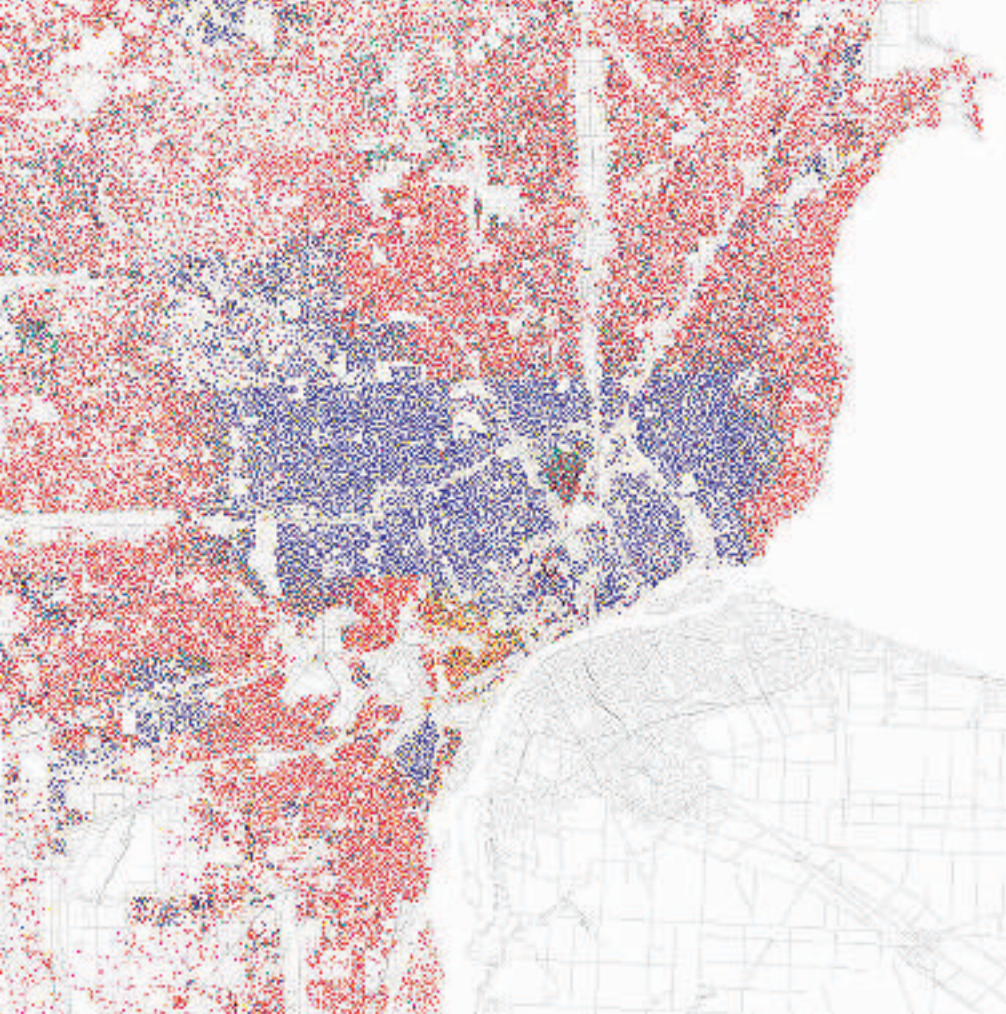
Omfattningen av de ekonomiska och demografiska förändringar som staden genomgått har lämnat materiella spår i form av ett stadslandskap som kommit att förknippas med tomhet och ruiner (Marchand och Meffre 2010, Austin och Doer 2010). Idag räknas 22 % av staden som övergiven och förfallen (Detroit Blight Removal Task Force 2014), vilket motsvarar cirka 80 kvadratkilometer, en yta större än Manhattan. Från att ha varit en av USAs rikaste städer sett till medianinkomster är dagens Detroit den fattigaste storstaden i Amerika (Wariko 2016), en plats där 39,3 % av alla hushåll lever under fattigdomsgränsen (Bouffard 2015). Den 18:e juni 2013 förklarades staden bankrutt och med \$19 miljarder i obetalda skulder utgör händelsen den största kommunala konkursen i USAs historia (Fletcher 2013). Vad som gör Detroit unikt är inte dessa makroprocesser i sig – ett flertal andra städer har under 1900-talet genomgått liknande strukturomvandlingar – snarare är det skalan på dessa processer, samt djupet av dess effekter, som ter sig oöverträffade, åtminstone i en amerikansk kontext (McDonald 2014).

Stadens industriella expansion sammanföll med dess demografiska tillväxt, där migration från särskilt den amerikanska södern förde med sig både vita och svarta jordbruksarbetare vars möjligheter för sysselsättning blivit kringskurna av en ökad mekanisering. Samtidigt skilde sig situationen i Detroit från sydstaterna, där en social hierarki baserat på raslig segregering kodifierats genom de sk Jim Crow-lagarna, det juridiska system som möjliggjorde laglig segregering av offentliga platser och institutioner. I avsaknad av en sådan tydlig och statsledd social ordning blev skolor, fabriksgolv och grannskap ytor för förhandling och kamp om vem stadens yta tillhörde. Mot den bakgrunden är det knappast iögonfallande att förståelsen av ras tillika blivit en förståelse av plats då frågan om vem som har rätt till stadens yta länge varit förbundet med frågan om människors hudfärg. (Se figur 2.)

Sugrue (1996) har belyst den roll som fastighetsmarknaden spelade i skapandet och upprätthållandet av en bostadssegregation som numera räknas som ett av Amerikas mest extrema exempel (Logan och Stults 2010). Den trångboddhet och förfall som präglade de svartas ghetto i Detroit tycks ha tjänat som en daglig materiell bekräftelse för den vita majoritetsbefolkningens föreställningar om att svarta var oförmögna till att rå om sina hus och sina områden (Sugrue 1996). Vita husägare tecknade juridiska kontrakt som förbjöd försäljningen av deras fastigheter till svarta, samtidigt som mäklarorganisationer rangordnade områden utefter deras rassammansättning, vilket i sin tur avgjorde om och i vilken utsträckning finansiella institutioner tillhandahöll kapital i form av bostadslån. Om ett vitt område blev för blandat så blev effekten i Detroit att kapitalflödena till det området ströps, något som fick värdet på fastigheterna i området att sjunka. Därigenom kom svarta, i den mån de bosatte sig i områden som räknades som vita, att utgöra ett hot mot värdet på huspriserna i ett område.

Den utflyttning och "white flight" som drabbade staden efter att dessa kontrakt förklarats olagliga 1948 var framförallt en regional migration där en majoritet av människor bosatte sig utanför Detroit's stadsgränser, i de nybyggda förorterna som gjorts tillgängliga genom federala program för bostadsbyggande och husägande, samt genom den växande bilismen och dess tillhörande infrastruktur. Över tid skedde även, likt i andra delar av Amerika, en form av "black flight" (Woldoff 2011) där delar av den svarta medel- och överklassen lämnade Detroit. De senaste åren har även uppmärksammat en så kallad "dead flight" (LeDuff 2013), där förortsbor med släktingar begravda i Detroit gräver upp sina anhöriga och begraver dem på nytt i förorten, en praktik som illustrerar hur allvarligt människor kan ta på förhållandet mellan stad och förort.

Resultatet av en sådan långvarig nedgång och sådana djupgående urbana motsättningar är föga överraskande. Minskade skatteintäkter har lett till höjda skatter och nedskärningar i kommunal infrastruktur

Figur 2. Karta som illustrerar stadens skarpa boendesegregering utefter ras 2010. Blå färg representerar här den svarta befolkningen medan den röda representerar vita. Källa: Image Copyright, 2013, Weldon Cooper Center for Public Service, Rector and Visitors of the University of Virginia (Dustin A. Cable, creator).

och service, vilket i sin tur bidragit till att ännu fler bosatt sig utanför staden, något som i sin tur försvagat skattebasen ytterligare. Den politiska viljan att integrera den urbana regionens olika delar med varandra har lyst med sin frånvaro och gett upphov till en situation där Detroit under lång tid blivit fattigare medan flera förorter blivit rikare, trots att det geografiska avståndet i vissa fall är obetydligt.

Figur 3. Karta över Detroit's inre stadsdelar med Midtown som sträcker ut sig norr om Downtown, mellan motorväg 10 och 75. Förorterna runt de inre stadsdelarna visas inte på kartan. Källa: 7.2 SQ MI Report 2015: 10.

MIDTOWNS “COMEBACK”

Midtown utgörs idag av ett område som till ytan är strax under sex kvadratkilometer, lokaliserat omedelbart norr om Downtown (figur 3). I jämförelse med andra delar av Detroit, vars totala yta inklusive förorter uppgår till 370 kvadratkilometer, präglas Midtown av en högre densitet där flervåningshus blandas med enfamiljshus. Flera institutioner för sjukvård och högre utbildning återfinns inom området, samt en uppsjö av konstgallerier, museer och sportarenor. Barer, affärer, restauranger och nattklubbar skapar ett utbud av platser som gör området förhållandevis vältrafikerat dag som natt. I jämförelse med övriga Detroit – exklusive Downtown och många av förorterna – anses området som

välmående och relativt säkert och har med tiden blivit till symbol för en form av ekonomisk utveckling som utgår från unga, vita och nyinflyttades närvaro i staden. Midtown har i Detroit kommit att associeras med breda föreställningar om stadens ”comeback”, föreställningar som florerat i staden sedan 1960-talet och som även reproducerats i nationella media, se t ex Gregor (2010).

Mellan 2000 och 2010 förlorade området 21 % av sin befolkning, samtidigt som 28 % av dess bostadsbestånd var övergivet (Vidal 2014). Sedan 2013 har befolkningen, tvärt emot trenden för övriga Detroit, växt med 7 %. Idag är 98 % av alla hyreslägenheter uthyrda, samtidigt som hyrorna steg med 10 % mellan 2014 och 2015 (MDI 2016). Utvecklingen går därför snabbt samtidigt som det finns anledning att tro att ovanstående siffror är i underkant då det finns starka ekonomiska incitament till att inte mantalsskriva sig i Detroit. Praktiken är särskilt förekommande bland yngre människor, vars föräldrar fortfarande bor i förorten och som därigenom kan undvika att betala nationens dyraste bilförsäkringspremier. Inte heller beaktar siffrorna de människor som uppehåller sig i Midtown för nöje eller arbete, men som bor någon annanstans.

Denna övergripande bild gällande områdets förändrade demografi och ekonomi återfinns även på gatuplanet och i människors upplevelse av utveckling och förändring. Då mitt fältarbete i staden var utspjutt över två år kunde jag observera hur en form av utveckling rörde sig norrut och förbi de kvarter där jag bodde, nära Midtowns norra gräns. Utöver tillkomsten av restauranger som serverade lokalproducerad mat, miljömedvetna butiker eller uppkomsten av kaféer, där majoriteten av kunderna sitter och arbetar över Macbooks med kaffe för fem dollar per mugg, så var förändringen även synbar i de hushåll på gatan där jag bodde. Vid min första vistelse 2014 var hushållet jag bodde i ett av fem med vita människor, vid sidan om ett 15-tal svarta hushåll. När jag lämnade staden 2016 var förhållandet det omvända. Flertalet av de äldre svarta hushållen hade gjort flytten ut till förorten, samtidigt som yngre och vita människor flyttat från olika förorter till vår och närliggande gator. Renovering av fastigheter

var i full gång och ytterligare nya butiker och affärer var planerade i förväntan om att området skulle fortsätta sin ekonomiska (och rasifierade) gentrifiering.

Tills för bara ett par år sedan hade det varit otänkbart att diskutera Midtown eftersom dess tillkomst är så ny. Områden som tidigare varit kända som New Center, University District, eller Cass Corridor, för att nämna några, har sedan 2010-talet alltmer kommit att associeras med begreppet Midtown. Som min inledning till detta kapitel visade är namnen på dessa områden långt ifrån glömda. Midtown har inte nödvändigtvis ersatt dessa andra och mer områdesspecifika namn för alla och det fanns, inom mitt område, New Center, ett förhållandevis stort motstånd vid att erkänna att vi var en del av Midtown. Uppfattningen delas inte av alla och för vissa fungerar Midtown som ett paraplybegrepp för dessa olika områden, samt för andra, som nyligen flyttat till staden, som den enda geografiska benämning för området som de begagnar sig av. Åsikter och användning går därför isär, men begreppet tycks ha stabiliserats över tid. Även boende som var kritiska till Midtowns ”annektering” av New Center kunde berätta hur de till en början tog det som ett skämt, men att det inte längre gick att skratta åt.

MIDTOWN INCORPORATED

Midtown kan i det här avseende liknas vid ett varumärke, skapat och laddat med mening av Midtown Detroit Incorporated (MDI), den ideella organisation som lanserat området med sin slogan ”Midtown – Where Life is Art”. MDI är som organisation inriktad på områdesutveckling och har en rad olika program som i deras mening syftar till att förbättra platsen. Organisationen äger och underhåller parker som är öppna för allmänheten, de arbetar fram detaljplaner för området och bedriver samarbeten med poliser och olika bevakningsföretag. Därutöver så köper de, renoverar och säljer fastigheter vidare till företag som passar med vad MDI anser är områdets profil. De bekämpar etable-

ringen av vissa affärsrörelser – exempelvis snabbmatsrestauranger eller spritbutiker – och understödjer etablering av butiker som säljer lokalproducerad ”craft beer” eller ”farm-to-table”-restauranger.

Även om MDI är en relativt ung organisation som gärna positionerar sig som nyskapande finns det en betydande historiska kontinuitet i deras arbete. MDI tillkom ursprungligen genom en sammanslagning av två andra ideella organisationer, University Cultural Center Association (UCCA) och New Center Council (NCC). Både UCCA och NCC tillkom på 1970-talet som lokala svar på den ekonomiska nedgång som blivit alltmer framträdande i staden sedan efterkrigstiden. Både UCCA och NCC sökte under decennier att med olika medel marknadsföra och utveckla sina områden för boende, näringsidkare och besökare. Det område jag själv levde och verkade i var till stor del skapat av NCC i samarbete med General Motors, vars huvudkontor fram tills 1990-talet låg i området. Projekt rörde vad som kallades för områdesstabilisering och uppvisar tydliga paralleller med de strategier som idag används av MDI och liknande organisationer i Detroit. Genom en kombination av historiskt bevarade, grön infrastruktur och en form av defensiv arkitektur – där skapandet av återvändsgränder och borttagandet av exempelvis offentliga bänkar och bord skulle hålla oönskade människor borta – skapades på 1980-talet ”The Historic New Center”.

Projektets roll i att producera en känsla och ett rykte om utveckling, samt det sätt varpå områdets utveckling kom att medialiseras över de följande decennierna (Russell 1982, Cain 1989, King 1998), är viktiga aspekter av områdets symboliska förändring. Även om inslag av ”civic boosterism” – att den faktiska utvecklingen överdrivs i skildringar av den – länge varit en del av amerikansk stadsutveckling (Elkin citerad i Harvey 1989) är praktikerna kring Detroits ”comeback” så djupgående att de måste kontextualiseras. Föreställningarna om en ”comeback” går långt bortom de diskurser som olika eliter använt sig av för att skapa utveckling eller ett intryck av utveckling. Det är ett återkommande samtalsämne i människors vardag och inbegriper ofta ett

utbyte av kunskap om nyetableringar eller expansion av näringsverksamheter, samt rykten om investeringar och spekulationer om framtiden. I kyrkan, på söndagsmässan, var det inte ovanligt att be en bön för stadens "comeback", antingen i form av ett infrastrukturprojekt, eller ett nyöppnat café. Idéer om en "comeback" är inte enbart luftslott om man betänker att bilindustrin, i förhållande till den allmänna konjunkturen, genomgår mycket våldsamma svängningar och intensiva cykler av "boom and bust". Under lång tid kom därför massanställningar att avlösas av massuppsägningar och vice versa. Staden har därför "rest" sig ett flertal gånger, även om utvecklingen över tid utgjort ett slutande plan.

Dagens "comeback", i den mån den associeras med Midtown som område och MDI som organisation, har därför starka historiska rötter i stadens förståelse av sig själv. Samtidigt skiljer den sig på ett avgörande sätt från det förflutnas ambitioner att genom olika megaprojekt, antingen i anläggandet av enorma industriparkar (Hall och Hall 1993) eller enorma kontorskomplex (Desiderio 2009), få jobben att flytta från förort till stad. Dagens "comeback" tycks mer inriktad på göra platsen attraktiv för en kreativ klass (Florida 2002, 2005) och bygger därför på strategier för att flytta människor, snarare än tjänster och arbetstillfällen, till staden.

LIVE MIDTOWN

"Live Midtown" är ett konkret exempel på ett program som söker utveckla staden genom att förändra sammansättningen av dem som lever där. Programmet drivs av MDI och sjösattes 2011 i samarbete med två sjukhus och ett universitet som återfinns inom Midtown. Kvalifikationerna för deltagande i programmet såg olika ut för de olika institutionerna, men det var inriktat mot tjänstemän, dvs läkare, lärare och administratörer snarare än städare eller underhållsarbetare.

Programmet syftade till att skapa ekonomiska incitament för dessa grupper att bosätta sig inom de områden som programmet anger.

Dessa geografiska områden har varit föremål för förändring och programmet har över tid skiftat från att tillhandahålla incitament över hela Midtown, till att tillhandahålla incitament för områden som bedöms i behov av stabilisering, vilka främst är koncentrerade längs de gator som utgör Midtowns gränser norrut.

Genom programmet kunde anställda vid de olika institutionerna dels ansöka om lån för att köpa en fastighet, dels ansöka om att få en del av sin hyra betald. Lånen har getts upp till \$20 000 och behövde inte amorteras så länge deltagaren är skriven på den fastighet som lånet gällde. Om deltagaren efter fem år fortfarande bor i fastigheten så skrivs skulden av och deltagaren kan utan sanktioner själv välja hur fastigheten ska disponeras. Enligt MDIs beräkningar (MDI 2016) har programmet berört 2025 människor, vilket ungefär motsvarar 10 % av områdets totala befolkning, varav 1125 av dessa är nyinflyttade till området. Majoriteten av dessa kommer från förorter till Detroit men en betydande del kommer även från en annan delstat eller land, samt från andra områden inom Detroit. Programmet möjliggör även för existerande husägare att låna upp till \$5000 för underhåll och renovering av sin fastighet.

I en granskning av "Live Midtown" argumenterar Vidal (2014) för att programmet varit framgångsrikt även om dess effekter på området som helhet, särskilt inom fastighetsmarknaden, är svåra att isolera från andra företeelser. Stora infrastruktursatsningar i form av ett nytt spårvagnssystem, byggandet av en stor arena och etablering av ett teknologidistrikt, samt Downtowns växande ekonomi är alla exempel på processer som påverkar Midtowns utveckling. Ansvariga för programmet på MDI var förhållandevis blygsamma över projektets påverkan under de intervjuer jag genomfört men antydde likväl att uppgången i fastighetsvärden samt de hyreshöjningar som skett i området var relaterade till programmet.

Vidal (2014) menar att motståndet mot programmet varit svagt eller obefintligt då andra ideella organisationer, verksamma inom det geografiska området, varit relativt tysta angående "Live Midtown". Jag

delar Vidals (ibid) bedömning om den relativa tystnaden bland ideella organisationer men anser även att dessa utgör en dålig grund för att förstå hur effekterna av "Live Midtown" manifesteras i människors vardagliga liv.

På den gata jag själv bodde och bedrev systematiska studier av hushållen, i form av observationer och intervjuer, fanns ett flertal som fått stöd genom "Live Midtown". I första hand gällde stödet lån för köp av fastigheten, i andra fall för renoveringar och ett fåtal hushåll hade fått stöd för både köp och renoveringar. Gatan var lite över 150 meter lång och bestod av 17 friliggande villor från 1900-talets början, två mindre hus för bostadsrätter och två hyreshus, varav ett var övergivet. Interaktioner mellan nyinflyttade och de som bott i området länge – vilket i de flesta fall även utgör en skillnad mellan unga och gamla, svarta och vita – är mer sällsynta jämfört med de interaktioner som sker inom grupperna. Grupperna hälsar på varandra på gatan och växlar kanske ett par ord men man umgås i regel inte privat och sällan i någons hem eller på någons veranda, vilket annars är relativt vanligt inom gruppen nyinflyttade, ofta med hänvisning till att "man bor så nära", eller för att man är "grannar".

För Sarah, som jag skjutsade till jobbet min andra morgon, hade det tagit år innan hon kände sig tillräckligt bekväm för diskutera sin egen roll i områdets förvandling. Generellt var det inte så att människor förnekade sitt deltagande men de förde det heller inte på tal. I intervju-situationer kunde människor således berätta hur de gjort sina husköp och om jag inte specifikt frågat om de var en del av "Live Midtown" tenderade den informationen att utelämnas. Gällande ett fåtal fick jag även höra i efterhand – av andra grannar – att de skulle varit en del av programmet, fastän de uppgett eller antytt motsatsen. Huruvida dessa ljög eller ifall mina grannar var felinformerade har jag ingen klarhet i men det räcker kanske för att åtminstone illustrera att frågan uppfattades som känslig.

Samtliga av dem jag intervjuade och som tagit del av programmet var vita och välutbildade, barnlösa och under 40 år gamla. De var alla

födda och uppväxta någon annanstans, företrädesvis i förorterna norr om staden. Detroit och New Center erbjöd dem en möjlighet, som många uttryckte det, att fly från den homogena och bilberoende förorten till en mer levande miljö präglad av mångfald både vad gäller bebyggelser, kulturellt utbud och människor.

Det som gjorde "Live Midtown" problematiskt att tala om var det sätt som det blottlade förhållandet mellan nya och gamla Detroitbor, mellan svarta och vita, samt de positioner de tilldelas i förhållande till stadens så kallade "comeback". Som Diana, en kvinna i mitt grannskap uttryckte det under en intervju:

[J]ag som välutbildad och välbetald vit kvinna ska få mitt hus nästintill gratis, att de ger mig pengar till renovering, samtidigt som de som bott här under hela sitt liv, nu när staden är på väg tillbaka, inte får någon hjälp alls. Systemet privilegierar de redan privilegierade, men samtidigt, vad ska en människa göra? Hade du tackat nej till gratis pengar?

En annan boende i området, Stephen, uttryckte det som att denna ojämlikhet gjorde det svårt för honom att "se vissa grannar i ögonen" när de berömde hans renoveringar.

Som Diana och andras utsagor gjorde gällande var "Live Midtown" ett program som inte bara skapade gentrifiering utan även värvade människor till delta i en process de stundom fann moraliskt tvivelaktig, stundom moraliskt förkastligt. Med värva avser jag inte att påstå att dessa människor nödvändigtvis agerade förespråkare för gentrifiering. Men de blev på ett personligt plan engagerade i en process som de ansåg ojämlik, sammanbunden med de privilegier av vithet som historiskt präglat regionen och som de i många fall vänt sig bort från, i sin geografiska rörelse från förort till stad.

För Sarahs del tycktes denna värvning gett upphov till en moralisk ambivalens, hon sade ofta "jag är emot gentrifiering, men jag är gentrifiering, vi är gentrifiering", något som hon ansåg försvårade och komplicerade hennes position av motstånd. I likhet med andra som ställde

sig kritiska till gentrifieringen av området tenderade diskussioner med mig och andra, både privat och offentligt, att uppehålla sig vid MDIs arbete för att marknadsföra existerande områden under konceptet Midtown, i likhet med den scen som inledde det här kapitlet.

Jag har inte för avsikt att förringa betydelsen av detta symboliska arbete, ej heller dess roll i en bredare och djupt ojämlik förändringsprocess där ett nytt Detroit skapas ovanpå ett gammalt. Det är ämnen som en annan text får utforska. Däremot finner jag det möjligt att kritiska diskurser över stadens gentrifiering, som centreras i olika processer av "rebranding", stundom döljer mer angående ras än vad de avslöjar. De materiella manifestationerna av gentrifiering i staden, från höjda huspriser och hyror, till renoverade fasader och den tilltagande utbredning av vita, unga kroppar i det offentliga rummet, är snarare en konsekvens av program som "Live Midtown" än huruvida New Center, eller Cass Corridor, är mer autentiska benämningar än Midtown. Den historiska kontinuiteten, där MDI fortsatt ett arbete som initierades av New Center Council under 1970 och 80-talen, återfinns inte heller i den vardagliga kritiken som fokuserade på "rebranding". Likaså kan jag notera hur jag aldrig hörde någon påstå att det lokala universitetet eller sjukhusen, som tillhandahöll kapitalet för "Live Midtown", aktivt främjade gentrifieringen av sitt närområde. Det är uppenbart att MDI haft stor påverkan på det område som de själva uppfunnit, samtidigt tycks det lika uppenbart att de får klä skott för en process som sträcker sig mycket djupare än organisationen i fråga, ända ned till enskilda hushåll och individers livsbanor.

Den bekvämlighet varmed människor identifierar Midtown Inc som gentrifieringens orsak och namnbyten som dess verkan är i flera avseenden försåtlig eftersom den lämnar andra komponenter av utvecklingen i skugga. En sådan komponent är ras, relationen mellan svarta och vita, samt sättet varpå gentrifiering samspelar som rumslig och social process med produktionen av vithet i Detroit.

I motsats till Midtown Incs positionering som nyskapande, väcker denna komponent frågor om vad, på en vardaglig grannskapsnivå, som

faktiskt är nytt respektive gammalt i processen. Vithetens privilegier har historiskt speglats genom den urbana regionens fastighetsmarknad, där vitas möjligheter till husägande uppmuntrats genom ekonomiska incitamentsprogram. Vidare har vitas underhåll av sina fastigheter varit en central del av konstruktionen av vithet eftersom kontrasten till svartas, ofta ofrivilliga, försummelse av underhåll har producerat en materiell bekräftelse av vithetens skenbara överlägsenhet. På så vis kan program likt "Live Midtown", men även andra och liknande program som inte berörts i det här kapitlet, ses som processer där föreställningar om ras i allmänhet och vithet i synnerhet både speglas och konstrueras i Detroit.

Då flertalet nykomlingar uttryckligen "flytt" till Detroit från den rasifierade segregering och homogenitet som präglat deras uppväxtområden blir de genom ett deltagande i programmet inte bara värvade till en större gentrifieringsprocess utan även till de fortlöpande konstruktioner av vithet som de hoppats kunna flytta ifrån. De spänningar och motsägelser som uppstår i mötet mellan deras önskan att leva mer jämlikt och integrerat, jämfört med deras föräldrageneration, och praktiken där ett sådant leverne etableras genom ett ojämlikt system som uppmuntrar till en geografisk koncentration av vita hanteras till vardags genom tystnad. Att vita nykomlingar främst tenderade att interagera och bygga relationer till andra vita nykomlingar inom området, de som var husägare snarare än boende i hyreshusen, kan i sin tur ha influerats – vid sidan av andra faktorer – av möjligheten att se dessa grannar "i ögonen" utan att behöva konfrontera sin egen ras positionering och den egna moraliska självbilden.

I en urban region som länge definierats av segregering kan den ökade inflyttningen av vita, unga, förortsbor, möjligen leda till nya bostadsområden som präglas av mångfald och interaktion över de ras- och klassgränser som historiskt delat staden. Men det kan också tänkas leda till vad Mumm (2014) omtalat som "intim segregering", dvs områden som till ytan präglas av en viss mångfald, där människor ur olika raser och bakgrund lever, men där boende utvecklar nya strategier och

repertoarer för att undvika och strukturera relationen mellan raser. Precis som det tidigare noterats att gentrifiering som process har förändrats över tid kan det antas att även segregering kommer anta nya former och maskeringar under det kommande århundradet. Särskilt om förhållandet mellan vithet, gentrifiering och segregering inte belyses utan förblir i skuggan.

REFERENSER

- 7.2 SQ MI Report (2015) *A report on Greater Downtown Detroit 2nd edition*. http://detroitsevenpointtwo.com/resources/7.2SQ_MI_Book_FINAL_LoRes.pdf (besökt 10 november 2016).
- Austin, Dan och Sean Doerr (2010) *Lost Detroit: stories behind the Motor City's majestic ruins*, History Press, Charleston, SC.
- Bonilla-Silva, Eduardo (2006) *Racism without racists: color-blind racism and the persistence of racial inequality in the United States*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
- Bouffard, Karen (2015) Census bureau: Detroit is poorest big city in U.S., *The Detroit News* 16 september 2015. <http://www.detroitnews.com/story/news/local/michigan/2015/09/16/census-us-uninsured-drops-income-stagnates/32499231/> (besökt 18 oktober 2018).
- Boyle, Mark (1995) Still top of our agenda: Neil Smith and the reconciliation of capital and consumer approaches to the explanation of gentrification, *Scottish Geographical Magazine* 111 (2): 119–123.
- Cain, Carol (1989) Revitalizing new center: Decade of change, *The Detroit News* 22 maj 1989.
- Davidson, Mark och Loretta Lees (2005) New-build 'gentrification' and London's riverside renaissance, *Environment and Planning A* 37 (1): 1165–1190.
- Detroit Blight Removal Task Force (2014. Detroit blight removal task force plan . <https://assets.documentcloud.org/documents/1173946/detroit-blight-removal-task-force-plan-may-2014.pdf> (besökt 24 oktober 2016)
- Desiderio, Francis (2009) "A catalyst for Downtown": Detroit's Renaissance Center, *Michigan Historical Review* 35 (1): 83–112.

- Douglas, Mary (1966) *Purity and danger: an analysis of concept of pollution and taboo*, Routledge, London.
- Fine, Sidney (2007) *Violence in the model city: The Cavanagh administration, race relations, and the Detroit riot of 1967*, Michigan State University Press, Ann Arbor.
- Fletcher, Michael (2013) Detroit files largest municipal bankruptcy in U.S history. *The Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/business/economy/2013/07/18/a8db3foe-efe6-11e2-bed3-b9b6fe264871_story.html (besökt 18 oktober 2016).
- Florida, Richard (2002) *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*, Basic Books, New York.
- Florida, Richard (2005) *Cities and the creative class*, Routledge, New York.
- Galster, George (2012) *Driving Detroit: The quest for respect in the motor city*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Giddens, Anthony (1984) *The constitution of society: outline of the theory of structuration*, Polity Press, Cambridge.
- Glass, Ruth (1964) *London: aspects of change*, MacGibbon & Kee, London.
- Green Jeff och Mark Clothier (2013) U.S. automakers thrive as Detroit goes bankrupt, *Bloomberg News*, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2013-07-19/u-s-auto-makers-thrive-as-detroit-goes-bankrupt> (besökt 22 oktober 2016).
- Gregor, Alison (2010) A Detroit district thrives by building on the past, *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2010/09/01/realestate/01detroit.html?_r=0 (besökt 19 oktober 2016).
- Hackworth, Jason och Neil Smith (2001) The changing state of gentrification, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 92 (4): 464–477.
- Hall, Leda och Melvin Hall (1993) Detroit's urban regime: Composition and consequence, *Mid-American Review of Sociology* 17 (2): 19–37.
- Hamnett, Chris (1991) The blind men and the eephant: The explanation of gentrification, *Transactions of the Institute of British Geographers* 16 (2): 173–189.
- Hartigan, John (1999) *Racial situations: class predicaments of whiteness in Detroit*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Hartigan, John (2000) Remembering white Detroit: Whiteness in the mix of history and memory, *City & Society* 12 (2): 11–34.

- Harvey, David (1989) From managerialism to entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism, *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography* 71 (1): 3–17.
- Hedin, Karin; Eric Clark; Emma Lundholm och Gunnar Malmberg (2012) Neoliberalization of housing in Sweden: Gentrification, filtering, and social polarization, *Annals of the Association of American Geographers* 102 (2): 443–463.
- Herzfeld, Michael (2010) Engagement, gentrification, and the neoliberal hijacking of history, *Current Anthropology* 51 (2): 259–267.
- King, R.J. (1998) New era for new center: Projects in, around GM building to enhance ‘urban village’. *The Detroit News* 11 oktober 1998.
- LeDuff, Charlie (2013) *Detroit: An American autopsy*, Penguin Press, New York, NY.
- Lees, Loretta (2000) A reappraisal of gentrification: towards a ‘geography of gentrification’, *Progress in Human Geography* 24 (3): 389–408.
- Lees, Loretta (2016) Gentrification, race, and ethnicity: Towards a global research agenda? *City & Community* 15 (3): 208–214.
- Ley, David (1980) Liberal ideology and the postindustrial city, *Annals of the Association of American Geographers* 70 (2): 238–258.
- Logan, John och Brian Stults (2010) *The persistence of segregation in the metropolis: New findings from the 2010 census. Census Brief prepared for Project US2010*: <https://s4.ad.brown.edu/Projects/Diversity/Data/Report/report2.pdf> (besökt 18 oktober 2016).
- Marchand, Yves och Romain Meffre (2010). *The ruins of Detroit*, Steidl, Göttingen.
- McDonald, John (2014) What happened to and in Detroit? *Urban Studies* 51 (16): 3309–3329.
- MDI (2016) *Midtown Detroit Inc: Community Development*: http://midtowndetroitinc.org/sites/default/files/images/site-content/pdfs/MDI_Community_Development_Briefing_May2016A.pdf (besökt 14 oktober 2016).
- Mumm, Jesse (2014) *When the white people come: Gentrification and race in Puerto Rican Chicago*. Doctoral thesis, Northwestern University, Illinois.
- Redfern, P. A. (1997) A new look at gentrification: 1. Gentrification and domestic technologies. *Environment and Planning A* 29 (1): 1275–1296.
- Russell, Ron (1982) The new pioneers, *The Detroit News* 24 augusti 1982.

- Smith, Neil (1987) Gentrification and the rent gap, *Annals of the Association of American Geographers* 77 (3): 462–465.
- Sugrue, Thomas (1996) *The origins of the urban crisis: race and inequality in postwar Detroit*, Princeton University Press, Princeton, N.J.
- Vidal, Avis (2014) Anchor-driven redevelopment in a very weak market: The case of Midtown Detroit, sid 54–70 i Kelly Patterson och Robert Silverman (red) (2014) *Schools and urban revitalization: Rethinking institutions and community development*, Routledge, New York, NY.
- Wariko, Niraj (2016) Detroit has highest concentrated poverty rate among top 25 metro areas. *Detroit Free Press*: <http://www.freep.com/story/news/local/michigan/2016/04/26/detroit-has-highest-concentrated-poverty-rate/83395596/> (besökt 24 oktober 2016).
- Woldoff, Rachael (2011) *White flight/black flight : The dynamics of racial change in an American neighborhood*, Cornell University Press, Ithaca.

Staden och den geopolitiska förkastningslinjen

MICHAEL GENTILE

INLEDNING: GEOPOLITISKA FÖRKASTNINGSLINJER

Detta kapitel diskuterar begreppet *geopolitical fault-line cities* (GFC), dvs städer på den geopolitiska förkastningslinjen, med fokus på den östeuropeiska regionen och i synnerhet Ukraina. Huvudbudskapet är att dessa städer är delade, men inte på det sätt som är vanligt inom litteraturen om etniskt-nationellt ”delade städer” som Beirut eller Sarajevo.¹ Vidare argumenterar jag för att de visserligen hyser betydande förutsättningar för konflikt, men att konfliktodynamiken är klart mindre förutsägbart och klart mer volatil jämfört med vad som är fallet bland de mer kända konfliktstäderna. Kapitlet inleds med en allmän diskussion om det geopolitiska förkastningslinjebegreppet, med särskild hänsyn tagen till Samuel Huntingtons inflytelserika tolkning av det. Vidare fortsätter texten genom att klargöra begreppet GFC samt vad som kännetecknar städer av denna typ. Slutligen knyts litteraturen kring transitionsprocesser och skapandet av den nationella idén i Östeuropa till händelserna i Ukrainas GFC.

När Sovjetunionen krackelerade utropades Västvärlden till kalla krigets segrare. Den liberala demokratin hade slutligen bevisat sin överlägsenhet mot alla andra former av politisk styrning och inga alter-

nativa ideologier var längre förmögna att konkurrera med den: historien hade nått sitt slut (Fukuyama 1989). Det dröjde dock inte länge för rän en skarp motbild lanserades med Samuel Huntington (1993) som upphovsman. Huntingtons idé är både kontroversiell och inflytelserik, och den består av en geopolitisk berättelse där den bipolära världsordningen som kännetecknade kalla krigsåren blott var en historisk parentes, medan det större mönstret är att det finns ett globalt system bestående av sju till åtta olika "civilisationer" med egna kvasikontinentala hemvister och som mestadels tävlar med – och kämpar mot – varandra.

Enligt Huntington underbyggs civilisationer av religiösa och kulturella identiteter, och i ett långsiktigt historiskt perspektiv har dessa en starkare bärkraft i jämförelse med de politiska ideologier som kännetecknade den geopolitiska diskursen under 1900-talets andra hälft. I ett sådant system är gränsområdena samma sak som civilisationernas geografiska ytterkanter, mellan vilka det bildas skarpa kulturella förkastningar; det är just i dessa miljöer som det kan bildas långvariga konflikthärdar, och till ytan ser konfliktyttringarna i Mostar, Nicosia eller Jerusalem ut att hänga ihop med dessa städers klassiskt Huntingtonska förkastningsslägen.

Huntingtons tes har utsatts för både omfattande och välgrundad kritik (t ex Fox 2002, 2005), men poängen här är inte sanningshalten i den utan snarare hur tesen *anammats* av 2000-talets beslutsfattare och inom samhället i sin helhet. Förkastningsmytologin har nästan blivit vardagsmat inom den geopolitiska diskursen. Exempelvis har Rysslands utrikesminister Sergej Lavrov hänvisat till Huntington i olika sammanhang både strax innan (Lavrov 2014a²) och framförallt efter att landet annekterat Krim (t ex Lavrov 2014c) och redan på 1990-talet hade Huntingtons idéer hamnat på första parkett i skolböcker inom "utlandsgeografi": i en kursbok (Baburin *et al.* 1998) för den 8:e klassen, dvs 13-åringar, inleds ämnet med en genomgång av Huntingtons tes, med förbehållet att "det visserligen inte är alla forskare som delar den" (s. 5, författarens översättning). På den tiden delades Huntingtons

världsbild av den del av den ryska intellektuella eliten som kunde definieras som ”emot förändring av rysk tradition” eller ”nationella kommunister”, medan den liberala falangen, som sedermera alltmer marginaliserats politiskt, var skeptisk (Tsygankov 2003). Dessutom har Rysslands geopolitiska självuppfattning länge byggt på idén om landets unika egenskaper, något som bidragit till att befästa dess självbild som den konstant belägrade civilisationen (Pipes 1997, Kotkin 2016).

Givetvis är det inte framförallt i Ryssland som Huntington slagit igenom. Om det amerikanska geopolitiska tänkandet under lång tid präglats av arvet från Halford Mackinder (Dalby 1990), har terrorangreppen i New York och Washington 2001 bidragit till en markant höjning av Huntingtons status även i USA (Cloud 2004), inte minst bland de större nyhetsmedierna (Abrahamian 2003). Som ett resultat av detta har förkastningstänkandet cementerats. Civilisationsbegreppet är både dimmigt och deterministiskt, vilket gör att civilisationsförkastningslinjerna är ännu luddigare som koncept. Det som inte är lika luddigt, å andra sidan, är den hårda geopolitikens gränsdragningar i makt- och intressesfärer. Ibland motiveras dessa gränsdragningar med civilisationsbaserade argument, vilket exempelvis syns i Kremls återkommande hänvisningar till den Ryska Världen (русский мир) som Ukraina anses höra till (Hutchings och Szostek 2015), men civilisationsbegreppet i ett sådant sammanhang är inget annat än ett maktverktyg med en mycket svag förankring i verkligheten.

STÄDER PÅ DEN GEOPOLITISKA FÖRKASTNINGSLINJEN

Det var inte förrän 2014 som Donetsk, Charkiv, Dnipro³ eller Luhansk blev allmänt omtalade i västvärlden (figur 1). Vissa kände säkert till fotbollslaget Sjachtar Donetsk och en del kan ha hört talas om stadens olycksdrabbade kolgruvor eller att den avsatte presidenten Viktor Janukovitj hade sin maktbas i Donetskregionen. Annars har dessa relativt stora städer vilat i den informationsskugga som smärtsamt medföljer ett (för västvärlden) perifert läge. Det som gett städerna en plats

Figur 1. Karta över Ukraina.

på den mentala världskartan är den till synes plötsliga geopolitiska betydelse som de fått sedan Euromaidanrevolutionen i Kiev 2014. Dnipro och framförallt Charkiv är miljonstäder med en politiskt och ideologiskt starkt delad befolkning, städer där det pågår en ständig kamp om kollektiva minnen, städer där det inte går att nå konsensus om huruvida den av Stalin iscensatta hungersnöden 1932–1933 var ett folk-mord, städer där minnet av Sovjettiden och en av dess bärande berättelser – det stora fosterländska kriget (Borén 2009, Zhurzhenko 2011, 2015) – är högst splittrat.

De ovannämnda städerna i Ukraina ligger på den geopolitiska förkastningslinjen som skiljer två viktiga geopolitiska intressesfärer ifrån varandra. Liksom Narva i Estland, eller Riga i Lettland, utgör de exempel på GFC (Gentile 2017). I sådana städer underkastas eventuella etniska, kulturella eller religiösa skillnader istället överordnade och väsensskilda geopolitiska föreställningar, som bidrar till, vävs in i, och

splittrar den lokala identiteten. Således kännetecknas GFC av att befolkningen är uppdelad i olika falanger; något så torrt som ett associeringsavtal (huvudsakligen ett samarbets- och handelsavtal) mellan Ukraina och Europeiska Unionen rör upp betydligt starkare känslor än frågor som har större lokal betydelse såsom nedläggningen av en skola eller byggandet av en ny spårvagnslinje.

Den lokala konfliktytan berör med andra ord saker som inte har med stadens vardagsliv att göra, utan istället geopolitiska uppfattningar, utrikespolitiska preferenser och (nationell) identitetspolitik. Sådana konflikter tenderar att ligga i dvala tills avgörande vägval blir aktuella (Mamadouh och Dijkink 2006: 358), och det är i sådana lägen som den geopolitiska sprickans lokala konturer blir synliga. Med stöd i litteraturen om transitionsprocesser och nationsbyggande kommer jag vidare i detta kapitel att argumentera för att konflikterna som uppstår i GFC i grunden framförallt är kopplade till två aspekter: (1) konfrontationen mellan en nationell idé och bristen på en sådan (dvs inte mellan olika nationella idéer), och (2) ett geografiskt läge som innebär en förhöjd exponering mot motsägelsefulla geopolitiska diskurser, inte minst inom medielandskapet.

DELADE STÄDER, DELADE VÄRLDAR⁴

Inom stadsgeografin brukar metaforen om den (tu)delade staden mest förknippas med de socioekonomiska olikheter och segregationsprocesser som uppstår till följd av den nyliberala världsordningen (för en översikt, se Hamnett 2001). Utöver denna omfattande litteratur finns dock ytterligare en gren som berör städer där delningen är allt annat än metaforisk. Det är städer såsom Belfast, där "fredsväggar" sick-sackar mellan stadsdelar bebodda av katolska nationalister respektive protestantiska unionister, eller Johannesburg, där apartheidens tidigare lagstadgade gränsdragningar mellan stadsdelar reserverade för den vita och för den svarta befolkningen långsamt luckras upp. Och det är städer där långdragna konflikter mellan olika etniska eller religiösa

ösa grupper har gett upphov till en skarp tudelning av stadsmiljön, något som exemplifieras av Jerusalem, Nicosia eller Mostar. Dessa städer är starkt segregerade, och spänningsnivån ligger ständigt högt (för en utmärkt översikt av litteraturen om delade städer, se Allegra *et al.* 2012).

Städer som dessa hyser en delad befolkning där etniska, religiösa, politiska, ideologiska eller kulturella skiljelinjer uttrycks genom akuta former av diskriminering och segregation, och där ständiga konflikter, inklusive våldshandlingar, lätt kan uppstå. Trots att etniskt (eller religiöst) delade städer kan ha mycket komplicerade konfliktorsaker är det relativt lätt att förutsäga konfliktodynamiken som kan uppstå i dem eftersom den brukar hänga ihop med en del vanliga och oftast överlappande frågor: etnopolitik, säkerhet, polisiär verksamhet och diskriminering (Calame och Charlesworth 2009: 7). Att det kan vara lätt att förstå dynamiken i och eventuellt även orsakerna till konflikter betyder naturligtvis inte att lösningen är lätt tillgänglig.

En viktig förutsättning för att en konflikt skall kunna uppstå och eskalera är att lokala olikheter hos befolkningen mobiliseras politiskt, något som kan ta tid (Anderson 2008). GFC kan tolkas som ett särfall inom den bredare kategorin delade städer. I GFC är det inte de klassiska spörsmålen som politiseras; i stället handlar kampen om frågor som ligger långt ifrån vardagen, där både orsakerna och eventuella lösningar finns någon annanstans, men som samtidigt berör aspekter som uttrycks på flera sätt lokalt. I och med det kan konflikten i en GFC vara slumrande – eller rentav obefintlig – tills den väcks av en kritisk brytpunkt som exempelvis den ukrainska Euromaidanrevolutionen 2013–2014. Således är konfliktodynamiken i GFC mindre förutsägbar och mer volatil i jämförelse med vad som är fallet i en ”klassisk” delad stad.

Det finns tre aspekter som särskilt utmärker konfliktsituationer i GFC. För det första har frågor kring identitet, kollektiva minnen och relationen till centrum en särdeles viktig position, medan traditionella bekymmer, såsom etnisk diskriminering, segregation och politisk

representation saknar aktualitet, såtillvida att de inte råkar överlappa med den existerande geopolitiska uppfattningssplittringen.

För det andra är den geopolitiska förkastningslinjen ofta också en informationsmässig sådan, vilket gör att invånarna i en GFC är utsatta för motstridiga budskap och olika geopolitiska diskurser. Även om internet, och framförallt de sociala medierna, har bidragit till att luckra upp informationsspridningens territoriella förankring har befolkningens begränsade språkkunskaper en kraftigt "lokaliserande" effekt, åtminstone inom den postsovjetiska regionen, vilken innehåller ett stort antal GFC.

För det tredje är det vanligt att GFC uppstår i närheten av en gräns (Charkiv, Narva, Daugavpils), även om detta inte är en nödvändighet (t ex Riga). Dessutom är GFC ofta nära aktiva eller tidigare existerande militära frontlinjer, i synnerhet i Ukraina och i Moldavien (Charkiv, Dnipro, Chişinău). Gränsläget innebär bland annat att det (normalt) finns djupare och tätare kontakter över gränsen, samt att befolkningen har större tillgång till informationsrummet på andra sidan av gränsen, i synnerhet om inga språkliga hinder föreligger. Samtidigt tenderar kontakterna mot centrum att vara relativt svagare, något som kan avspeglar sig i en specifik regional gränsidentitet och i känslan av bristande samhörighet med nationen i sin helhet, något som flera författare noterat i förhållande till den ukrainska Donbasregionen (Pirie 1996, Osipian och Osipian 2006, Kuromiya 2008).

Vid ett frontnära läge finns det en del ytterligare dimensioner som kan ha olika effekter på konfliktodynamiken i GFC. Till att börja med finns det en verklig och konstant invasionsfara. Hur faran uppfattas, och reaktionerna som den framkallar, är högst individuella, liksom uppfattningen om "fienden". En invasionsrisk är givetvis något som minskar investeringsaptiten, vilket bidrar till en allmän försämring av de ekonomiska villkoren och till ökat bidragsberoende. Vidare kan kontexten ingjuta mod bland den grupp "riskentreprenörer" som ser potentiella personliga politiska eller ekonomiska fördelar vid en eventuell invasion – och börjar agera därefter. Slutligen tvingas frontnära

GFC ofta att absorbera en stor del av flyktingströmmen som orsakas av den väpnade konflikten, något som sker inom ramen för en redan ansträngd situation.

I resten av kapitlet går jag igenom en del möjliga förklaringar till uppkomsten av konfliktsituationer i GFC. Diskussionen baserar sig på den postsovjetiska regionen, där Sovjetunionens sammanbrott inneburit att en stor del av "kransrepublikerna" (i förhållande till Ryssland, dvs det som av Ryssland brukar benämnas "det nära utlandet"), och framförallt vissa regioner inom dessa republiker, har fått framträdande geopolitiska roller. Fokus kommer att ligga på Ukraina, och argumentet kommer att utgå ifrån litteraturen om transitionsprocesser och nationsbyggande.

TRANSITIONSPROCESSER OCH DEN NATIONELLA IDÉN

Den statsbärande kommunistiska soteriologin (frälsningsläran) gick ut på att frälsningen genom framtidens fullbordade kommunistiska samhälle fanns att nå på denna jord, och att det inte alls var långt kvar till dess att den skulle ha uppnått (Tismaneanu 2014). Tiden för denna frälsning fick dock ständigt skjutas fram, och till slut imploderade statsbygget under sin egen tyngd (Samuelson 1999). När Sovjetunionen föll försvann samtidigt järnridån, och huvuddelen av den eurasiska kontinenten såg fram emot en gemensam framtid med en snabb övergång eller återgång till det "normala", dvs marknadsekonomi och demokrati istället för den främmande och importerade kommunistiska ideologin. Transitionen skulle kunna ha följt ett känt mönster, på samma sätt som i flera latinamerikanska och medelhavsländer på 1980-talet.

Förväntningarna byggde dock på en förenklad bild av utmaningarna som härstammade från årtionden av kommunistisk enväldesmakt, och det blev snabbt uppenbart att transitionen inte bara var dubbel (mot demokrati och marknadsekonomi), utan åtminstone trippel (mot nya statliga institutioner) eller till och med fyrfaldig (mot bildandet av en nationell idé) (Offe 2004, Kuzio 2001). Samhällena i Östeuropa behövde

med andra ord reformeras grundligt och i alla avseenden, och allt behövde ske samtidigt.

Minst en av dessa tre eller fyra transitioner har inte levt upp till förväntningarna: demokratin har varit på tillbakagång i fd Sovjetunionen sedan 1991 (Hale 2014), och tvärtemot 1990-talets optimistiska förväntningar kopplade till "historiens slut" (Fukuyama 1989) menar Hale (2014: 24) att "after a quarter of a century, the 1991 breakup of the Soviet Union looks like a de-democratizing event". Nyligen hävdade Fukuyama (2015) att demokratin i sig inte räcker för att upprätthålla den modernisering av de statliga institutionerna som behövs för att demokratiska ledare skall kunna bevara den egna legitimiteten. Han noterar vidare att demokratin lyckats bättre där den införts efter implementeringen av reformer inom den institutionella miljön. Demokratiska val är med andra ord ett ganska lätt steg att ta; det som är svårare är att bryta ned den lokala politiska maskinen (klientelismen), och att bepansra rättssäkerheten och etablera ett opersonligt maktutövande. Det är främst i detta avseende som den orangea revolutionen (2004) i Ukraina misslyckades.

Om Fukuyama (2015), liksom Offe (2004), fokuserar på institutionsreformerna som viktig förutsättning för demokratis välmående, menar Kuzio (2001) att en transition mot demokrati är starkt beroende civilsamhället, vilket i sin tur kräver att det finns en (nationell) idé som kan ena större delen av befolkningen. Utan ett fungerande civilsamhälle, utan den "goda" nationalismen som Anne Applebaum (2014) vill se mer av, och utan en klar brytning med det förflutna (Pipes 1997, Forest och Johnson 2002, Tismaneanu 2014) är det mycket svårt att samla befolkningen och de politiska krafterna kring en tydlig och hållbar ändringskurs, något som syntes tidigt och tydligt i Vitryssland (Eke och Kuzio 2000), men som också drabbar Ryssland och inte minst Ukraina, där den avsatte presidenten Viktor Janukovitjs Regionparti försökte bygga sin legitimitet genom att politiskt utnyttja den sydöstra landsdelens sovjetiska arv medelst återupplivandet av sovjetiska myter och vanföreställningar om det (Kuzio 2015).

Dessa vanföreställningar gjorde att minnet av Sovjetunionens falnade superhjältar – som till exempel Kliment Vorosjilov eller Felix Dzerzjinskij – vårdades på ett sätt som inte var förenligt med Ukrainas nationella intressen. Stadsrummen i exempelvis Luhansk och Donetsk var (och är fortfarande) fyllda med stenhuggna avbilder av dessa stalin-tida massmördare (figur 2).

I delar av forna Sovjetunionen, och inte minst i delar av sydöstra Ukraina, har svagheten i den nya nationella idén bidragit till bevarandet av en viss variant av den sovjetiska identiteten, något som i sin tur förstärkt stereotypa bilder av exempelvis Donbas befolkning som en bakåtsträvande och hopplöst sovjetisk trojansk häst (Osipian och Osipian 2006). Det finns något paradoxalt i detta. Å ena sidan tenderar lit-

Figur 2. I Luhansk vårdas minnet av regionens mest kände son, Kliment Vorosjilov, trots dennes långtifrån fläckfria renommé. Sedan staden hamnat under "Folkrepubliken Lugansks" kontroll har Vorosjilovs status höjts upp till personkultsnivå. Foto: Michael Gentile 2009.

turen att förklara nationalismens uppsegling som en effekt av Sovjetunionens kvävande av nationella identitetsyttringar. Å andra sidan, som Brubaker och Cooper (2000) förklarar, gjorde Sovjetmakten sitt yttersta för att kodifiera och institutionalisera, och samtidigt des- armera, landets många nationaliteter, bland annat genom att bilda ett drygt femtiotal nationella territoriella enheter och genom att förse varje individ med en egen etnisk nationalitetsbeteckning (ryssar, judar, kalmucker, finnar, osv) som kunde ha avgörande praktisk betydelse i vardagen.

Nationaliteten noterades specifikt på fotografisidan i passet, vid sidan av födelsedatumet och annan gängse information, och det fanns inga mellanvägar: antingen var man exempelvis ryss eller så var man ukrainare (eller vitryss, gagauz, korean, osv) (Arel 2002). Brubaker och Cooper (2000) fastslår därmed att "the regime was not simply *recognizing* or *ratifying* a pre-existing state of affairs; it was *newly constituting* both persons and places *as national*" (s. 25–26, ursprunglig kursivering). Vem som i slutändan var pass-ukrainare respektive pass-ryss inom Donbasregionen var tämligen ointressant med tanke på att det ryska språket dominerade fullständigt i regionen, och framförallt i dess städer. Inom Donbas var den regionala identiteten starkare, men den upphöjdes aldrig till etnonationell status.

I stora delar av Östeuropa målades återvändandet till Europa (*Return to Europe*) upp som den nya frälsningen (Etkind 2014, Czepczyński och Soováli-Sepping 2016), men det är en frälsning som bygger på en stark existerande bild av nationen i både territoriell och etnonationell bemärkelse, där kommunismen uppfattas som en främmande ideologi som påtvingats utifrån, från Moskva. Moskva konstruerades således som symbol för den onaturliga makten som står i kontrast mot normaliteten i den europeiska demokratin och liberalismen. Däremot kan det vara svårt att enas kring en ny gemensam idé när den nationella grunden för det ännu saknas, exempelvis i de länder och de regioner där kommunismen smugit sig in som en viktig bärare av lokala, regionala eller gränsöverskridande identiteter.

Det är just sådana platser som har ett skriande behov av att mejsla ut en färsk nationell idé, men som också är sämst rustade för det, vilket innebär att demokratin har svårt att få fäste. Vitryssland är återigen det tydligaste exemplet på det (Eke och Kuzio 2000), medan Ryssland är det största. Enligt Etkind (2014) konstrueras Ryssland fortfarande som "postsovjetisk" både inom landet och utanför dess gränser, samtidigt som resten av Central- och Östeuropa marginaliserat minnet av det sovjetiska och ersatt det med diskursen om europeiskhet som logisk efterföljare av den förtvinande postsocialistiska krisepoken. Att Ryssland fortfarande ses som postsovjetiskt ser Etkind som en konsekvens av landets oförmåga att bearbeta minnet av dess "katastrofala sovjetiska arv" (s. 155), vilket gör att nytt liv ständigt blåses in i det, något sin tur fryser landet i ett "oändligt postsovjetiskt tillstånd" (s. 155) och döljer det som faktiskt är nytt i putinismen (s. 157).

Som på många håll i världen är samhällena i Östeuropa delade mellan olika grupper som konkurrerar om att göra den egna bilden och den egna agendan förhärskande i syfte att styra den ännu pågående (eller på vissa håll knappt påbörjade) reformprocessen mot den ena eller den andra riktningen. När denna delning dessutom intar regionala förtecken är risken stor att det bildas politiska förkastningslinjer som inte sällan förkroppsligar geopolitiska dimensioner.

På sistone har detta främst förknippats med östra Ukraina, men jämförbara problem finns i flera länder i före detta Sovjetunionen, som Lettland, Moldavien och Kazakstan (Dostál och Jelen 2015). Mot bakgrund av Rysslands senaste grannlandsinvasioner och av ett tidigare halvhjärtat försök att bilda en utbrytarrepublik i Kazakstans nordöstra hörn (Commercio 2004), bedömer Diener (2015) att den huvudsakligen rysktalande nordkazakstanska befolkningens (som identifierar sig som ryssar) villighet att acceptera rysk irredentism eller separatism (något som han ser som ganska osannolikt) är beroende av tre faktorer: (1) storleken och den geografiska koncentrationen av den ryskspråkiga befolkningen, (2) graden till vilken denna grupp uppfattar sig själv som diskriminerad eller fattigare jämfört med titulärnationen (kazakerna),

och (3) i vilken utsträckning den anser att dess välstånd skulle öka till följd av en eventuell annektering.

I tillägg borde rimligen de mediala bilderna av de två sistnämnda faktorerna räknas in, samt eventuellt även frågan om huruvida gruppens säkerhet uppfattas som hotad. Just säkerhetsdiskursen var trumfkortet som aktiverades i samband med Rysslands annektering av Krim: Ryssland var "tvunget" att ingripa för att skydda lokalbefolkningen ifrån de fascistiska Bandera-anhängare som den nya makten i Kiev påstods representera (Hansen 2015).

I Ukraina är samhället delat mellan en politiskt relativt passiv befolkning i landets sydöstra delar (Pirie 1996, Osipian och Osipian 2006, Dostál och Jelen 2015) och ett mera levande civilsamhälle i landets nordvästra delar (Kuzio 2010); i landets sydöstra del "vaknar" (en del av) väljarna i samband med valen för att sedan återgå till politisk passivitet medan intresset för politiken och samhällsutvecklingen hålls levande där civilsamhället – och intresset för nationsbygget – är starkare, som i nordvästra Ukraina (Kuzio 2010). Till skillnad från vad som förutspått av Huntingon (1993) – som nämnde just Ukraina som ett civilisationernas gränsland – har detta litet att göra med kulturella eller religiösa skillnader (Riabchuk 2015). I stället är det de olika uppfattningar om landets utrikespolitiska och geopolitiska vägval som utgör grundstenarna för landets splittrade karaktär (Munro 2007, Barkanov 2015, Gentile 2015). Dessa uppfattningar påverkas dels av bilden som den lokala politiska eliten odlat fram sedan 1990-talet – först i det dominerande ukrainska kommunistpartiets regi och sedermera av Regionpartiet (Kuzio 2015) – och dels av det mediala informationsflödet från Kiev och från Ryssland, med tonvikt på den senare, vars budskap varierat sedan Sovjetunionens fall.

Huvudtendensen har dock varit att den lokala makten och de ryska statskontrollerade medierna agerat alltmer samstämmigt, mestadels som ett resultat av Rysslands alltmer nationalistiska, västskeptiska, Ukrainakritiska, militaristiska och isolationistiska framtoning; de lokala opinionsbildarna och andra lokala politiska krafter hade för sin del

Figur 3. "Så här gör NATO" står det överst på en informationstavla framför oblast-administrationen i Luhansk. För innehållet svarar den regionala tidningen *Luganskaya Pravda* (Luhanksanningen i svensk översättning). Texten (i nedre högra delen) börjar med "De säger att NATO är en stor fördel för Ukraina. Kollektiv säkerhet, världsstandard ... Vad NATO och freden enligt denna militära allians är för något framgår i själva verket rätt tydligt av dessa fotografier." Foto: Michael Gentile 2009.

sedan länge intagit en kompromisslöst negativ hållning mot både Väst och västra Ukraina, något som illustreras av figur 3. Samtidigt förekom det ändå en del positiva motbilder av både Väst och Kiev-Ukraina, och negativa motbilder av Sovjetunionen, vilket bidrog till att åtminstone röra Donbasbornas geopolitiska preferenser närmare "multivektorpolitiken" (ett vanligt drag hos en del postsovetiska republiker som går ut på att försöka ha goda och konstruktiva relationer med flertalet regionala eller globala makter, se Gnedina 2015) och EU, framförallt hos de yngre (Armandon 2013) och högre utbildade grupperna (Gentile 2015). Sammantaget var utgångspunkten inför revolutionen 2013–2014 att befolkningen i Ukrainas sydöstra delar hade vitt skilda åsikter ifråga om

landets geopolitiska inriktning – inom en allmän kontext av ett svagt civilsamhälle och ett utbrett ointresse för politiken.

Det som hände näst var att städer som röstat ganska likartat i samband med tidigare val plötsligt började ”bete” sig mycket olika. En del blev de facto annekterade av Ryssland som ingående i ”folkrepubliker” (Folkrepubliken Donetsk respektive Lugansk⁵ utan något särskilt motstånd. Prefixet ”folk” är också starkt förankrad i den av sovjetminnet präglade regionala identiteten. Dnipro blev däremot ett fäste för den nyvunna ukrainska patriotismen på ett sätt som inte synts sedan landets självständighet 1991. Kharkiv lyckades avvärja ett folkrepubliksförsök, men dess öde hängde i en skör tråd innan myndigheterna lyckades återfå kontroll över staden; sedan dess har en kvävande period av explosiva spänningar mellan proryska och proukrainska anhängare präglat staden.

En viktig skillnad mellan Donbasregionen (samt Krim) å ena sidan och Charkiv och Dnipro å den andra är dessa städers historiska anpassning till och hantering av den ukrainska nationella idén. Inom Donbasregionen fick den konkurrens – eller komplettering om man så vill (Shulman 1998) – av regionala, sovjetiska och ”kosmopolitiska” identiteter (Osipian och Osipian 2006), och kontrasten ökade mot bakgrund av den lokala elitens beteendemönster och av den skeva ryska medierapporteringen om Ukraina och väst. Trots sitt gränsläge har Kharkiv en helt annan position i den ukrainska historieskrivningen då staden fick vara sovjetrepublikens huvudstad mellan 1919 och 1934, och 1920-talets så kallade ukrainiseringspolitik startade därifrån (Søvik 2007). Slutligen beror Dnipros proukrainska hållning dels på att staden inte ligger nära den ryska gränsen, och dels på att den lokala oligarken, Ihor Kolomojskij, tidigt intog en proukrainsk ställning i samband med revolutionen, medan makteliten i exempelvis Charkiv och Donetsk var antingen obeslutsam eller rentav illojal mot Kiev. Dessa tre exempel illustrerar oförutsägbarheten i konfliktutvecklingen i GFC, och det är just denna egenskap som främst skiljer dessa städer från dem som hör till konfliktstädernas huvudrepertoar i litteraturen.

AVSLUTNING

Staden på den geopolitiska förkastningslinjen är en nyckfull mötesplats där rivaliserande politiska ideologier och fjärrstyrda berättelser om makt, nationer och identiteter bearbetas och anpassas, något som bidrar till att den stora geopolitiken införlivas i lokalpolitiken, samtidigt som lokalpolitiken och lokala aktörers handlingar under vissa förutsättningar kan få global relevans. För att det senare skall ske krävs en omvärldssituation som motiverar det; i normalfall pågår GFC-konflikterna i det fördolda. När Charkivs största Leninstaty slutligen revs ned 2014 (med undantag för revolutionärens ena stöveln, vars skrala uppenbarelse stod i stark kontrast mot den monumentala piedestalen) var det något som skedde inför världens ögon; det var dock mot bakgrund av minst ett decennium av lokala konflikter rörande existensen, placeringen, storleken och gestaltningen av stadens viktigaste ankare för det kollektiva minnet – både de som härstammade från sovjettiden och de som var förknippade med det självständiga Ukrainas nationsbygge (se Zhurzhenko 2011, 2015).

De flesta GFC är relativt okända inom urbanforskningslitteraturen, av olika skäl. För det första, som en del postkolonialt inriktade forskare påpekat, brukar urbanteorin utgå ifrån forskarnas egna bakgräddar, dvs städer i forskarens närområde (Parnell och Robinson 2012). För det andra har dessa städer i sig per definition nästan alltid ett perifert läge, både sett i relation till världens globala maktcentra och på nationell nivå. Som sådana kan de lätta hamna i den klass av städer som inte passar in i urbanforskningens makroberättelser eller i dess teorikärna (exempelvis teorin om globala städer). Utanför denna kärna, som grundar sig på utsagor som härstammar ur erfarenheterna från ett mindre antal städer (ofta stora och västerländska) hamnar man i urbanforskningens kunskapsperiferi. För att komma ur denna fälla finns inspiration att tillgå inom ramen för "ordinary city"-perspektivet (Robinson 2006), som framhåller de processer och de relationer som kännetecknar en viss stad, snarare än ett antal förutbestämda kriterier. Ett sådant angreppssätt skiljer sig markant från det

hierarkiska tänkande som kännetecknat urbanforskningen under ganska lång tid, och gör att varje enskild stad kan komma till tals. När GFC talar, hörs många röster. Är det någon som lyssnar?

NOTER

- 1 Den omfattande litteraturen om delade städer bör inte förväxlas med den lika omfattande litteraturen om gränsstäder (se till exempel Reitel och Graefe 2007 eller Lundén 2002). Gränsstäder är visserligen politiskt delade, men gränsen i sig behöver inte vara en yta för konflikter eller spänning – tvärtom kan den fungera som en yta för kontakter och samarbete.
2. Detta är en artikel i tidningen Kommersant (13 februari) som också återges av Rysslands utrikesministerium på dess officiella webbsida (senast besökt 15 december 2016). Det är dock intressant att notera att det är i ministeriets version av texten, som påstås vara samma text som publicerades i Kommersant, som Huntington dyker upp – både i den ryska version och i dess engelskspråkiga översättning. I den ursprungliga Kommersant-artikeln (Lavrov 2014b) nämns inte Huntington överhuvudtaget. Dessutom bär artiklarna olika titlar (men i övrigt samma innehåll).
3. Före detta Dnipropetrovsk. Staden fick sitt nya namn, som var dess smeknamn, under maj 2016.
4. Avsnittet bygger delvis på Gentile (2017), som är texten där GFC-begreppet introduceras.
5. Luhansk är den ukrainska stavningen, Lugansk är den ryska. "Folkrepublikerna", som stöds av, är lierade med, och i praktiken styrs av Ryssland, använder den ryska stavningen.

REFERENSER

- Abrahamian, E (2003) The US media, Huntington and September 11, *Third World Quarterly* 24 (3): 529–544.
- Allegra, M; A Casaglia och J Rokem (2012) The political geographies of urban polarization: a critical review of research on divided cities, *Geography Compass* 6 (9): 560–574.

- Anderson, J (2008) *From empires to ethno-national conflicts: a framework for studying 'divided cities' in 'contested states' – part I*. Tillgängligt på www.conflictincities.org/workingpapers.html (Belfast: Queen's University Belfast). (Senast besökt 13 december 2016.)
- Applebaum, A (2014), Nationalism is exactly what Ukraine needs, *New Republic*, 13 maj. Tillgängligt online på <https://newrepublic.com/article/117505/ukraines-only-hope-nationalism> (Senast besökt 7 december 2016.)
- Arel, D (2002) Interpreting “nationality” and “language” in the 2001 Ukrainian census, *Post-Soviet Affairs* 18 (3): 213–249.
- Armandon, E (2013) Popular assessments of Ukraine's relations with Russia and the European Union under Yanukovych, *Demokratizatsiya* 21 (2): 289–308.
- Baburin, V; A Dansjin och L Jelchovskaja (1998) *География Российской Порубежья: Мы и Наши Соседи*, Prosveshenie, Moskva.
- Barkanov, B (2015) Crisis in Ukraine: clash of civilization or geopolitics?”, sid 210–239 i M. Sussex och R. E. Kanet (red) *Power, politics and confrontation in Eurasia – foreign policy in a contested region*, Palgrave Macmillan, London.
- Brubaker, R och F Cooper (2000) Beyond “identity”, *Theory and Society* 29: 1–47.
- Calame, J och E Charlesworth (2009) *Divided cities: Belfast, Beirut, Jerusalem, Mostar and Nicosia*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Cloud, D (2004) “To veil the threat of terror”: Afghan women and the (clash of civilizations) in the imagery of the US war on terrorism, *Quarterly Journal of Speech* 90 (3): 285–306.
- Commercio, M (2004) The “Pugachev rebellion” in the context of post-Soviet Kazakh nationalization, *Nationalities Papers* 32 (1): 87–113.
- Czepczyński, M och H Sooväli-Sepping (2016) From sacrum to profanum: reinterpretation of communist places of power in Baltic cities, *Journal of Baltic Studies* 47 (2): 239–255.
- Dalby, S (1990) American security discourse: the persistence of geopolitics, *Political Geography Quarterly* 9(2): 171–188.
- Diener, A (2015) Assessing potential Russian irredentism and separatism in Kazakhstan's northern oblasts, *Eurasian Geography and Economics* 56 (5): 469–492.
- Dostál, P och L Jelen (2015) De-Russianisation of the western post-Soviet space: between the thick and thin nationalising processes, *Geopolitics* 20 (4): 757–792.

- Eke, S och T Kuzio (2000) Sultanism in Eastern Europe: the sociopolitical roots of authoritarian populism in Belarus, *Europe-Asia Studies* 52 (3): 523–547.
- Etkind, A (2014) Post-Soviet Russia: the land of the oil curse, Pussy Riot, and magical historicism, *Boundary* 2 41 (1): 153–170.
- Forest, B och J Johnson (2002) Unraveling the threads of history: Soviet-era monuments and post-Soviet national identity in Moscow, *Annals of the Association of American Geographers* 92 (3): 524–547.
- Fox, J (2002) Ethnic minorities and the clash of civilizations: a quantitative analysis of Huntington's thesis, *British Journal of Political Science* 32 (3): 415–434.
- Fox, J (2005) Paradigm lost: Huntington's unfulfilled clash of civilizations prediction into the 21st century, *International Politics* 42 (4): 428–457.
- Fukuyama, F (1989) The end of History?, *The National Interest* 16 (Summer 1989): 3–18.
- Fukuyama, F (2015) Why is democracy performing so poorly? *Journal of Democracy* 26 (1): 11–20.
- Gentile, M (2015) West-oriented in the east-oriented Donbas: a political stratigraphy of geopolitical identity in Luhansk, Ukraine, *Post-Soviet Affairs* 31 (3): 201–223.
- Gentile, M (2017) Geopolitical Fault-line Cities, i G. Uehling och A. Pikulicka-Wilczewska (red) *Migration and the Ukraine crisis: a two-country perspective*, E-International Relations, Bristol.
- Gnedina, E (2015) 'Multi-vector' foreign policies in Europe: balancing, bandwagoning or bargaining? *Europe-Asia Studies* 67 (7): 1007–1029.
- Hale, H (2016) 25 years after the USSR: what's gone wrong? *Journal of Democracy* 27 (3): 24–35.
- Hamnett, C (2001) Social segregation and social polarization", sid 162–176 i R. Paddison (red) *Handbook of urban studies*, SAGE, London.
- Hansen, F (2015) Framing yourself into a corner: Russia, Crimea, and the minimal action space, *European Security* 24 (1): 141–158.
- Huntington, S (1993) The clash of civilizations? *Foreign Affairs* 72 (3): 22–49.
- Hutchings, S och J Szostek (2015) Dominant narratives in Russian political and media discourse during the Ukraine crisis, sid 173–194 i A Pikulicka-Wilczewska och R Sakwa (red) *Ukraine and Russia: people, politics, propaganda and perspectives*, E-International Relations, Bristol.

- Kotkin, S (2016) Russia's perpetual geopolitics: Putin returns to the historical pattern, *Foreign Affairs* 95 (3): 2–9.
- Kuromiya, H (2008) The Donbas—the last frontier of Europe? sid 97–114 i O Schmidtke och S Yekelchik (red) *Europe's last frontier?* Palgrave Macmillan, New York.
- Kuzio, T (2001) Transition in post-communist states: triple or quadruple? *Politics* 21 (3): 168–177.
- Kuzio, T (2010) Nationalism, identity and civil society in Ukraine: understanding the Orange Revolution, *Communist and Post-Communist Studies* 43: 285–296.
- Kuzio, T (2015) Rise and fall of the Party of Regions political machine, *Problems of Post-communism* 62 (3): 174–186.
- Lavrov, S (2014a) Статья Министра иностранных дел России С.В.Лаврова «Россия-ЕС: время решений», опубликованная в газете «Коммерсант» 13 февраля 2014 года, tillgängligt på http://www.mid.ru/en/press_service/minister_speeches/ (Senast besökt 15 december 2016.)
- Lavrov, S (2014b) В понимании ЕС и США “свободный” выбор за украинцев уже сделан, *Kommersant*, 13 februari, tillgängligt på <http://kommersant.ru/doc/2406618> (Senast besökt 15 december 2016.)
- Lavrov, S (2014c) Выступление Министра иностранных дел России С.В.Лаврова на открытой лекции по актуальным вопросам внешней политики Российской Федерации, Москва, 20 октября 2014 года, tillgängligt på http://www.mid.ru/en/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/ (Senast besökt 15 december 2016.)
- Lundén, T (2002) *Över gränsen*, Studentlitteratur, Lund.
- Mamadouh, V och G Dijkink (2006) Geopolitics, international relations and political geography: the politics of geopolitical discourse, *Geopolitics* 11 (3): 349–366.
- Offe, C (2004) Capitalism by democratic design? Democratic theory facing the triple transition in East Central Europe, *Social Research* 71 (3): 501–529.
- Osipian, A och A Osipian (2006) Why Donbass votes for Yanukovych: confronting the Ukrainian Orange Revolution, *Demokratizatsiya* 14 (4): 495–517.
- Parnell, S och J Robinson (2012) (Re)theorizing cities from the Global South: looking beyond neoliberalism, *Urban Geography* 33 (4): 593–617.
- Pipes, R (1997) Is Russia still an enemy? *Foreign Affairs* 76 (5): 65–78.
- Pirie, P (1996) National identity and politics in Southern and Eastern Ukraine, *Europe-Asia Studies* 48 (7): 1079–1104.

- Reitel, B och O Graefe (2007) Quelques enjeux des villes-frontières: Introduction au cahier thématique, *Geographica Helvetica* 62 (1): 2–4.
- Riabchuk, M (2015) ‘Two Ukraines’ reconsidered: the end of Ukrainian ambivalence? *Studies in Ethnicity and Nationalism* 15 (1): 138–156.
- Robinson, J (2006), *Ordinary cities*, Routledge, London och New York.
- Samuelson, L (1999) *Röd koloss på larvfötter. Rysslands ekonomi i skuggan av 1900-talskrigen*, SNS, Stockholm.
- Søvik, M (2007) *Support, resistance and pragmatism: an examination of motivation in language policy in Kharkiv, Ukraine*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Slavic Studies 34. Stockholm.
- Tismaneanu, V (2014) The moving ruins, *Journal of Democracy* 25 (1): 59–70.
- Tsygankov, A (2003) The irony of Western ideas in a multicultural world: Russians’ intellectual engagement with the “End of History” and “Clash of Civilizations”, *International Studies Review* 5 (1): 53–76.
- Zhurzhenko, T (2011) “Capital of despair” – Holodomor memory and political conflicts in Kharkiv after the Orange Revolution, *East European Politics and Societies* 25 (3): 597–639.
- Zhurzhenko, T (2015) Memory wars in post-Soviet Kharkiv, engelsk översättning av “Erinnerungskonflikte. Gedenkpolitik im postsowjetischen Charkiv”, *Osteuropa* 4/2015: 153–171.

Stadens skifte äger rum
– *Stor-La Paz i ljuset av*
Bolivias andra revolution

CHARLOTTA WIDMARK

Första gången jag anlände La Paz i Bolivia var i september 1990.¹ Jag landade på flygplatsen i El Alto på 4100 meter över havet på den bolivianska högplatån och reste därifrån via motorvägen ner till La Paz, Bolivias administrativa centrum (figur 1) som ligger alldeles intill, som i en gryta omringad av snöklädda bergstoppar. Några veckor efter att jag anlant ägde en av årets mest spännande politiska händelser rum. Efter flera veckors protestvandring kallad "La Marcha por el Territorio y la Dignidad" skulle nu höglandsfolk och låglandsfolk mötas, för första gången enade i samma kamp. De skulle mötas vid La Cumbre, den högsta punkten i bergen på vägen från La Paz ner till de omgivande subtropiska och så småningom tropiska delarna av bolivianska Amazonas. I slutet av 1980-talet och början av 1990-talet pågick inom ramen för den globala ursprungsfolksrörelsen olika aktiviteter inför 500-årsdagen av Columbus landstigning i den Nya världen. Inom ramen för denna rörelse hade de bolivianska ursprungsfolkrörelserna, som tidigare arbetat separat, mobiliserat sig kring denna gemensamma protestmarsch där urfolken möts och sym-

Figur 1. La Paz centrum med El Alto vid himlaranden 500 meter upp. Foto: Paul Richter 2005. Källa: Wikimedia Commons 2017a.

boliskt intar La Paz, om än bara för en dag. Denna marsch har ansetts betydelsefull för urfolkens roll i den politiska förändringsprocess som Bolivia gått igenom sedan 1990-talet, som jag här vill belysa med utgångspunkt i hur den har förändrat storstäderna La Paz och El Alto. Majoriteten av befolkningen i Bolivia har någon form av urfolksbakgrund (som de artikulerar i varierande grad) och landet sägs bestå av 36 olika nationer. Förändringsprocessen, i formen av ett politiskt demokratiserings- och jämlikhetsprojekt, har inneburit att landets sociala och etniska hierarkier omvandlats, urfolkens inflytande har ökat och landets resurser fördelats på ett något rättvisare sätt.

El Alto var från början en del av La Paz och byggdes för fabriker och fabriksarbetare men på grund av befolkningstillväxten genomfördes 1985 en administrativ reform som gav El Alto självstyre. La Paz och El Alto har ca 850 000 invånare vardera vilket gör cirka 1,7 miljoner tillsammans. Då hela regionen hänger ihop och är en del av Departamento de La Paz, använder jag ibland uttrycket Stor-La Paz, på samma sätt som Stor-Stockholm innefattar flera olika kommuner inom Stockholms län. Stor-La Paz är ett tacksamt studieobjekt för att förstå hur olika grupper använder staden då den uppfattas av människor som bor där som bestående av tre delar (El Alto, El Centro, Zona Sur) som befinner sig på tre olika höjdnivåer och traditionellt kontrolleras av olika sociala skikt av befolkningen. Den här tredelningen härrör från den tiden då El Alto också var en del av La Paz. El Alto som har vuxit i takt med den kraftiga migrationen från landsbygden, präglas av sin aymaratalande befolkning med mindre resurser och sitt kalla klimat. Som stad har den inte vuxit fram kring ett tydligt centrum på samma sätt som El Centro i La Paz som formerar sig kring paradgatan El Prado och har regeringspalatset placerat på ett närliggande torg i den koloniala delen av staden. El Centro befolkas av en äldre medel- och överklass som bott i La Paz i flera generationer. Zona Sur, La Paz södra del, har å sin sida varit där den rikare delen av befolkningen har bosatt sig, en del av staden med ett mildare klimat och plats för att anlägga trädgårdar. Där ligger både hyreshus och villor, där byggdes de första livsmedelsaffärerna och de av USA inspirerade kommersiella centrumen, till skillnad från den marknadshandel på gatan som länge präglat La Paz centrum och El Alto. Förändringsprocesserna som städerna har gått igenom präglas av modernisering och migration från landsbygden i kombination med en kraftfull social och politisk förändringsprocess i landet i stort. I denna essä belyser jag hur Stor-La Paz har förändrats de senaste 30 åren, från mitten av 1980-talet till 2016. Jag tillåter mig att använda ett bredare perspektiv som omfattar hela staden (något ovanligare för antropologer) och vill genom att ge några glimtar från människors positioner i stadens olika rum säga något om stadens generella

förändringsprocesser. Essän bygger på etnografiskt material som producerats under återkommande fältarbeten och besök till La Paz/El Alto under perioden 1990–2014.

Syftet är att visa hur förändrade maktförhållanden mellan olika grupper har påverkat hur gator och torg har använts och av vem. Jag vill belysa förskjutningar i vad som uppfattats som centrum och hur centrala funktioner har flyttat geografiskt, samt hur ursprungsfolkens representanter sökt utrymme i staden och hur olika gruppers maktanspråk tagit sig materiella uttryck. Genom att undersöka hur staden har förändrats under denna period får vi veta något om den sociala och politiska utvecklingen, men även något om hur den sociala och politiska verkligheten påverkat stadens rum. Det vill säga, hur användningen av stadens rum förändrats i termer av vem som använder och har kontroll över vilka platser och vilken betydelse olika delar av staden tillskrivs av olika aktörer. För merparten av La Paz/El Altos befolkning har medborgarnas informella initiativ haft stor betydelse för möjligheten att utveckla och underhålla nya stadsdelar, en process som förändrats i och med att stat och kommun representerar nya grupper då tidigare marginaliserade aktörer fått större inflytande. Förändringsprocessen har påverkats av urbanisering, globalisering, samt politiska och ekonomiska processer baserade på neoliberal idéer respektive idéer om avkolonisering.

RUM OCH PLATS

I denna text tar jag teoretiskt min utgångspunkt i begreppsparet ”space and place” vilket på svenska skulle kunna översättas till ”rum och plats”. Begreppen ”space and place”, som är centrala för ämnet geografi, har visat sig vara användbara inom urbana studier oavsett ämnesdisciplin. Begreppen är olika (och har olika konnotationer i olika vetenskapliga sammanhang), men är ömsesidigt beroende av varandra då allt vi gör äger rum och tar plats, samtidigt som det vi företar oss formar rummet. Geografen Doreen Massey (2005) ser rummet som

något som ständigt konstrueras. Applicerat på stadens rum skulle vi kunna se det som ett rum under ständig förändring, en produkt av relationer och interaktion mellan människor (individer och grupper) och mellan människor och ting. I Masseys perspektiv karaktäriseras rum av att det finns en mångfald av syften, vilket översatt till staden ger rummen ett flertal betydelser som ifrågasätts beroende på vem som använder dem. Rum och platser innehåller också många olika berättelser (Massey 2005).

Jaffe och de Koning (2016) påpekar i sin översikt av urban antropologi att "rum" (i betydelsen utrymme) ofta uppfattas som mer abstrakt medan "plats" refererar till ett avgränsat rum med en mer konkret fysisk karaktär som människor gett en mening genom sina erfarenheter. Det levda rummet blir en plats. Platsskapande (place-making) sker och ges mening i en process där människor skapar relationer och en känsla av tillhörighet, med andra ord den process genom vilken ett abstrakt rum omvandlas till en konkret meningsfull plats (2016: 23). Processen börjar ofta med att de rumsliga gränserna markeras fysiskt eller diskursivt. Rum blir avgränsade och får ett namn, börjar användas och i takt med att de fylls med mening blir de platser som människor knyter an till känslomässigt. Genom att rummet används och fylls med mening omvandlas det till en plats med mening.

Anknytningen till en plats kan vara både identitetsbaserad och/eller funktionell. Platsskapande innebär även att mening skapas i förhållande till den fysiska miljön. Musik och ljud kan vara en del av det sätt som gruppidentitet eller social tillhörighet kommuniceras genom att gränser mellan olika platser upprättas. Platsskapande och gränsdragande kan också användas för att inkludera och exkludera människor ifrån en viss plats. Att fokusera på urbana platser ger kunskap om människors hem och känsla av tillhörighet. Det kan även belysa samhällsrumsliga strukturer av ojämlikhet och exklusion samt det sätt det urbana rummet ifrågasätts av olika aktörer (Jaffe och de Koning 2016: 23–27). Antropologen Setha M. Low som skrivit om "spatialized culture" (2011) finner i begreppsparet "space and place" ett kraftfullt

perspektiv för att studera kultur och politisk ekonomi för att belysa materiella och symboliska orättvisor (som har med representation att göra) och olika former av social exkludering. Exkludering kan även studeras genom en ojämn utveckling av fördelningen av rum i staden. Det är också ett sätt att förstå dynamiken i och betydelsen av människors vardagsliv (Low 2011). James Holston har också intresserat sig för hur människor söker utrymme och ifrågasätter maktstrukturer i urban miljö, vilket hans begrepp "insurgent citizenship" (Holston 2009) (ungefär: upproriskt medborgarskap) vittnar om. Detta syftar på den politiska förändring som uppstår när stadsmedborgare, övertygade om sin rätt till staden, medvetna om medborgerliga ojämlikheter, mobiliserar sig med utgångspunkt i stadsbaserade organisationer med krav på förändringar i den politiska, ekonomiska och sociala strukturen.

STADSUTVECKLING I LATINAMERIKA OCH I LA PAZ/EL ALTO PARALLELLT MED SOCIAL OCH POLITISK UTVECKLING

I Latinamerika har det funnits städer sedan maya, inka och aztekernas självständiga riken, för att nämna några exempel. Även under den 300 år långa spanska och portugisiska koloniseringen spelade städerna en viktig roll i ett nätverk som knöt samman olika regioner. Urbaniseringsprocessen i regionen har varit ovanligt snabb och bilden av staden har skiftat från en bild av hopp och modernisering till en bild av städer som uppdelade och fragmenterade (Rodgers *et al.* 2012). Den koloniala staden tog ingen hänsyn till tidigare stadsbildningar utan planerades och byggdes för att spegla den rasmässiga och politisk-ekonomiska ordningen, en ordning som tog sig materiella uttryck med det centrala torget, kyrkan och fängelset i mitten med raka gator i ett förutbestämt mönster och en tydlig uppdelning med olika funktioner i olika delar av staden (Goldstein 2004). Efter självständigheten utvecklades städerna främst som kommersiella centrum men påverkades även av invandringen från Europa och andra delar av världen, en inflyttning som efter

andra världskriget istället kom att domineras av den interna migrationen från landsbygd till stad.

Från 1980-talet och framåt har utvecklingen gått mot än mer ojämlika maktförhållanden och en segregation som har tydliga materiella uttryck i städerna. I Latinamerika finns många exempel på hur städer vuxit organiskt och informellt genom att människor själva skapat sina bostadsområden och byggt ut staden, vilket lett till en betydande forskning kring "slum", kåkstäder och informella försörjningsstrategier (Rodgers *et al.* 2012). Dessa skiftande utvecklingsprocesser kan även studeras i La Paz och El Alto.

Den neoliberal perioden i La Paz och El Alto 1985–2000

Under denna period märks spåren från kolonialtiden genom äldre byggnader och det sätt staden är organiserad, men även som en outtalad åtskillnad. Under tiden före 1952 års revolution i Bolivia var det förbjudet för ursprungsfolk att använda den centrala stadens trottoarer, parker och biografer. Det var även förbjudet för dem att vistas i närheten av Plaza Murillo där regeringspalatset ligger. Det kan ta tid att ändra platser betydelser och sättet de används på. Under 1990-talet fanns det fortfarande en outtalad norm eller överenskommelse om att vissa restauranger, hotell och bostadsområden var reserverade för människor med koppling till den styrande vita eliten. Någon gång kunde medierna rapportera om att en kvinna med traditionell klädsel blivit nekad i dörren till något av de fina hotellen men i stort visste olika befolkningskategorier hur de förväntades bete sig och röra sig i rummet. Staden är under den här perioden tydligt segregerad och tumregeln "ju högre upp på bergssluttningarna, desto fattigare" verkar gälla. Människor som bor uppe på bergssluttningarna har oftast inte råd att inta sin söndagslunch på huvudgatan men känner sig inte heller hemma där. Åtskillnaden markeras genom klädstil och smak (traditionell kontra västerländskt inspirerad), skönhetsideal och språk (span-

ska kontra aymara, quechua eller spanska med brytning) med mera. På söndagarna syns unga kvinnor i pastellfärgade kläder och flätor i parkerna, det är hembiträderna som roar sig på sin lediga dag. Det råder en viss ordning och reda och jag kan promenera hem genom centrum mitt i natten till den lägenhet jag hyr i ett medelklassområde i El Centro.

Huvudgatan El Prado är centrum i La Paz, kantad av höghus och med närhet till det centrala torget där regeringspalatset ligger. På El Prado ligger även det centrala postkontoret och flera av de statliga departementen. Tjänstemännen är medvetna om sina maktpositioner och upprätthåller den sociala och rasmässiga hierarkin. För att få igenom ett ärende måste människor visa sin respekt, betala mutor och krumbukta sig. I början på 1990-talet har jag kontakt med en exporterande hantverksförening som organiseras och styrs av aymaratalande grupper i La Paz, El Alto och byar söder om Titicacasjön. Vicente och Ceferino styr föreningen från kontoret i La Paz. De kan få illustrera det faktum att människor kan känna sig mycket olika hemma på olika platser och anpassa sitt kroppsspråk till den roll de förväntas inta i olika rum. När de ska skaffa exporttillstånd tar de på sig kostym och köper ett par bolivianska piroger för att ge till exportrådets tjänsteman samtidigt som de framför sitt ärende med låg ödmjuk röst tydligt signalerande sin underordning. Som kontrast, när en av dessa män, Ceferino, körde bil och beställde varor i El Alto (som befolkas till största del av aymaratalande människor med koppling till landsbygden) visar han en helt annan sida, med stolt hållning och självkänsla rör han sig på de ännu inte asfalterade gatorna och talar om för sina medhjälpare vad de ska göra.

Under 1990-talet växer antalet höghus runt omkring El Prado. En stor andel av dem är hotell för att ta emot utländska investerare, biståndsfolk och andra internationella gäster. Internetkaféer och internationellt präglade restauranger etableras. El Prado ger intryck av en stad i kraftig modernisering och utveckling, men avancerad teknik går hand i hand med djupaste fattigdom. Under denna period styrs landet

av en neoliberal politik. Bolivia blev känt i världen på grund av de tuffa strukturanpassningsprogrammen som genomfördes under mitten av 1980-talet då nedskärningen av den statliga sektorn bland annat ställde 20 000 tidigare gruvarbetare utan jobb. Den neoliberala politiken som fortsätter på 1990-talet visar sig i staden genom mängden av enskilda organisationer, NGO:s (non-governmental organizations), som vuxit fram för att skapa de sociala skyddsnät som staten inte längre tillhandahåller. Den neoliberala politiken går bland annat ut på att montera ned staten, decentralisera och privatisera de tjänster som tidigare tillhandahållits av den offentliga sektorn. Invånarna inbjuds att "delta" i utvecklingen, ett deltagande som i praktiken är begränsat och villkorat (jfr Paley 2001).

Städernas ytterområden växer fram tack vare migranter som gräver diken och drar vattenledningar, inbjudna av NGOs att ta eget ansvar för utvecklingen av sin stadsdel. I en av La Paz ytterstäder, på slutningen, lika högt upp som El Alto bygger ett tiotal kvinnor med aymarabakgrund hus och startar ett föräldrakooperativ för att erbjuda barnomsorg och lunch åt skolbarnen medan deras mödrar säljer grönsaker på marknaden eller städar och passar barn i andra människors hus. Stadens invånare med aymarabakgrund söker utrymme i ytterstäderna; de skapar "platser" som ges en mening både genom att de rotar sig på stället och genom att de skapar utrymme för de frågor som berör dem och deras barn. La Paz-förorten som jag kallat Villa Alta (Widmark 2003) blir till bland annat tack vare kvinnornas insatser. Utländskt finansierade NGOs uppmuntrade av den neoliberala processen stöttar. Att starta en NGO blir ett sätt för akademiskt utbildade personer att skapa jobb, få ta del av internationellt bistånd samtidigt som de kan bidra till samhällsutvecklingen. Klyftorna mellan dem som har utbildning och kontakter och de som saknar detta och ska "utvecklas" blir tydligare.

El Alto är en av de snabbast växande städerna i landet dit, enligt hör-sägen, en busslast migranter från landsbygden anländer varje dag under den här perioden. El Alto växer och benämns i pressen ömsom

som ”en gigantisk by”, med hänvisning till avsaknaden av viktig infrastruktur och till att majoriteten av dess invånare har flyttat in från landsbygden, ömsom som ”världens största indianstad” (Thornett 2012). Det senare med hänvisning till att det är ovanligt med en så stor stad som befolkas och i så stor utsträckning styrs av människor som talar språket och identifierar sig som aymara. Det faktum att platser kan vara mångtydiga med motsägelsefulla element belyses av El Alto på flera sätt. Staden är på en gång den fattigaste delen av Stor-La Paz med enorma sociala problem och växande kriminalitet samtidigt som den, med utgångspunkt i den gigantiska gatumarknaden ”16 de Julio”, utgör ett växande kommersiellt centrum med nyföretagaranda och framtidstro. Andelen gräsrotsorganisationer och NGOs är betydande just här, några med radikal marxistisk orientering vilket ska visa sig betydelsefullt för den utveckling som komma skall.

Zona Sur uppvisar inte motsvarande dynamiska mångtydighet utan har mer karaktären av just bostadsområde för vad som uppfattas som en liten ”vit” elit, även om befolkningen varken är så vit eller så rik som ofta görs gällande. Visserligen finns något av ett kommersiellt centrum vid bostadsområdet och Plaza San Miguel, men det är en mycket liten del av Stor-La Paz befolkning som har råd att handla där. Majoriteten av invånarna i Zona Sur reser upp till La Paz centrum på dagarna för att arbeta inom statsförvaltning eller företag.

Den oroliga perioden 2000–2005

I slutet av 1990-talet växer missnöjet med den neoliberal politiken. Decentraliseringsprocesser i landet har lett till en större medvetenhet bland tidigare utestängda grupper. Den USA-födde presidenten Gonzalo Sanchez de Losada, tillika guldgruveägare, mister sin legitimitet och regeringen gör misstag som retar upp stora delar av befolkningen.

Den sociala oron kommer till uttryck i staden på olika sätt. El Prado är målet för allehanda protestmarscher och La Paz gator blockeras varje vecka av protesterande fackföreningsrepresentanter eller ursprungs-

folksrörelser. Lokalradion rapporterar om trafikkläget under de ständigt återkommande protestmarscherna. På grund av att alla gator leder ner till El Prado blir staden förklarad medan protestmarscherna pågår. Ett av de populäraste ställena att stänga av är motorvägen mellan La Paz och El Alto som leder till flygplatsen. Jag har genom min forskning möjlighet att besöka La Paz flera gånger under denna period tillsammans med mina barn. Vid våra hemresor till Sverige vidtar jag åtgärder och ber taxichauffören välja någon av de små vägarna som letar sig upp till El Alto bakvägen. Ibland måste vi kliva av, bära våra väskor förbi en blockerad gata och därefter söka efter en ny bil som kan ta oss vidare.

Regeringen har inte samma kontroll över inrikespolitiken som tidigare och kriminaliteten ökar och ändrar karaktär. Jag kan inte längre röra mig utomhus ensam på natten i centrum. I början på 1990-talet var jag mest rädd för hundar när jag besökte Villa Alta på kvällen. Mot slutet av 1990-talet kontrollerar ungdomsgång förbipasserande efter kl. 21. En diskurs som handlar om det urbana våldet utvecklas och i La Paz bildas grindsamhällen (*gated communities*) i Zona Sur.

Den sociala och politiska oron ökar i början av 2000-talet. Demonstrationer som blockerar gatorna i La Paz är vardagsmat. I samband med det i internationell press uppmärksammade "vattenkriget" år 2000 protesterar El Altos medborgare mot att stadens vattenförsörjning sålts ut till ett multinationellt företag som höjt priserna till orimliga nivåer. I takt med att människor tappat tron på regeringen och till den parlamentariska processen förvandlas stadsrummet till en arena för politisk förhandling – presidenten är tvungen att möta folket på gatan, som inte ger sig in i annat än direkt förhandling med dem de uppfattar sitter på makten. El Alto blir centrum för proteströrelserna där grupper som tidigare inte samarbetat går samman i protester mot regeringens politik.

Detta blev tydligt under de intensiva protester som ägde rum 2003 mot den neoliberala ekonomiska politiken och exploateringen av naturgas då fattiga stadsbor, studenter, bönder och företagare gick samman i nya allianser. De folkbildningsinstitut som utbildat sina elever i marxis-

tiska analyser manar på för att trappa upp kampen och fackföreningsrörelsen och ursprungsfolksrörelsen kommenderar sina medlemmar att gå ut på gatorna i protest. Fackföreningsrörelsen på höglandet i Bolivia är auktoritär, det vill säga om ledningen manar medlemmarna att ansluta sig till protestmarschen gör de det. 2003 blir presidenten tvungen att lämna landet. Postero (2005) menar att dessa intensiva protester inte bara handlade om ekonomiska problem utan lika mycket om vad det betyder att vara medborgare och vilken roll det civila samhället får lov att inneha i det neoliberala Bolivia. Dessa protester kan rymmas inom ramen för Holstons begrepp "insurgent citizenship" (2009) i det att El Alto-invånarna ifrågasätter den neoliberal ordningen och kräver att bli inkluderade i offentligt beslutsfattande på ett nytt sätt.

Begreppet "rum" kan syfta både på ett rum knutet till en plats (space of places) och ett rum knutet till ett digitalt flöde (space of flows) (Castells 1996). Genom att ett rum kan vara knutet till ett digitalt flöde möjliggörs även ett slags transnationellt platsskapande. De grupper som protesterar mot privatiseringen av vattenförsörjningen eller utförsäljningen av Bolivias naturgastillgångar får kontakt med varandra via internet och får även stöd från internationella nätverk i det digitala rummet. De kämpande invånarna i El Alto blir kända för omvärlden. En förändringsprocess är igång där invånarna i El Alto upplever att de har huvudrollen. El Alto-bornas självkänsla är inte att ta miste på i det som kommit att kallas Bolivias andra revolution (Dunkerley 2007). Det påverkar även tilltron till staden som plats med nya berättelser om den heroiska kamp som ägt rum där. El Altos betydelse som ekonomiskt centrum stärks också i och med detta.

Under den här perioden har stadens administrativa centrum börjat flytta ner till Zona Sur. De utländska organisationerna tycker att det är för stökigt runt El Prado och flyttar sina kontor dit samt folk som har möjlighet väljer lugnare kvarter att bo i. Nya kommersiella centrum och hotell växer upp i Zona Sur och stadsdelen växer. Den här processen skulle kunna analyseras med hjälp av Lows begrepp "spatializing culture" (2011) som visar hur den fysiska miljön och rummet kan

användas för att vidmakthålla ojämlikheter då flera viktiga organisationer flyttar längre bort från "folket" och skapar ett nytt centrum som är mer otillgängligt för gemene man. El Prado och La Paz centrum mister något av sin tidigare självklara status och de tidigare "fina" restaurangerna känns nergångna för den välborne besökaren medan nya grupper (i traditionella kläder) börjar dominera söndagsluncherna på hotellen längs med El Prado. Denna process innebär dock att nya aktörer kan få mer att säga till om i La Paz "gamla" centrum, vilket även återspeglar det politiska skifte som håller på att ske i Bolivia som så småningom leder till att den före detta fackföreningsledaren Evo Morales väljs till landets första president med ursprungsfolksbakgrund.

Samtidigt genomgår flera av de högre belägna stadsdelarna gentrifieringsprocesser, det vill säga den process i vilken en mindre bemedlad befolkning trängs ut till förmån för en mer bemedlad. Detta sker ofta genom att bostadshus med renoveringsbehov köps upp billigt, renoveras och säljs, vilket leder till att huspriserna går upp i ett område. Gentrifieringsprocesser är också ett sätt att omvandla ett rum och ge en plats en ny mening. I Villa Alta märks förändringen genom att gatorna asfalteras, grisar och får är inte längre tillåtna på bakgårdarna, den lokala marknaden lämnar gatan och flyttar in i en saluhall med viss utslagning av de mindre bemedlade försäljarna som följd. Stadsdelens tidiga invånare som grävt diken och dragit ledningar har inte möjlighet att bo kvar på grund av höjda hyror och måste söka sig längre ut och börja om processen med att rota sig på nytt i mindre attraktiva områden. Endast de som lyckats spara och investera eller blivit tilldelad mark, t ex i egenskap av friställd gruvarbetare under strukturanpassningsprogrammet, kan bli kvar.

Evo Morales styr landet 2005–2016

Evo Morales, landets första president med ursprungsfolksbakgrund, väljs 2005 och tillträder i januari 2006. År 2010 får landet en ny konstitution efter ett ingående arbete som utförts av en konstitutionell för-

samling med representation från landets alla ursprungsbefolkningar och övergår från att vara republik till att benämnas som plurinationell stat. Denna strävan efter att Bolivias urfolk ska bli representerade märks även i La Paz där kommunalfullmäktige efter valet 2005 representerar nya grupper. En förändring som diskuterades i inledningen av den här perioden var att det börjat krävas språkkunskaper i aymara och quechua för anställning, språk som under senare delen av 1900-talet bedömts som oviktiga och endast användbara i lokala sammanhang. Det ställs också krav på att de folkvalda ska representera de breda folklagen och inte bara väljas bland välutbildade, spanskättade akademiker.

Den nya ordningen märks inom flera sektorer och personer som tidigare tillhört inflytelserika nätverk säger sig bli diskriminerade. En universitetslärare som inte stödjer den nya ordningen klagar: "Jag vågar inte gå ut på mina *egna* gator, Sopocachi [en centralt belägen stadsdel] är inte som förr. Universitetet är helt politiserat och *vi* har ingenting att säga till om". Hennes "vi" är den vita medel- och överklass som dominerat politiken, universitetet och denna del av staden i generationer.

Att tidigare utestängda grupper fått mer utrymme och resurser för att uttrycka sig kan exemplifieras genom den nya andinska arkitektur som växer fram, framförallt i El Alto. Det har länge funnits urbana familjer med aymarabakgrund som haft avsevärda tillgångar, ofta kopplade till handel eller transportsektorn. Dessa grupper har tidigare inte haft något politiskt inflytande och deras ekonomiska ställning har endast märkts runt omkring marknadskvarteren i La Paz. Efter Morales tillträde under 2010-talet växer den bolivianska ekonomin med landets naturtillgångar som bas och landets resurser fördelas till en större del av befolkningen. Gruppen välbeställda urbana aymaratalande företagare växer och i El Alto tar de plats och bygger hus med hjälp av den bolivianska arkitekten Freddy Mamani. Mamani hämtar sin inspiration från den andinska färgrika textilen och designar hus med utgångspunkt i andinska värderingar inom ramen för vad som kommit att kallas en "ny andinsk arkitektur" (figur 2). Husen

Figur 2. Husfasader i andinsk stil i El Alto. Foto: Grullab 2014. Källa: Wikimedia Commons 2017b.

består av flera våningar, har festsal och affärer i bottenplanet, lägenheter för uthyrning i våningarna ovanför och en privat bostad högst upp med inglasad terrass, ofta med utsikt över högplatån och bergen (Miroff 2014, Andreoli 2015).

Kritiserade för att endast vara kitschiga och dekorativa (Miroff 2014) har det tagit tid för Mamanis hus att bli accepterade av andra arkitekter men hans många färgrika hus har förvandlat El Alto till en attraktiv stad för studiebesök. Att dessa hus blir en stark symbol för vem som har makt och inflytande i El Alto går inte att ta miste på. Enligt Gastón Gallardo, dekan vid San Andrés-universitetet i La Paz, har arkitekturen inspirerats av aymara-företagarnas kontakter med Kina och utgör med sin barockliknande stil ett tydligt avståndstagande från den väster-

ländskt inspirerade arkitekturen och fyller härmed också ett avkoloniserande syfte. I hans ögon är den andinska arkitekturen ett tydligt identitetsskapande projekt (Andreoli 2015).

Det finns en gammal skräck bland invånarna i La Paz om att urfolken ska omringa och ta över staden, ett kollektivt minne från 1781 då La Paz omringades av urfolksledaren Túpac Katari och hans anhängare som höll staden i sex månader. En vilja att ta över är dock inte det som kommer till uttryck i de politiska projekten utan snarare är det en form av integrationsprojekt i syfte att knyta samman Stor-La Paz olika delar. Städerna har länge lidit av stora transportproblem med ändlösa trafikstockningar som följd, ett problem som varit ohanterligt i tider av social oro. Att regeringens och kommunalfullmäktiges strävan efter integration fokuserat på de kommunala transporterna är därför förståeligt. Ett exempel på strävan att knyta samman stadens delar kan vara införandet av den kommunala busslinjen PumaKatari med 24 bussar som finansierats av skattemedel och organiseras centralt och trafikerar hela staden enligt tidtabell. Dessa bussar erbjuder ett alternativ till den resa som normalt måste föras med hjälp av flera privata minibussar och har en ambition att ge samma service till stadens olika delar oavsett befolkningsunderlag.

Det andra exemplet är det omdiskuterade projektet med att bygga världens högst belägna linbana (figur 3) för att koppla samman Stor-La Paz olika delar och vars första linjer färdigställdes i maj 2014 (Watts 2016). Linbanan byggdes av företaget Mi Teleférico som marknadsförde sig själva med en slogan som säger "Uniendo nuestras vidas" (Förenande våra liv). I den medföljande reklamvideon uppmanas vi att andas in förändringen: "Respire el cambio!" Att ta sig mellan El Alto och La Paz tar minst en timme med buss men endast tio minuter med linbanan. Införandet av linbanan har inte varit oproblemiskt då protester hörts när människor från El Alto snabbt kunnat ta sig ner till Zona Surs kommersiella centrum och med den ekonomiska förbättringen även haft råd att konsumera. Röster i sociala medier proklamerar att de befinner sig på fel plats och inte beter sig som man ska i den miljön.

*Figur 3. Den röda linbanelinjen mellan La Paz och El Alto. Foto: EEJCC 2016.
Källa: Wikimedia Commons 2017c.*

Regeringens avkoloniseringssträvanden syns också i namngivningen av några av de nya stationerna för linbanan; 16:e juli-marknaden i El Alto får ett namn på aymara Jach'a Qhathu (stor marknad) och centralstationen kallas Taypi Uta (centralt hus). Båda de nya transportmedlen är anpassade för människor med funktionshinder, grupper som tidigare inte hade någon möjlighet att ta sig fram i La Paz med hjälp av lokala transportmedel.

AVSLUTNING

I denna essä har jag velat belysa hur samhällsförändringen i Bolivia har påverkat storstäderna La Paz och El Alto under en 30-årsperiod. Jag har också velat visa hur samhällsförändringen kan studeras genom att analysera hur neoliberala respektive avkoloniserande idéer påverkat människors användning av stadens rum. Förändringsprocessen har varit så pass omfattande (och våldsam) att den kommit att

benämnas som en revolution. Spänningen mellan stabilitet och oro har påverkat städerna, vilket är speciellt tydligt i förhållande till La Paz där den mer välbärgade delen av befolkningen kunnat dra sig undan oroligheterna och flytta ner viktiga funktioner till Zona Sur. Samtidigt går förändringarna att knyta till användning och kontroll, då de förändrade maktförhållandena gjort att centrala delar av staden tagits i anspråk av tidigare utestängda grupper, vilket också lett till förskjutningar och förändringar av vem som dominerar gator och torg. Denna process ligger väl i linje med Masseys perspektiv på rummet som något som är under ständig förändring och skapas och omskapas genom interaktion mellan människor och grupper. De sätt som olika gruppers maktanspråk tagit sig materiella uttryck belyses till en början av hur La Paz centrum och paradgatan El Prado ändrade karaktär under den neoliberala perioden med byggandet av höghus och etablerandet av caféer och restauranger med internationell prägel. Under den oroliga perioden är det Zona Sur som växer och förändras till att omfatta mer service och fler kommersiella centrum jämfört med tidigare. Senare under Evo Morales period är det El Alto som utmärker sig med utvecklingen av infrastruktur och den andinska arkitekturen. Ett annat tema, som också belyser Masseys idéer om att rummet har olika betydelser, har att göra med vilken betydelse olika delar av staden tillskrivs av olika aktörer. La Paz och El Altos förorter blev viktiga platser för tillhörighet och identitet i en platsskapande process som dominerades av inflyttade migranter från landsbygden. Dessa platser har förändrats vartefter gentrifieringsprocesser ägt rum och nya aktörer börjat göra platserna till sina. El Alto, som vuxit från förort till en miljonstad, har fått en annan status för många. De lyfter fram, och är stolta över, den roll stadens invånare spelade under protesterna som ledde till att den dåvarande presidenten flydde landet. Andra pekar på stadens stora marknad och den företagar- och handelskultur som vuxit i takt med att marknadens aktörer fått det bättre ställt.

NOTER

1. Jag hade kommit för att arbeta för en liten svensk biståndsorganisation. Det var början på ett engagemang för Bolivia som småningom övergick till forskning inom ramen för mina antropologistudier. Detta forskningsarbete har givit mig möjlighet att besöka La Paz vid upprepade tillfällen sedan dess.

REFERENSER

- Andreoli, Elisabetta (2015) New Andean: a new indigenous architecture, *Architectural Review* 13 juli 2015. <https://www.architectural-review.com/films/new-andean-a-new-indigenous-architecture/8686133.article> (senast besökt 10 januari 2017).
- Castells, Manuel (1996) *The information age: economy, society and culture. Vol. 1, The rise of the network society*, Blackwell, Malden.
- Dunkerley, James (2007) Evo Morales, the 'two Bolivias' and the third Bolivian revolution, *Journal of Latin American Studies* 39 (1): 133–166.
- Goldstein, Daniel M (2004) *The spectacular city: violence and performance in urban Bolivia*, Duke University Press, Durham.
- Holston, James (2009) *Insurgent citizenship: disjunctions of democracy and modernity in Brazil*, Princeton University Press, Princeton.
- Jaffe, Rivke och Anouk de Koning (2016) *Introducing urban anthropology*, Routledge, Oxford och New York.
- Low, Setha M (2011) Claiming space for an engaged anthropology: spatial inequality and social exclusion, *American Anthropologist* 113 (3): 389–407.
- Massey, Doreen (2005) *For space*, Sage, London.
- Miroff, Nick (2014) The Bolivian architect whose "new Andean" style is transforming El Alto, *Washington Post* 8 november 2014. <https://www.theguardian.com/artand-design/2014/nov/08/bolivia-new-andean-architecture-freddy-mamani-el-alto> (senast besökt 30 december 2016).
- Paley, Julia (2001) *Marketing democracy: power and social movements in post-dictatorship Chile*, University of California Press, Berkeley och Los Angeles.
- Postero, Nancy (2005) Indigenous responses to neoliberalism: a look at the Bolivian uprising of 2003, *PoLAR: Political and Legal Anthropology* 28 (1): 73–92.

- Rodgers, Dennis; Jo Beall and Ravi Kanbur (red) (2012) *Latin American urban development into the twenty first century: towards a renewed perspective on the city*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Thornett, Robert (2012) El Alto – world's largest Amerindian city. *Bolivia in Motion* 4 mars 2012. <https://boliviainmotion.wordpress.com/2012/03/04/el-alto-31-2/> (senast besökt 30 december 2016).
- Watts, Jonathan (2016) Subway in the sky: has La Paz's cable car made a real difference to the city? *The Guardian* 10 februari 2016. <https://www.theguardian.com/cities/2016/feb/10/la-paz-cable-difference-city-subway-sky> (senast besökt 13 januari 2017).
- Widmark, Charlotta (2003) *To make do in the city: cultural transformations and social identities among Aymara speakers in La Paz, Bolivia*. Uppsala Studies in Cultural Anthropology No 36, Uppsala University, Uppsala.
- Wikimedia Commons (2017a) https://commons.wikimedia.org/wiki/La_Paz,_Bolivia#/media/File:La_Paz-center.jpg (senast besökt 1 februari 2017).
- Wikimedia Commons (2017b) <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cholet1.jpg?uselang=sv> (senast besökt 1 februari 2017).
- Wikimedia Commons (2017c) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:L%C3%ADnea_Roja_de_Mi_Telef%C3%A9nico_en_La_Paz,_Bolivia.jpg?uselang=sv (senast besökt 1 februari 2017).

Patronato på andra sidan – kulturarv i den nyliberala staden

SIRI SCHWABE¹

Utifrån etnografiskt fältarbete (genomfört mellan september 2013 och augusti 2014) studeras i kapitlet utvecklingen av Patronato, ett specifikt grannskap i centrala Santiago, huvudstaden i Chile. Patronato ligger insprängt i ett större område kallat La Chimba och kännetecknas av ett stort antal småbutiker och restauranger specialiserade på maträtter som shawarma och baklava. Patronato är på en och samma gång både ett särpräglat och etablerat grannskap i Santiago och har alltsedan de första migrationsströmmarna från Mellanöstern – folkvandringar som startade för över hundra år sedan – varit bas för många av stadens arabiska, i synnerhet palestinska, invånare och institutioner. Under senare år har dock många äldre släkter och företag flyttat från grannskapet. Istället märks en betydande tillströmning av migranter från länder i Östasien, en förändring som satt avtryck inte minst på gatubilden och i skyltfönstren. Återstår gör ett grannskap som karaktäriseras av ett mångsidigt kulturarv. Grannskapets distinkta karaktär och en allmän uppfattning att det till sin natur skiljer sig från övriga Santiago har samtidigt kommit att tjäna som draglok för att locka turister.

Kapitlet syftar till att analysera grannskapets utveckling i en bredare politisk kontext genom att undersöka tre olika men likväl sammanlänkade personliga erfarenheter av Patronato. Först möter vi Nur, en ung

kvinnor med palestinsk härkomst. Hennes morföräldrar bodde och arbetade i området men Nur har aldrig bott där själv. Därefter presenteras Veronica, en kvinna i medelåldern också hon med palestinsk härkomst. Hon tillbringade barndomen i Patronato men flyttade senare i livet till en annan del av staden. I dag gör hon bara sporadiska återbesök i grannskapet. Den tredje erfarenheten tillhör Haneen och Khaled, palestinska flyktingar som 2008 kom till Santiago tillsammans med sina två små barn. De har sedan dess både skapat sig ett hem och startat en egen affär i Patronato.

Kapitlet utforskar de nämnda personernas erfarenheter och relation till Patronato och väver in deras berättelser i det övergripande politiska och ekonomiska sammanhanget. På så sätt belyser kapitlet den ömsesidiga relation som existerar mellan å ena sidan ett lokalt kulturarv och å andra sidan större urbana processer i post-diktaturens Chile. Chile och Santiago har sedan 1970-talet präglats av genomgripande ekonomisk omstrukturering och efter 1990-talets början också av en fortgående uppgörelse med åren av militärstyre. Jag vill visa att grannskapet och dess utveckling inte kan förstås utan att beakta dessa pågående processer av urban nyliberalisering. Vidare vill jag också visa att grannskapet inte formats i ett vakuum. Utvecklingen har snarare varit inbäddad i den fysiska, sociala och politiska verklighet som existerar i en post-diktatur. Dock, i motsats till att positionera lokalbefolkningen som offer för en nyliberal urban utveckling (se Herzfeld 2010, De Cesari och Herzfeld 2015) försöker jag nyansera denna relation. På så sätt riktas också strålkastarna mot den komplexa länk som existerar mellan grannskapets lokala aktörer och större politiska strömningar.

HANDEL OCH KOSMOPOLITISM

Patronato har precis som hela området La Chimba under lång tid präglats av mångfald. Grannskapet är idag också hem för många av Santiagos nyanlända, där en stor del invandrat från länder i Östasien och övriga Latinamerika. Francisca Márquez (2014) ser tre betydelsefulla

faktorer som lockat nyanlända till området: överkomliga fastighetspriser, närheten till centrala staden och inte minst en etablerad närvaro av personer som invandrat tidigare. Det är dock palestinier och deras efterlevande som länge utgjort den största gruppen av invandrare i grannskapet (Márquez 2014).

Det är en upplevelse i sig att ta en promenad genom Patronato med dess karaktäristiska ljud, dofter och sevärdheter. De trånga gatorna fylls snabbt med shoppare, skyltdockor och gatuförsäljare som kränger kläder eller snacks från stånden längs trottoarerna. Småbutikerna är i första hand specialiserade på olika typer av plagg. Inträngda mellan butikerna ligger små restauranger och kaféer med palestinska specialiteter som shawarma, falafel eller hummus och från vars öppna fönster och dörrar en doft av grillat kött sprider sig. Vissa handlare pryder fasaderna med den palestinska flaggans färger: rött, grönt, svart och vitt medan andra skyltar med direkta referenser till det palestinska landet. Bland dessa finns det lilla kaféet Beit Jala, vars namn är hämtat från det samhälle på Västbanken som många palestinska invandrare en gång i tiden kom ifrån. På en byggnad i grannskapets södra utkant i riktning mot Mapochofloden har någon målat en stor bild över Tempelberget. På väggen, över bildens övre vänstra hörn, står orden "Fritt Palestina!" (figur 1).

En betydande del av fastigheterna här, oavsett om det handlar om bostäder, kontor, butiker eller restauranger, ägs eller har tidigare ägts av palestinska invandrare för att senare övertas av deras barn och barnbarn. De första palestinerna kom till Santiago för över hundra år sedan, via kuststäderna eller över Anderna från Argentina. En stor del av dem bosatte sig i Patronato. De palestinska chilenare jag lärt känna under mitt fältarbete menar att grannskapet i generationer har haft en särskild palestinsk nyans, och att ett Patronato utan smak av Palestina är nu otänkbart. Flera personer beskrev hur deras föräldrar, mor- eller farföräldrar, och i sin tur deras föräldrar, fann en gemenskap och skapade ett nytt liv i Patronato. Än idag är grannskapet fortsatt en social och kulturell mittpunkt för många palestinska chilenare.

*Figur 1. Små butiker och palestinska symboler präglar fortfarande Patronato.
Foto: Siri Schwabe 2014.*

Det är emellertid viktigt att förstå att Patronato inte bara är ett centrum för palestinsk social och kulturell gemenskap utan platsen har i generationer också varit ett handelscentrum. Som en person förklarade det: När de första palestinska butikerna öppnade i Patronato tillbringade barnen till ägarna sina dagar i lokalerna och bakom kassadisken, och i takt med att barnen växte upp och började skolan gick deras fritid i allt större utsträckning åt till att hjälpa föräldrarna i butiken. På så sätt, menade personen, lärde sig många palestinska barn i Chile praktiskt taget från dagen de föddes att behärska konststycket att bedriva handel och affärsverksamhet.

Kombinationen av materiell konsumtion och en särskild kulturell prägel har blivit ett kännetecken för grannskapet. När jag kom till Patronato för första gången under våren 2013 hade bilden av området redan cementerats: Det sågs som en bas för kulturarv samtidigt som

det var ett kommersiellt centrum. Lokala myndigheter hade satt upp skyltar i de flesta gathörn där besökarna hälsades välkomna med orden: "Barrio Patronato: El barrio comercial y cosmopolita de Chile" (Barrio Patronato: Chiles kommersiella och kosmopolitiska stadsdel). Budskapet medförde att såväl lokalbefolkningen som besökare ständigt konfronterades med en diskursiv representation av vad stadsdelen var – eller snarare vad den skulle uppfattas vara. Det var dock ett tämligen okontroversiellt drag att marknadsföra området som "kommersiellt". Småbutikerna dominerar fortfarande i området, vilket gör Patronato till ett billigare och mer avslappnat alternativ jämfört med de moderna köpcentrum som poppat upp i stadens utkanter.

Termen "kosmopolitisk" öppnade dock för en mer mångbottnad tolkning av grannskapet. Även om det kosmopolitiska inte är lika tydligt manifesterat som det kommersiella med sina många butiker så är det påtagligt att Patronato är något mer än bara ett vanligt chilenskt grannskap. Om kosmopolitism förstås som "a capacity for openness" och "an appreciation of others" (Humphrey och Skvirskaja 2012: 2) går det att argumentera för att detta stämmer in på såväl Patronato som hela området La Chimba. Sammanförandet av handel och kosmopolitism på gatuskyltarna tyder dock, menar jag, på en mer omfattande förening av affärsverksamhet och kulturarv, vilket sin tur är talande för Patronatos relation med Santiago i stort och därmed också i mer breda termer, mellan kulturarv och nyliberalisering.

EN STADSDEL I "DET ANDRA" SANTIAGO

Patronato ligger precis utanför Santiagos centrala mittpunkt och Mapochofloden, som flyter genom staden från öst till väst, separerar området från stadens gamla centrum. Grannskapets förhållande till stadens hjärta har därför alltid varit tvådelat: splittrat mellan närhet och åtskillnad. Patronato tillhör kommunen Recoleta och ingår på samma gång i det större området La Chimba, som även omfattar flera andra stadsdelar i både Recoleta och grannkommunen Independencia i väster.

Figur 2. Plan över Santiago från 1895 med La Chimba i norr, avskuren från resten av Santiago av Mapochofloden. Karta: Nicanor Boloña. Källa: Dir. General de Obras Públicas, Of. de Geografía y Minas, 1896, och Memoria Chilena via Wikimedia Commons 2017a.

Namnet La Chimba kommer från Quechua-språket och betyder, grovt översatt, "platsen på andra sidan av floden" (Álvarez 2011). La Chimba har också bokstavligen varit "den andra sidan" eftersom Mapochofloden skärmat av området från stadens centrum. Bilden av att om-

rådet till sin natur är annorlunda jämfört med övriga delar av Santiagos centrum vilar också i mångt och mycket på den symboliska barriär som floden utgör (Álvarez 2011). Namnet i sig signalerar alltså ”annorlundahet” och La Chimba har länge kategoriserats som en särskild del av den sociala och kulturella geografin i den chilenska huvudstaden. Det har, alltsedan dess tidiga dagar som boplats, funnits en stark närvaro av Inka-kultur i området, och Pablo Álvarez (2011) argumenterar för att platsen därför betraktats av utomstående som ett rum för magi och vidskepelse. På så sätt, kan tilläggas, har det också skapats en uppfattning om att området i grunden är annorlunda från det annars kristna koloniala och postkoloniala Santiago. Namnet La Chimba och klassificeringen av området som ”den andra sidan” pekar på en mycket ojämn maktrelation och området förblir på så sätt både fysiskt och symboliskt en del av den gamla stadens utkanter (Álvarez 2011, se figur 2). I dag skiljer La Chimba ut sig från andra delar av staden genom ett allmänt förfall och relativt hög fattigdom bland dess invånare. Samtidigt har den del av La Chimba jag fokuserar på, Patronato, länge varit en del av de pågående politiska processer som formar Santiago, med all dess fragmentisering och ojämlikheter. Jag ska på de följande sidorna belysa detta förhållande, med ett särskilt fokus på levda relationer i utrymmet mellan det lokala kulturarvet och den urbana politiken i den chilenska post-diktaturen.

Kulturarv behandlas i denna text som något som omfattar både det materiella och det immateriella, och som innehåller såväl explicita artikulationer av kulturellt värde som mer subtila uttryck för en önskan att minnas och bevara. Jag ser följaktligen, och i likhet med Pablo Alonso Gonzalez, kulturarv som ”an emergent material and immaterial construction process involving many different agents” (2014: 359). Kulturarv förstås i den meningen bäst som en ”multilayered performance” (L. Smith 2006: 6), där betydelse tilldelas, förhandlas och utmanas. Jag förstår på samma sätt staden i stort som en processuell konfiguration, där platser och rum kontinuerligt formas och utmanas (jfr Low 2009, Lefebvre 1991, Massey 2009, Watson 2006).

Samtidigt är "the invention of heritage" en ambivalent process (Breglia 2006: 14). Jag föreslår därför att Patronatos symboliska tvetydighet grundas i uppdelningen mellan att vara en plats för kulturarv å ena sidan och en plats för handel å den andra. Den kommersiella aspekten utgör en del av grannskapets mångkulturella uttryck men det är samtidigt vad som i stor utsträckning inordnar Patronato i ett specifikt politiskt landskap och kopplar samman området med den större nyliberala kontexten i Santiago. "Struggles over urban heritage," skriver Chiara de Cesari och Michael Herzfeld, "often occur as local actors try to regroup in the face of neoliberal urbanism" (2015: 171). Det är lätt att föreställa sig, med "relentless speculation" och "socio-spatial reorganization with a rapid diminution of state and municipal responsibility for social services" som definierande faktorer för nyliberal urbanism, hur lokala samhällen hittar orsaker att utmana detta tillstånd. Jag hoppas trots det kunna göra den bilden mer komplicerad i fallet Patronato: En alltför klar distinktion mellan lokala aktörer och den nyliberala ordningen skulle nämligen släta över de kopplingar som existerar däremellan.

Patronato, detta mindre men välkända och välbesökta grannskap på gångavstånd från centrum, existerar på intet sätt i ett vakuum. Grannskapet är litet nog för att kunna bevara en distinkt atmosfär, en känsla av lokal gemenskap i "det andra" Santiago. Platsen är samtidigt bunden till förhållanden långt bortom dess gränser. La Chimba har i århundraden målats ut som ett parallellsamhälle till det Santiago som ligger söder om floden (Álvarez 2011) men området har onekligen integrerats i den chilenska huvudstadens dynamik. Snarare än att stå vid sidan av har Patronato och dess invånare spelat en roll i de förändringar som skett i det urbana och politiska landskapet.

Santiago har genomgått massiva förändringar sedan militärkuppen den 11 september 1973, ledd av general Augusto Pinochet och idag är staden utan tvekan fragmentiserad i områden med mycket stora skillnader mellan sig (Casgrain och Janoschka 2013). Sedan mitten av 1970-talet har den chilenska ekonomin rekonstruerats enligt den fria marknadens ideal, vilket omfattat parallella processer av genomgripande

privatisering och ökade samhällsklyftor (Han 2012, Rodríguez 2016). Även center-vänster-ledda regeringar har misslyckats med att konfrontera och vända den nyliberala ordning som påbörjades under diktaturen. Resultatet är att Chiles huvudstad förblivit en plats präglad av marknadstänkande, ojämn utveckling och ett överordnat fokus på konsumtion (Garretón M. 2012).

Den förda politiken har bidragit till tydliga samhällsklyftor i den chilenska huvudstaden vilket tagit sig uttryck i en påfallande segregation. Denna blir synlig inte bara i jämförelser mellan stadsdelar, utan även när grannskap ställs mot grannskap och märks även i den formella gränsdragningen mellan stadens delar, som är gjord utefter just skillnader (Rodríguez 2016, jfr N. Smith 2008). Patronato är del av denna ojämlika stadsbild och i kapitlets följande del utforskas grannskapet och dess specifika plats i den nyliberala stadens sociala och politiska verklighet i relation till platsens kulturarv. Det görs kortfattat från tre olika erfarenheter: från Nur, från Veronica och från Haneen, Khaled och deras barn.

NUR OCH VERONICA

För Nur, en ung kvinna i tjugوårsåldern, är Patronato en väldigt speciell plats trots att hon själv aldrig varit bosatt i grannskapet. Under uppväxten flyttade hon, hennes mamma och två bröder i stället runt mellan andra delar av den chilenska huvudstaden. Men under många år har Nurs släktingar drivit företag i området och hon besöker ofta Patronato för att handla eller umgås med familj och vänner. Hon tillhör en familj av entreprenörer och Nur är väldigt stolt över släktingarnas affärsprojekt. Hennes farfar äger en av släktens många verksamheter: I hjärtat av Patronato har han en fastighet där han hyr ut lokaler i gatunivå till småskaliga entreprenörer. Nurs mamma och flera av hennes syskon är även de involverade i en rad affärsprojekt i grannskapet och familjen fortsätter därför att tillbringa mycket tid där. Att promenera genom Patronato med Nur innebär därför en rad stopp och uppehåll i och med att hon ofta väljer att stanna vid butiker och kaféer för att

hälsa på släkt och familjevänner. I samband med sina besök går hon ofta till någon favoritrestaurang med palestinska maträtter, shoppar eller utforskar den stora mängd varor som finns för försäljning.

Nur värdesätter Patronato högt. Dels är det en plats där hon kan upprätthålla banden till sin familj och gemenskapen med andra palestinska chilenare, dels är grannskapet en plats för bevarandet av ett gemensamt kulturarv. Hon uttrycker dock sin besvikelse över förändringarna som skett i området sedan hennes barndom och ser en risk att Patronato är på väg att mista sitt kulturarv. Hon beklagar sig under en promenad över tillströmningen av invandrare från länder i Östasien, likväl som över närvaron av främmande varor i skyltfönstren och tecken skrivna på utländska språk. Trots det har Nur inte någon lust att själv bosätta sig eller starta verksamhet i grannskapet. Hon studerar ekonomi på ett prestigefyllt universitet i nordöstra Santiago och siktar på en affärskarriär långt bortom Patronatos gränser.

I Nurs ögon förblir grannskapet ett tydligt bevis på den palestinska närvaron i Chile, men hennes lojalitet till området verkar stå i strid med den framtid hon ser för sitt eget vidkommande. På ett sätt befinner hon sig i limbo: mellan viljan att bevara det palestinska kulturarvet i Patronato och en framtidsinriktad agenda att starta karriär på annat håll. Hennes ambivalens är dock inte överraskande: I själva verket är det vanligt förekommande att personer är djupt engagerade i frågan om ett lokalt kulturarv i Patronato, samtidigt som deras affärsprojekt är lokaliserade till andra delar av staden. Detta understryker bara det omöjliga i att koppla bort grannskapet (och invånarna som gör platsen till vad den är) från en större urban och politisk kontext.

Veronicas förhållande till Patronato är, till skillnad från Nur, fyllt av en känsla av tillhörighet. Hon, som idag är i fyrtioårsåldern, har haft en relation till grannskapet sedan barnsben: Hon växte upp i Recoleta och tillbringade mycket tid i moderns butik som var belägen i hjärtat av området. Uppväxtåren bidrog till att Veronica skapade starka band till andra palestinska chilenare. I dag är hon dock bosatt i stadsdelen Providencia, öster om Patronato, där hon också arbetar som säljare. En

sval vårväll äter jag middag tillsammans med Veronica i hennes lägenhet på bottenvåningen. Hemmet, beläget på en lugn gata en bit bort från stadens myller, har en välkomnande känsla och är fullpropat med minnesmärken från svunna tider. Vi delar en tallrik vinblad och pratar om hennes barndom i Patronato. Hennes föräldrar flyttade till storstaden från en by på Stillahavskusten, berättar hon. Veronica förklarar att ”de ville skapa sig ett liv här, och de ville att deras barn skulle få en bättre utbildning”. I grund och botten handlade det om en känsla att ”barnen inte hade en framtid i byarna”, menar Veronica. En viktig faktor var också föräldrarnas önskan att vara nära andra palestinska chilenare. Veronica berättar att föräldrarna ”ville skapa kontakt med människorna från [den palestinsk-chilenska] gemenskapen”.

Affärsmässigt gick etableringen i Patronato snabbt och föräldrarna blev på kort tid framgångsrika. Fadern gick dock bort i relativt ung ålder och Veronicas mamma startade då verksamhet på egen hand. Vid middagsbordet minns Veronica tillbaka på den tiden:

Hon arbetade så hårt. [Hennes företag] växte och växte. Det var en ”boom” här i början 1980-talet: Ekonomin växte efter statskuppen. Pinochet vände landet till stabilitet. Jag gillar inte Pinochet, men Chile började kännas tryggt ekonomiskt sett. Framför allt började Patronato att växa och växa och alla befann sig i en fördelaktig position fram till dess att en ekonomisk kris drabbade Chile och massvis av personer blev pank. Patronato fortsatte att växa, men både före och under 1990-talet startade invandringen från andra länder såsom Kina, Korea och Taiwan. De började köpa egendom, och de ersatte palestinierna.

Veronica är väldigt stolt, både över moderns framgångar och Patronatos utveckling under hennes livstid: från att vara ett förhållandevis okänt grannskap för småskaliga handlare till att vara, som Veronica kallar det, ”ett kommersiellt konglomerat”. Hon ser intressant nog också samband mellan Patronatos utveckling och den politik som fördes under diktaturen och talar motvilligt till förmån för Pinochet-

juntans ekonomiska omstrukturerings. I Veronicas berättelse ser man hur Patronato dragits in i den politiska process som format dagens sociala och ekonomiska verklighet i Santiago, trots att grannskapet ofta konceptualiseras som annorlunda, och trots att det endast upptar ett marginellt geografiskt utrymme. Som Veronica uttrycker det:

De [folket] var väldigt rädda. Det var mycket social oro här i Chile. Folket gick ut på gatorna [för att protestera] och det fanns inga basvaror att leva på. Före statskuppen var det mycket ekonomisk oro. När militären kom till makten fixade – under citationstecken – de allt detta, och folket var tacksamt.

Veronica har samtidigt, likt Nur, noterat att den palestinska närvaron i grannskapet minskat till följd av tillströmningen av migranter från andra delar av världen och de har till viss del en liknande bild av Patronato under 2000-talet. Båda hoppas att det palestinska kulturarvet i grannskapet bevaras men deras eget engagemang är begränsat till regelbundna besök, samtidigt som de bedriver studier eller företag på annat håll. Veronica var ändå rättfram (om än något obekvämt) när hon kopplade samman grannskapets utveckling med de utbredda marknadsliberala strömningarna i den chilenska huvudstaden.

HANEEN OCH KHALED

Haneen och Khaled bor, till skillnad från Nur och Veronica, tillsammans med sina två barn i ett hyreshus på en av de lugnaste gatorna i hjärtat av Patronato. Det främre rummet i den enkla bostaden fungerar också som en liten butik, något som är lätt att missa för den som är obekant med de här kvarteren. Familjen säljer portionsbitar av baklava och andra hemlagade sötsaker i genomskinliga plastlådor. Butiken är dock inte den mest betydande delen av deras verksamhet. Paret står ofta för catering eller försäljning av sötsaker vid tillställningar och evenemang runt om i staden. I samband med mitt fältarbete var familjen

också en välbekant syn vid sammankomster för palestinska chilenare och paret mottog alltid mycket beröm för sina bakverk.

Haneen och Khaled är palestinier och bosatta i Patronato, men de skiljer trots det ut sig från andra personer med palestinsk härkomst i Santiago. De hade, när jag mötte dem, endast bott i den chilenska huvudstaden under några år sedan de kommit till landet som kvotflyktingar genom ett statligt beslut. I hemmet talades arabiska eftersom paret fortfarande försökte att lära sig spanska. Haneen undvek dock aldrig, språkinläringen till trots, att samtala och ständigt bjuda på sitt entusiastiska och smittsamma leende. Familjemedlemmarna är också muslimer, till skillnad från den stora majoriteten av palestinska chilenare, som är kristna. Dessa faktorer placerar familjen, trots att de ofta närvarar vid stora sammankomster, på något av en ytterkant av det palestinsk-chilenska samhällslivet i Santiago. Men bara det faktum att Haneen, Khaled och barnen är bosatta i Patronato gör att de skiljer sig från den stora majoriteten i den palestinsk-chilenska gemenskapen. De flesta släkterna och familjerna har nämligen lämnat grannskapet och bosatt sig i andra delar av staden.

Jag besökte familjen en eftermiddag i början av sommaren och följde sedan med Khaled och parets tolvårige son under en bilresa till den närliggande marknaden La Vega, en välkänd del av La Chimba som också blivit en populär turistattraktion (se figur 3). Khaled och hans son skulle handla varor för att fylla på butikens förråd. Khaled parerade bilen så nära marknaden som möjligt och vägledde oss genom den gigantiska marknadshallen. Det närmade sig stängningsdags, trots att vi kom dit strax efter lunchtid. De flesta stånden höll på att tömmas på överblivna varor, såsom grönsaker och fisk. Handlarna skrubbad stånden rena med skummande vatten som hällades från hinkar. Luften fylldes av värmeångor och stanken av ruttnande kött. Khaled fortsatte in på en smutsig bakgata som låg bakom marknaden och höll både sin och sonens blickar borta från de små grupperna av öldrickande personer längs trottoarerna. Väl framme vid ingången till en mindre butik uppmanade han oss att gå in. Det var tydligt utifrån hans

samtalston med butiksinnehavaren att Khaled var en stamkund. Bortsett från smutsen och dagsupandets utanför dörren framstod den lilla butiken som både mer charmig och öppen hjärtlig än omgivningen. Khaled såg ut att vara tillbaka på hemmaplan bland bagerihyllorna, som var fyllda till brädden med mjöl, sirap och socker och valde snabbt ut varorna som han kommit dit för.

Det blev dock påtagligt när vi återvände ut på gatan att kvarteret inte var tryggt. Khaled hade bråttom. Han ville komma iväg med varorna för att kunna återuppta arbetet i butiken och förmodligen

Figur 3. I bildens nedre halva: Patronato och La Chimba sett från nordöst med La Vega-marknaden i bildens centrum. Högre upp i bilden, på andra sidan Mapochofloden är centrala Santiago. Foto: Mar del Sur 2011. Källa: Wikimedia Commons 2017b.

också för att snabbt lämna den skumma bakgatan. Khaled gick i förväg med bilnycklarna i den ena handen och fullproppade plastkassar i den andra medan sonen hamnade på efterkälken och plötsligt befann sig sida vid sida med grupperna av berusade personer. Han ropade högt "baba" för att uppmana fadern att vänta in honom och skyndade fram emot honom, rädd för att lämnas ensam kvar i omgivningarna. Khaled vände sig snabbt om och greppade sin sons hand. När han släppte av mig på hemvägen hade dock oron som uppstod i gränden tynat bort. Khaled och sonen var tillbaka i sin trygga zon.

För den lilla familjen tycktes Patronato främja både förtrolighet och obehag. Det är platsen där de skapat ett hem och ett företag, men det är samtidigt platsen i "det andra Santiago". Patronato är del av ett större område märkt av en modest levnadsstandard och på vissa platser oroväckande aktiviteter, såsom öppet drickande. Men, och det är viktigare att komma ihåg, La Chimba är en plats där resurssvaga nyanlända kan starta verksamheter relativt problemfritt. Det finns berusade personer, smuts och herrelösa hundar på gatorna i grannskapet men det finns samtidigt affärer att göra och en stark gemenskap.

Haneen och Khaled spelar en viktig roll i processen att bevara grannskapets kulturarv: De är palestinska entreprenörer som bosatte sig i Patronato omgående efter att de anlänt till Santiago. Deras väg i livet är anmärkningsvärt lik den som Nurs morföräldrar och Veronicas föräldrar företog sig. I det avseendet agerar de som väktare för en speciell typ av livsstil som utgör en del av grannskapets kulturarv. Och det kulturarvet är bundet till de ekonomiska och politiska förändringar som skett i Chile efter militärkuppen 1973.

KULTURARV OCH STADEN I EN POST-DIKTATUR

De beskrivna erfarenheterna från och attityderna till Patronato går hand i hand med den utveckling som skett i grannskapet och i staden i stort under de senaste årtiondena. Nur och Veronica har idag möjlighet att bo i områden som är mindre benägna att framkalla obehag.

Detta som en följd av det arbete som tidigare generationer gjort i Patronato och La Chimba, men också som en följd av landets parallellt pågående ekonomiska utveckling – eller som Veronica, med obekvämheter och med en antydning till ironi, beskrev det: att ekonomin ”fixades till” under Pinochet. Haneen och Khaled fortsätter samtidigt på den väg som tidigare invandrade entreprenörer stakat ut: att flytta till grannskapet och starta småskaliga företag. Paradoxalt nog, i en tid när de flesta palestinska chilensarna flyttat därifrån, är det först och främst nyanlända likt Haneen och Khaled som håller det palestinska kulturarvet levande i Patronato.

Att bevara kulturarvet handlar i Patronatos fall om att bibehålla en viss atmosfär, att upprepa välbekanta mönster och att bevara fysiska markörer. För grannskapets del handlar det om ett alldeles särskilt kulturarv, ståendes på tre ben: Det är ett palestinskt, ett kommersiellt och ett kosmopolitiskt kulturarv. Personerna som presenterats i kapitlet har alla ett speciellt förhållande, både till Patronato och dess kulturarv. Nur beklagar sig över vad hon uppfattar vara en krympande palestinsk närvaro. Veronica tänker på svunna tider och återberättar minnen om hur Patronato var förr. Haneen och Khaled navigerar sig fram i dagens Patronato, en plats för gemenskap, affärsmöjligheter och gatans obehag. Samtliga är dock, på olika sätt, aktörer i ett grannskap som gått från att vara Santiagos ”andra sida”, till att vara Chiles ”kommersiella och kosmopolitiska” grannskap.

Det finns flera aspekter som avgör hur personer med palestinsk härkomst engagerar sig i Patronato. Det handlar delvis om att behålla grannskapets palestinska kulturarv, eller rent allmänt den palestinska närvaron. Men det handlar också om att Patronato i mångt och mycket är en plats för människors affärsmässiga ambitioner. Det gäller Nur, Veronica, Haneen, Khaled och många andra. Kommersiella ambitioner i stort, och de många små klädbutikerna i synnerhet, fortsätter att sätta sin prägel på grannskapet. Det förstärker kopplingen till, och nytomaximeringen av, den nyliberala politik som förts i Chile efter diktaturen. Kopplingen blir än tydligare av att många äldre palestinsk-

chilenska familjer flyttat från området och därmed mestadels överlämnat bevarandet av det palestinska kulturarvet till personer som Haneen och Khaled. Utan de ”goda förutsättningar” (som Veronica beskrev situationen under militärstyret) hade kanske inte människor kunnat flytta vidare till mer exklusiva delar av staden.

Patronato är dock på samma gång en del av La Chimba. Det är fortfarande en del av ”det andra Santiago”. Patronato har, även om utvecklingen i hög grad främjats av militärregimens ekonomiska politik under 1970- och 80-talen, inte förändrats på samma sätt som de moderna och glänsande shoppingnaven i den exklusiva stadsdelen Las Condes i nordöstra Santiago. Följden blir att gatorna i grannskapet har en sorts ”autenticitet” (i brist på bättre uttryck), vilket inte går att finna bland de inglasade skyskraporna i andra distrikt av huvudstaden. Vad som dock inte lyfts fram i berättelserna om Patronato är diktaturens offer, dess våld och förtryck, eller för den delen de kostnader som den nyliberala ekonomiska politiken medfört. I det avseendet ligger det palestinska kulturarvet inbäddat i något av ett ”memory void”; ett vakuum där den nyliberala ordningen och våldet som utfördes för att främja den, läggs åt sidan och glöms bort (De Cesari 2012). Marknadsföringen av området som ett kommersiellt och kosmopolitiskt centrum pekar inte bara på grannskapets självbild av att vara ”mer-än-chilenskt” utan även på att grannskapet skiljer sig från andra stadsdelar. Det är också just skillnaden mellan Patronato och La Chimba jämfört med övriga delar av Santiago (en skillnad som även inkluderar en slags kulturell ”autenticitet”) som ger området dess kommersiella udd och som medfört att området funnit en ekonomisk nisch i den post-diktatoriska staden.

SLUTSATS

Min ambition med detta kapitel har inte varit att bortse från de motsättningar som ofta existerar mellan lokala aktörer och det politiska etablissemangen på olika nivåer. Ambitionen har snarare varit att nyansera hur vi konceptualiserar de relationer som utspelas inom ra-

men för den nyliberala staden. Exemplet Patronato öppnar för både frågor om marknadsanpassning av urbant kulturarv och om strukturer och omstrukturering av det urbana livet. Det är ofta så, skriver Herzfeld, att "neoliberalism opposes the interests of local people" (2010: 260), men det motsatta är sant för dem som lyckas dra nytta av "[the] added value of heritage" (ibid: 259). Patronato beskrivs i allmänhet som ett heterogent grannskap med en lång och distinkt historia: ett grannskap med en särskild karaktär jämfört med de stadsdelar som ligger på andra sidan Mapochofloden. Patronatos utveckling, från ett grannskap med en utpräglad palestinsk identitet till ett område som marknadsförs som ett internationellt centrum har dock följt en bana som är nära förbunden med de politiska strömningarna under åren av militärstyre. Denna utveckling riktar strålkastarna mot det intressanta och ibland konfliktfyllda förhållande som finns mellan bevarandet av kulturarv och den urbana utvecklingen i den nyliberala staden. Jag menar att försöken att upprätthålla Patronatos kulturarv inte står i strid med den breda utvecklingen i staden efter diktaturen. Snarare ansluter strävan mot ett bestående kulturarv till områdets utveckling, eftersom det anspelar på dess alteritet.

Sammanfattningsvis kan sägas att utpekandet av Patronato och La Chimba som "annorlunda" inte stängt området ute från större förändringar i Santiago, eller för den delen i det chilenska samhället. Det är snarare så att uppgiften att förvalta kulturarvet (som många palestinska chilenare och andra personer med starka band till området åtagit sig) utspelas inom en kontext tydligt präglad av förutsättningarna i en nyliberal post-diktatur.

NOTER

1. Översatt från engelska av Hugo Lindkvist.

REFERENSER

- Álvarez, Paolo (2011) La Chimba del Valle del Mapocho: historia de una alteridad en construcción (siglos XVI–XIX), *ESPACIOS* 1: 19–42.
- Breglia, Lisa C (2006) *Monumental ambivalence*, University of Texas Press, Austin.
- Casgrain, Antoine och Michael Janoschka (2013) Gentrificación y resistencia en las ciudades latinoamericanas: el ejemplo de Santiago de Chile, *Andamios* 10 (22): 19–44.
- De Cesari, Chiara (2012) Memory voids and the new European heritage: a proposal for studying transnational memory, *Journal of Museum Ethnography* 25: 152–162.
- De Cesari, Chiara och Michael Herzfeld (2015) Urban heritage and social movements, sid 171–195 i L Meskell (red) *Global heritage: a reader*, John Wiley & Sons, Inc., Chichester.
- Garretón M, Manuel Antonio (2012) *Neoliberalismo corregido y progresismo limitado: los gobiernos de la Concertación en Chile 1990–2010*, Editorial Arcis/CLACSO, Santiago.
- Gonzalez, Pablo Alonso (2014) From a given to a construct: heritage as a commons, *Cultural Studies* 28 (3): 359–390.
- Han, Clara (2012) *Life in debt: times of care and violence in neoliberal Chile*, University of California Press, Berkeley.
- Herzfeld, Michael (2010) Engagement, gentrification, and the neoliberal hijacking of history, *Current Anthropology* 51 (S2): 259–267.
- Humphrey, Caroline och Vera Skvirskaja (2012) Introduction, sid 1–16 i C Humphrey och V Skvirskaja (red) *Post-cosmopolitan cities: explorations of urban coexistence*, Berghahn, New York and Oxford.
- Lefebvre, Henri (1991) *The production of space*, Blackwell, Malden and Oxford.
- Low, Setha M (2009) Towards an anthropological theory of space and place, *Semiotica* 175: 21–37.
- Márquez, Francisca (2014) Inmigrantes en territorios de frontera. La ciudad de los otros. Santiago de Chile, *EURE* 40 (120): 49–72.
- Massey, Doreen (2009) Concepts of space and power in theory and in political practice, *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 55: 15–26.
- Rodríguez, Paula (2016) El debilitamiento de lo urbano en Santiago, Chile, *EURE* 42 (125): 61–79.
- Smith, Laurajane (2006) *Uses of heritage*, Routledge, London.

- Smith, Neil (2008) *Uneven development: nature, capital, and the production of space*, tredje upplagan, The University of Georgia Press, Athens.
- Watson, Sophie (2006) *City publics: the (dis)enchantments of urban encounters*, Routledge, London.
- Wikimedia Commons (2017a) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plano_de_Santiago_por_Nicolás_Boloña.jpg (senast besökt 2 februari 2017).
- Wikimedia Commons (2017b) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Santiago_de_Chile_zona_centro.JPG (senast besökt 2 februari 2017).

Ett ekonomisk-geografiskt perspektiv på intermediära processer och kuratorer

JOHAN JANSSON OCH DOMINIC POWER

I litteraturen återfinns ofta beskrivningar av städers roll som industriella centrum, som innovationsmiljöer eller centrum för handel, men mer sällan hittar vi ekonomisk-geografiska analyser av den betydelse som staden har för mellanhänder, det vill säga en plats där intermediära aktörer möts och där vitala länkar mellan branscher, produkter och konsumenter förhandlas. Naturligtvis har städer alltid fungerat som en arena för marknader och utgjort en knutpunkt där produkter möter konsumenter och i detta har mellanhänder traditionellt fungerat som viktiga länkar. Men i och med ökad globalisering och mer omfattande digitaliseringsprocesser förändras mellanhändernas betydelse och rumsliga organisation i fysiska, virtuella såväl som i temporära.

En konkret följd av globalisering och digitalisering är att konsumenter idag ställs inför oräkneliga val av liknande men differentierade produkter. Här har mellanhänderna fått en alltmer framträdande roll och blivit en oundviklig del av värdeskapande processer genom att filtrera, utvärdera och presentera utvalda produkter och på så sätt vägleda konsumenten. I detta kapitel argumenterar vi för att ekonomisk geo-

grafi har en viktig uppgift i att fortsätta belysa förändringsprocesser kopplade till staden och att det i detta arbete är viktigt att lyfta fram och belysa explicita och implicita interaktioner på marknader med fokus på relationen mellan mellanhänder och konsumenter. Här har en omfattande forskningslitteratur behandlat hur producenter differentierar och på olika sätt skapar mervärde till de produkter de har till försäljning. Dock har litteraturen i mindre utsträckning studerat rumsliga aspekter och de mekanismer varigenom konsumenter hittar, utvärderar och slutligen väljer bland specifika produktalternativ. Som en del i detta arbete är det av värde att bredda diskussionen och nyansera vår förståelse rörande mellanhänder för att inkludera en större mångfald av olika processer.

I detta kapitel fokuserar vi på ”kuratering” och ställer en rad frågor som relaterar till vad kuratering är, vilka aktörer som är involverade i kuratering, och var kurateringsprocesserna sker och diskuterar vad dessa innebär för det urbana. Begreppet kuratering kommer ursprungligen från konstvärlden där specialiserade mellanhänder hanterar överflödet av konstverk av skiftande kvalitet och med olika kvalitéer som erbjuds på en marknad. En distinktion som kan göras mellan traditionella mellanhänder och kuratorer är att kuratorer i högre utsträckning på ett aktivt, kritiskt och strategiskt sätt sorterar, filtrerar, värderar och tillskriver ekonomiska, symboliska och kulturella värden till olika produkter. På så vis kan man säga att kuratorer hjälper producenter och konsumenter att navigera på komplexa marknader och ge förståelse för produkter som kännetecknas av både mätbara och omätbara aspekter och upplevelser. Men kuratorer är inte bara involverade i sammanställandet, filtrerandet och sorterandet av de artefakter som utgör både vår ekonomi och till stor del våra liv. De har även en roll i att arkivera och bevara, men även popularisera och kritiskt granska dessa artefakter. Det är dock viktigt att notera att kuratorer inte nödvändigtvis är ekonomiska aktörer i klassisk mening och inte alltid drar nytta av de värden de själva är med och skapar trots att de utgör en väsentlig del av de värdeskapande

processerna. Konceptualisering av kuratorer understryker betydelsen av icke-kommersiella aktörer på värdeskapande och urbana marknader. Kuratering som begrepp återfinns idag även utanför konstvärlden då det har kommit att användas i flera sammanhang, inte minst i digitalt sammankopplade och konkurrensutsatta globala marknader där kuratering har blivit en allt mer integrerad del av värdeskapande kedjor.

På ett generellt plan syftar detta kapitel till att bidra till ett växande teoretiskt forskningsfält som betonar hur komplexa rumsliga och socioekonomiska processer skapar värde i en globaliserad ekonomi. Mer specifikt vill vi utveckla förståelsen för mellanhänder och deras funktion som kuratorer genom att i ett urbant sammanhang diskutera fyra relaterade frågor: Vad är kuratering och vilka processer involverar kuratering? Vem/vilka är kuratorer och hur interagerar dessa aktörer? Var och när sker detta och på vilka sätt förändras dess rumsliga relationer (globalt/lokalt)? Hur påverkar dessa kuratorer produkters värde? För att belysa kuratoriska processer exemplifieras dessa med två empiriska fallstudier som i första hand relaterar till de kulturella/kreativa näringarna: kuratering och försäljning av konst och musik.

INTERMEDIÄRA PROCESSER OCH KURATERING

Intermediära aktörer eller mellanhänder spelar en vital roll i att tolka, översätta och forma ekonomin (Howells 2006). Foster *et al.* (2011) konstaterar dock att det finns relativt få systematiska studier av mellanhänder med fokus på kreativa och kulturella näringar. Det är med andra ord fortfarande tvetydigt exakt hur deras position och funktion ska tolkas och förstås, inte minst på en snabbt föränderlig och digitaliserad marknad. Ekonomisk-geografisk forskning har dock visat att specifik rumslig dynamik underlättar och ökar interaktionen mellan mellanhänder och konsumenter (Power och Hallencreutz 2007, Hracis 2013, O'Connor 2013, Taylor 2013) men fortfarande behövs fler studier för att förstå hur rumsligt och kontextuellt förankrade praktiker fungerar

(Nixon och Du Gay 2002, Lingo och O'Mahony 2010, Foster och Ocejó 2013). I och med att nya roller, rumsliga kontexter och möjligheter för intermediära funktioner växer fram finns det ett ökat behov av att studera hur mellanhänder anpassar sig till ökad global konkurrens och till djupgående teknologiska förändringar.

Konceptet kuratering kommer från institutionell konstteori, vilken visar att konst skapas i interaktionen mellan aktörer samt i uppskattningen och uppmärksamheten från konstsamhället, eller vad som också kan kallas för kollektivt agerande inom konstvärlden (Danto 1964, Becker 1974, 1982). Konst, liksom många andra produkter har ett immateriellt värde som till stor del bygger på subjektivitet och på så vis erhåller konst sitt värde genom intrikata nätverk av mellanhänder och så kallade "kulturella intermediärer" (Bourdieu 1984). Forskning på det kollektiva agerandet inom konstvärlden understryker betydelsen av intermediering som en viktig mekanism för subjektivt skapade värden och uppskattningen av dessa. Vidare visar forskningen att kuratorer spelar en avgörande roll i de subjektiva värderingssystemen genom att organisera utställningar och forma de institutioner där konstverk visas upp och där konstnärer, deras verk och dess åskådare länkas samman (Thea 2001).

Kuratorer innehar dock inte endast en viktig roll i på de marknader där immateriella och icke mätbara kvalitéer är avgörande utan även på marknader som involverar produkter som är tillverkade med starkt reglerade standarder och där kvalitetsaspekterna för specifika produkter är fullt möjliga att mäta och kvantifiera (Jansson och Waxell 2011). Så medan intermediärer ofta ses som koordinatörer, representanter, grindvakter (*gatekeepers*) och konsulenter på grund av deras strukturella position i värdekedjan eller nätverk av värdeskapande aktörer (Gould och Fernandez 1989, Caves 2000), handlar kuratering mer om att utvärdera och tillskriva ett värde till produkter på ett proaktivt, kritiskt och strategiskt sätt, och inte nödvändigtvis bara för ett ekonomiskt utbyte och kommersiella anledningar.

NÄTVERK, VÄRDESKAPANDE OCH PRODUKTEN SOM PROCESS

Värdeskapande processer på marknader där produkter är marknadsförda på grundval av deras immateriella dimensioner, det vill säga deras symboliska och emotionella värde snarare än deras materiella funktion, är beroende av formella och informella institutioner och de aktörer som har makt över de institutionella ramverken (Scott och Power 2004). Det handlar med andra ord om nätverk och aktörerna i dessa nätverk och hur marknader växer fram ur dessa nätverk, det vill säga nätverk som fungerar likt vad White (2002) kallar för "value making ecologies" där mellanhänder är centrala och där intermediära hierarkier utövar makt. Men den makt som mellanhänder äger är inte nödvändigtvis makt över marknaden, det handlar även om status, renommé och anseende. Förutom marknader är det också betydelsefullt att beakta institutionella fält som inbegriper praktiker, metoder och utvärderingsdiskurser.

Callon *et al.* (2002) argumenterar för att se produkter som en process ("product as process") i vilken olika kvalitéer kan tillskrivas en produkt vid olika stadier av en värdekedja. Till exempel är det idag allt vanligare att konsumenter, i samarbete med producenten, är delaktiga i både värdeskapandet och i framtagandet av nya produkter (Hracs och Jakob 2015). En av anledningarna till det är enligt Zwick *et al.* (2008) att det tillfredsställer behov av erkännande, frihet och möjligheten att påverka. Samtidigt är konsumtion ett sätt att kommunicera vem man är utifrån specifika kännetecken som klass, status, yrke och individualitet genom ett system av koder, symboler och tecken (Bourdieu 1984).

Viljan och behovet att genom konsumtion söka distinktion är något som snarare ökar än minskar i dagens samhälle och möjligheten att göra val via konsumtion är idag en av de primära strategierna i hur individer definierar vilka de är och vad de vill vara (Hracs *et al.* 2013). Men på samma gång som konsumenter idag behöver göra fler och mer informerade val så ökar valmöjligheterna i än högre takt och konsumenter har allt mindre tid att söka bland och utvärdera dessa valmöjligheter

(Jansson och Waxell 2011). På så vis ökar behovet av kuratering samtidigt som kurateringsprocessen blir mer komplex och därmed högre värderad på marknaden. Det krävs med andra ord mer kunskap för att vara relevant och legitim. En konsekvens av detta blir att vi bör studera värdeskapande processer i ett nätverksperspektiv snarare än som atomistiska förgreningar av konsumenter och producenter. Avgörande i denna typ av studie är att identifiera var dessa nätverk finns, hur de är sammanlänkade och vilka aktörer som har nyckelroller i dessa nätverk.

INTERMEDIERING, NÄTVERK OCH EKONOMIS RUMSLIGHET

Kuratoriska processer har en specifik rumslig dynamik som är viktig att identifiera och studera. Ekonomisk geografi har under de senaste decennierna visat att ekonomiska processer, nätverk och kunskapsrelationer varken är platslösa eller överallt förekommande fenomen. Istället bör dessa processer dels ses som i allra högsta grad lokaliserade till specifika platser, dels som socialt och kulturellt förankrade. Detta har inneburit att många studier har fokuserat på lokal och regional interaktion men att en växande typ av studier idag utforskar så kallade trans-lokala relationer och länkar (Grabher 2002, Bathelt *et al.* 2004, Greiner och Sakdapolrak 2013). Dessa studier visar att möjligheten till ekonomisk framgång är beroende av att aktörer dels samverkar lokalt, men även kan identifiera och få tillträde till avlägsna och externa kunskapskällor. Detta är även grunden i ett så kallat relationellt perspektiv (Yeung 2005) där nätverksrelationer ses som varken lokala eller globala, utan bestående av processer som simultant sker över olika avstånd och genom olika mellanhänder.

Även om geografisk närhet och interaktion ansikte-mot-ansikte i fysiska rum fortfarande anses som det mest effektiva sättet att kommunicera, underlätta kunskapsöverföring och utveckla tillitsfulla relationer så har den teknologiska utvecklingen möjliggjort att vi idag kan få starka och uppslukande upplevelser även i virtuella rum (Teigland och

Power 2013, Grabher och Ibert 2014). Nutida forskning har även lyft fram betydelsen av temporära och eventbaserade rum, eller så kallade cykliska rum där till exempel mässor och ambulerande marknader under en tids- och rumsbegränsad period kan ha en funktion som liknar permanenta kluster (Power och Jansson 2008). Med andra ord kan det vara nödvändigt att komplettera systemperspektiven, som i första hand fokuserar på interaktionen i fysiska rum, med representativa, virtuella och temporära rum i ansatserna att förklara och förstå mellanhänder och kuratorer. En central aspekt för att lyfta fram de värdeskapande processernas komplexa socioekonomiska geografier är således att vi tar ett relationellt perspektiv på allvar.

En forskningsagenda som involverar ett relationellt perspektiv på kuratoriska och värdeskapande processer bör förhålla sig till flera rumsliga nivåer och dimensioner. För det första: *fysiska rum* – permanenta fysiska utrymmen är centrala för hur ekonomiska och kulturella verksamheter utvecklas och hur processer formas (Hracs och Jakob 2015). Exempel på fysiska miljöer där konsumenter och producenter möts är butiker och varuhus för återförsäljning eller museer och gallerier inom konstvärlden. I båda fallen utgör det fysiska rummet platser där värde skapas, kommuniceras och lagras. För det andra: *virtuella rum* – framväxten av internet har lett till utvecklingen av olika sajter och virtuella rum som, även om de endast existerar online, utgör en plats för och understödjer högst verkliga och påtagliga möten i dessa interaktiva rum (Teigland och Power 2013). Inte minst har de virtuella rummen fått en allt större betydelse för kommunikation och utbyten i relation till återförsäljning och hur produkter idag kureras. För det tredje: *temporära rum* – teorier rörande så kallade temporära rum har renderat uppmärksamhet under senare år och lyfter fram betydelsen av tids- och rumsbegränsade evenemang som till exempel branschmässor och konferenser vilka ses som vitala mötesplatser där olika värden förhandlas, skapas och är kommersialiserade (Maskell *et al.* 2006, Bathelt och Schuldt 2007, Power och Jansson 2008). Mer specifikt kan temporära rum exemplifieras genom ett koncept som "field-

configuring events” vilket uppmärksammar det genomslag temporära mötesplatser kan få på olika ekonomiska och kulturella fält, discipliner och branscher (Lampel och Meyer 2008, Lange *et al.* 2014).

När det gäller fysiska platser och evenemang eller temporära rum spelar staden och det urbana en central och märkbar roll samtidigt som virtuella rum och kanaler i ökande utsträckning dels utgör vitala lager vilka kompletterar det urbana rummet och dess relationer, dels i hög utsträckning skapas och koordineras från urbana miljöer. Dessa tre rum är närvarande på de flesta platser, men kanske som mest tydliga i det urbana rummet där de utgör särskilt kraftfulla noder. Utan tvekan är dessa rum representerade även på landsbygden, men det är i städerna, om än inte alla städer, som skalan och omfattningen av dessa relationer producerar särskilt kraftfulla intermediära effekter. För detta ändamål arbetar många städer i Sverige och på andra platser med ambitionen att planera för framtidens fysiska platser för återförsäljning och konsumtion, men även för en infrastruktur (mjuk som hård) som kan stå värd för olika event och temporära rum – allt från mötesrum till utställningshallar. Även om vi här står på en svag empirisk grund kan vi förmoda att precis som städer en gång var tänkta att utgöra nav och marknader där varor bearbetades och handlades, arbetar samtida städer ändamålsenligt för att bli centrum för skapande och spridning av olika värden relaterade till de immateriella och omstridda produkter vilka många samtida marknader vilar på. De finns med andra ord anledning att ytterligare försöka förstå de flerrumsliga nivåer som berörs och hur dessa rum är agglomererade, koncentrerade och försörjda på vissa specifika platser.

RUMSLIGA ASPEKTER AV

KURATORISKA PROCESSER: EMPIRISKA EXEMPEL

Det existerar idag en mängd sektorer och branscher, inte minst inom kulturella och kreativa näringar (Scott och Power 2004), som karaktäriseras av mättade marknader och intensiv global konkurrens och där

kundbasen ställs inför till synes oändliga val av produkter och där både traditionella och nya typer av kuratorer intar rollen att sortera och filtrera utbudet samt utvärdera det stora utbudet och de inneboende subjektiva och symboliska kvalitéer som kan tillskrivas specifika produkter. De kulturella och kreativa näringarna ligger även långt fram i utvecklingen när det gäller digitaliseringen av varor och tjänster (Power 2010, Hracs 2013).

För att nå en fördjupad förståelse för kuratering som process och de specifika kvalitéer och aktiviteter som kan kopplas till dessa processer exemplifieras detta genom två relaterade men oberoende empiriska fallstudier: försäljning av konst och musik. Båda fallstudierna är lokaliserade till Stockholm och understryker staden som arena för kuratoriska processer och hur staden både påverkar och förändras genom att vara en integrerad del i dessa processer.

Staden som marknad för samtida konst

Ett konstverk kan på samma gång vara en handelsvara och ett symboliskt föremål. De ekonomiska och kulturella värdena av konstverk framträder genom de sociala systemen, konventioner och praktiker som existerar i konstvärlden. Genom att studera de komplexa värden som kan knytas till ett konstverk ges möjligheten att utforska de intermediära aktörer som spelar en viktig roll där sociala konventioner, relationer och utställningslokaler är avgörande. Det är således av betydelse att fokusera på de utrymmen och lokaler där konst visas upp så som gallerier, museer och auktionshus, det vill säga platser där konst kanske inte skapas eller är producerad, men där värdet av konst skapas, kureras och kontinuerligt förhandlas.

Traditionellt kopplas marknader för konst ihop med specifika städer eller konstdistrikt. I konstvärlden är det till exempel vanligt att referera till internationellt renommerade platser som Paris, New York och Berlin. Samtidigt existerar det nationellt och regionalt koncentrerade marknader för konst. I en svensk kontext går det bland annat att lyfta

fram Stockholm som ett nationellt centrum för konst och Österlen som en regional nod. Det är i dessa agglomerationer, internationellt, nationellt och regionalt, som många för konstmarknaden avgörande processer återfinns så som socialt inbäddade värdeskapande processer, kunskapsflöden, tillgång till (lämpliga och billiga) lokaler, informell arbetsmarknad (tillgång till information om till exempel utställningstillfällen), närhet till tredje part (media och andra intermediärer). I Stockholm finns drygt hundra gallerier som helt eller delvis är inriktade mot den primära konstmarknaden eller marknaden för samtida konst. Dessa gallerier är i första hand lokaliserade i fyra olika kluster eller agglomerationer vilka återfinns i Vasastan (Hudiksvallsgatan), Östermalm, Gamla Stan och Södermalm (Hornsgatan) (se även Jansson 2014).

Men även om konstmarknadens specifika processer till synes är lokaliserade till stabila och permanenta platser är det snarare dess temporära dimensioner som är slående. Konstmarknadens aktörer (konstnärer, kritiker, gallerister, köpare, samlare, kuratorer, etc) samlas på tillfälliga platser och vid tillfälliga evenemang såsom vernissager, konstmässor och auktioner. Inom ekonomisk geografisk litteratur har betydelsen av temporära rum och event diskuterats i relation till ekonomiska verksamheter och på vilket sätt dessa arrangemang påverkar prestanda, effektivitet och kreativitet. Inte minst visar denna litteratur hur temporära rum och händelser, trots sin tidsbegränsade omfattning, ofta får konsekvenser som går långt utöver själva händelsen. Vissa temporära händelser tillskrivs en sådan magnitud att de sägs "konfigurera" ett helt fält eller bransch.

I försäljningen av samtida konst i agglomerationerna av gallerier i Stockholms innerstad är det möjligt att primärt identifiera två temporära rum av betydelse för de värdeskapande processerna. För det första utgör vernissagen ett epicenter för olika processer där värden relaterade till konst kan förhandlas och etableras. Vernissagen, som i första hand lokaliseras till ett galleri, utgör en social scen och plattform för värdeskapande processer. På vernissagen sker möten mellan en utvald

skara av konstverk och konstnärer och samlare, representanter för museer, institutioner, konstföreningar och andra konstköpare. Galleriet har en särskild position för att skapa värde för ett specifikt konstverk och för en konstnärs samlade verk (oeuvre).

Förenklat går det dela upp de värdeskapande processer som sker på vernissagen i dels ekonomiska, dels kulturella. I dessa processer intar vernissagen och galleriet flera olika roller. För det första söker galleriet efter och lyfter fram talanger och/eller redan etablerade konstnärer. För det andra skapar de en marknad för sina konstnärer och deras konstverk genom att stärka konstnärernas "varumärke" och galleristen tar på sig en roll som liknar en agent eller förläggare. För det tredje arbetar galleriet för att stärka sitt eget varumärke. För det fjärde intar galleriet rollen av utställare genom att kontinuerligt organisera utställningar med konstnärer som galleriet har en nära relation till. För det femte förhandlar galleriet priser med sina köpare (samlare, institutioner etc). Slutligen utgör galleriet en scen där en publik ges möjlighet att träffas, visa och svara på konst, vilket genererar konstnärlig kvalitet, debatt och kunskap.

Ytterligare en temporär plats av betydelse för värdeskapande processer inom samtida konst och som utnyttjar stadens infrastruktur för sin verksamhet är konstmässor. I likhet med många andra branscher är mässor betydelsefulla på marknaden för samtida konst. De utgör viktiga händelser, både på nationell och internationell nivå, där olika aktörer och väsentliga stora resurser koncentreras under en relativt avgränsad period (i tid och rum). Konstmässor är viktiga knutpunkter i de cykliska förlopp som konstmässor, både nationellt och internationellt, är en del av och som utgör en väsentlig del i de värdeskapande processer som sker globalt och nationellt. Dessa temporära rum är både en integrerad del av den urbana miljön såtillvida att de utnyttjar den infrastruktur som erbjuds i den urbana kontexten så som kommunikation, hotell, utställningslokaler. Samtidigt påverkar dessa processer de urbana strukturerna och den kontinuerligt föränderliga ström av verksamheter som skapar det urbana "innehållet".

I båda fallen är de kuratoriska processerna och professionella kuratorerna avgörande för vem och vad som visas upp samt hur konstverken är positionerade inom ett kulturellt fält och på konstmarknaden.

*Musikförsäljningens rumsliga dimension:
Butiken, kvarteret och staden*

Marknaden för inspelad musik har genomgått omfattande förändringar under de senaste två decennierna. Dessa förändringar är till stor del drivna av den digitalisering som i grunden omformat förutsättningarna för produktion, distribution och konsumtion av musik (Leyshon 2014). I Sverige är idag så kallad strömning av musik det absolut vanligaste formatet för konsumtion av musik (Musiksverige 2015). För konsumenten har digitaliseringen av musik inneburit att tillgängligheten till musik har ökat dramatiskt och därmed har behovet av mellanhänder som filtrerar och sorterar det stora utbudet ökat. Detta har lett till att traditionella mellanhänder så som dagstidningar, magasin, skivaffärer och kulturella institutioner idag kompletteras med nya och framväxande kuratorer som algoritmer, bloggare och sociala media.

En trend som dock går mot den digitala utvecklingen och minskningen av fysiska format för distribution av inspelad musik är att det fortfarande finns skivaffärer kvar. En vital del i denna trend är ett växande intresse för vinylskivan och där skivaffären alltjämt utgör en attraktiv plats för konsumtion (Bartmanski och Woodward 2015). Dessa skivaffärer återfinns i första hand i större städer och i högst specifika urbana miljöer (Hendricks 2015).

En fråga som är intressant att ställa sig i detta sammanhang är hur dessa skivaffärer har lyckats behålla sin position som mellanhänder på en i hög grad digitaliserad marknad. Hracs och Jansson (2016) visar att den ritualiserade och taktila upplevelsen av att besöka en skivaffär och att konsumera den fysiska produkten (exempelvis en vinylskiva) fort-

farande finner sin publik och att skivaffären kan skapa distinktion, värden och lojalitet genom att iscensätta händelser och skapa möjligheter till interaktion och socialisering.

Även i en digital tid då nya kuratorer växer fram framstår skivaffärer fortfarande som en betydelsefull källa till kunskap och för rådgivning. Faktum är att skivaffärens blandning av kunskap, socialt och kulturellt kapital, legitimitet och förmåga att utveckla personliga och förtroendefulla relationer, gör det möjligt för dem att erbjuda en mer värdefull form av kuratering än vad strömningstjänsternas algoritmer medger i dagsläget. Detta innebär dock inte att de överlevande skivaffärerna tar avstånd från den digitala utvecklingen. Istället finner de mest strategiska butikerna olika sätt att utnyttja sina styrkor online genom att till exempel utnyttja virtuella plattformar för att ta sig in på den globala marknaden och därmed öka sin kundbas.

De skivbutiker som idag framstår som relevanta på en digital marknad är följaktligen aktiva i flera rum och i olika geografiska, rumsliga dimensioner. Dels arbetar de aktivt med att skapa en personlig och tillitsfull relation till deras kunder samt utveckla en unik och autentisk upplevelse av besöket i själva butiken. Dels hanterar de den globala marknaden (kunder) och de kuratoriska aktiviteterna genom att utnyttja de virtuella kanaler som står till förfogande som till exempel e-handel och sociala media.

Skivaffärer är dessutom ofta koncentrerade till särskilda urbana distrikt och kvarter och sätter på så vis en viss prägel på dessa områden. Det uppstår gärna samspel med andra nischade verksamheter och typer av konsumtion där aktörerna kan dra nytta av varandras lokalisering. Så även om marknaden för fysiska format för inspelad musik har minskat dramatiskt så är existensen av skivaffärer i vissa urbana distrikt fortfarande ett väsentligt inslag och en betydelsefull del av det urbana livet och konsumtionen.

KURATERINGENS KOMPLEXA SOCIOEKONOMISKA GEOGRAFI

Det här kapitlet kan ses som en uppmaning till att ytterligare utforska de komplexa socioekonomiska geografer som formar samtida värdeskapande processer och den ekonomi som våra städer anpassas för att fungera inom. Städer utgör en viktig arena för många, men inte alla, av de processer som intermediering innebär. I våra exempel har vi dock visat att olika platser i staden kan ses som noder för de mänskliga relationer vari olika värderingsprocesser inom områden som bland annat konst och musik delvis vilar på. Staden erbjuder infrastrukturer för materiella och immateriella processer på så vis att där sammanförs kunskaper och kompetenser relevanta för de kuratoriska processerna. I staden erbjuds konkreta mötesplatser där social interaktion uppstår och bildar sociala scener för förhandling och förståelse av olika värden. Staden och dess noder har betydelse för enskilda branscher och individer såväl som att de får externa effekter i stadsrummet och för staden i stort. På så vis bidrar de kuratoriska processerna i en vidare mening till både staden som plats och till dess relationer med andra platser.

I en tid som i allt högre utsträckning präglas av virtuella rum kan behovet av centralt belägen och stadsspecifik kuratering möjligtvis ifrågasättas men man bör vara öppen för hur de virtuella rummen kompletterar stadsrummet genom att facilitera och hjälpa till att sprida vad som händer i det verkliga livet samt genom att påverka aktiviteterna för dem som faktiskt befinner sig tillsammans i staden. Vi argumenterar för att det finns ett verkligt behov av forskning som uppmärksammar mer än den enkla dikotomin mellan var saker produceras och där de konsumeras. Inom konst och musik, så även i andra sektorer, är det tydligt att intermediära processer på samma gång är värdeskapande processer på ett sätt som är lika djupgående som de processer som styr utbud och efterfrågan. Värden skapas således sannolikt i lika stor utsträckning på konstmässan, galleriet, skivaffären eller i ett blogginlägg som de produceras i en konstateljé eller musikstudio. Utmaningen för dagens geografer och forskning som inkluderar

ett rumsligt perspektiv är att förstå och förklara marknader där många olika typer av aktörer möts och där interaktionen sker i många olika typer av rum och kontexter.

TACK TILL

Detta kapitel baseras på arbetet med forskningsprojektet ”Rumsliga perspektiv på mellanhänder och kuratorer i värdeskapande processer” som finansieras av Riksbankens Jubileumsfond. Författarna riktar ett stort tack till övriga deltagare i projektet: Brian Hracz (University of Southampton), Jenny Sjöholm (Linköpings universitet) och Anders Waxell (Uppsala universitet). Forskningen är även en del i det av Vetenskapsrådet finansierade forskningsprogrammet ”Culture, creativity and economy”.

REFERENSER

- Bartmanski, D och I Woodward (2015) *Vinyl: the analogue record in the digital age*, Bloomsbury, London.
- Bathelt, H; A Malmberg och P Maskell (2004) Clusters and knowledge: local buzz, global pipelines and the process of knowledge creation, *Progress in Human Geography* 28 (1): 31–56.
- Bathelt, H och N Schuldt (2007) Between luminaires and meat grinders: international trade fairs as temporary clusters, *Regional Studies* 41 (10): 1–16.
- Becker, H.S (1974) Art as collective action, *American Sociological Review* 39 (6): 767–776.
- Becker, H.S (1982) *Art worlds*, University of California Press, Berkeley, CA.
- Bourdieu P (1984) *Distinction: a social critique of the judgment of taste*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Callon, M; C Méadel och V Rabeharisoa (2002) The economy of qualities, *Economy and Society* 31 (2): 194–217.
- Caves, R (2000) Creative industries: contracts between art and commerce, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Danto, A (1964) The art world, *The Journal of Philosophy* 61 (19): 571–584

- Foster, P; S.P Borgatti och C Jones (2011) Gatekeeper search and selection strategies: relational and network governance in a cultural market, *Poetics* 39: 247–265.
- Foster, P och R Ocejo (2013) Cultural intermediaries in an age of disintermediation: brokerage and the production and consumption of culture, sid 405–420 i C Jones, M Lorenzen och J Sapsed (red) *The Oxford handbook on creative industries*, Oxford University Press, Oxford.
- Gould, J och J Fernandez (1989) Structures of mediation: a formal approach to brokerage in transaction networks, *Sociological Methodology* 19: 89–126.
- Grabher, G (2002) Cool projects, boring institutions: temporary collaboration in social context, *Regional Studies* 36 (3): 205–214.
- Grabher, G och O Ibert (2014) Distance as asset? Knowledge collaboration in hybrid virtual communities, *Journal of Economic Geography* (14): 97–123.
- Greiner, C och P Sakdapolrak, P (2013) Translocality: concepts, applications and emerging research perspectives, *Geography Compass* 7 (5): 373–384.
- Hendricks J.M (2015) Curating value in changing markets: independent record stores and the vinyl record revival, *Sociological Perspectives* 58: 1–19.
- Howells, J (2006) Intermediation and the role of intermediaries in innovation, *Research Policy* 35: 715–728.
- Hracs, B.J (2013) Cultural intermediaries in the digital age: the case of independent musicians and managers in Toronto, *Regional Studies* 49 (3): 461–475.
- Hracs, B.J och D Jakob (2015) Selling the stage: exploring the spatial and temporal dimensions of interactive cultural experiences, sid 71–87 i A Lorentzen, K T Larsen och L Schröder (red) *Spatial dynamics of the experience economy*, Routledge, London och New York.
- Hracs, B.J; D Jakob och A Hauge (2013) Standing out in the crowd: the rise of exclusivity-based strategies to compete in the contemporary marketplace for music and fashion, *Environment and Planning A* 45 (5): 1144–1161
- Hracs, B och J Jansson (2016) Only the strategic survive: independent record shops in the digital age, *Economy, Governance, Culture – Working paper* 1/2016.
- Jansson, J (2014) Temporary events and spaces in the Swedish primary art market, *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie (The German Journal of Economic Geography)* 58 (4): 202–215.

- Jansson, J och A Waxell (2011) Quality and regional competitiveness, *Environment & Planning A* 43 (9): 2237–2252.
- Lange, B; D Power och L Suwala (2014) Geographies of field-configuring events, *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie (The German Journal of Economic Geography)* 58 (1): 187–201.
- Lampel, J och A.D Meyer (2008) Field-configuring events as structuring mechanisms: how conferences, ceremonies, and trade shows constitute new technologies, industries, and markets, *Journal of Management Studies* 45(6): 1025–1035.
- Leyshon A (2014) *Reformatted: code, networks, and the transformation of the music industry*, Oxford University Press, Oxford.
- Lingo, E.L och S O'Mahoney (2010) Nexus work: brokerage on creative projects, *Administrative Science Quarterly* 55: 47–81.
- Maskell, P; H Bathelt och A Malmberg (2006) Building global knowledge pipelines: the role of temporary clusters, *European Planning Studies* 14 (8): 997–1013.
- Musiksverige (2015) Musikbranschen i siffror: Statistik för 2009–2014, Musik Sverige, Stockholm.
- Nixon, S och P du Gay (2002) Who needs cultural intermediaries? *Cultural Studies* 16 (4): 495–500.
- O'Connor, J (2013) Intermediaries and imaginaries in the cultural and creative industries, *Regional Studies* 49 (3): 374–387.
- Power, D (2010) The difference principle? Shaping competitive advantage in the cultural product industries, *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 92 (2): 145–158.
- Power, D och D Hallencreutz (2007) Competitiveness, local production systems and global commodity chains in the music industry: entering the US market, *Regional Studies* 41 (3): 377–389.
- Power, D och J Jansson (2008) Cyclical clusters in global circuits: overlapping spaces in furniture trade fairs, *Economic Geography* 84 (4): 423–448.
- Scott, A.J och D Power, D (red)(2004) *The cultural industries and the production of culture*, Routledge, London and New York.
- Taylor, C (2013) Between culture, policy and industry: modalities of intermediation in the creative economy, *Regional Studies* 49 (3): 362–373.

- Teigland, R och D Power (2013) *The immersive Internet: reflections on the entangling of the virtual with society, politics and the economy*, Palgrave Macmillan, Houndsmill Basingstoke.
- Thea, C (2001) Here time becomes space: a conversation with Harald Szeemann, *Sculpture Magazine*, 20 (5): opaginerad, tillgänglig på <http://www.sculpture.org/documents/scmag01/june01/bien/bien.shtml> (senast besökt 7 mars).
- White, H (2002) *Markets from networks: socioeconomic models of production*, Princeton University Press, Princeton.
- Yeung, H (2005) Rethinking relational economic geography, *Transactions of the Institute of British Geographers* 30 (1): 37–51.
- Zwick, D; S.K Bonsu och A Darmody (2008) Putting consumers to work: co-creation and new marketing govern-mentality, *Journal of Consumer Culture* 8 (2): 163–196.

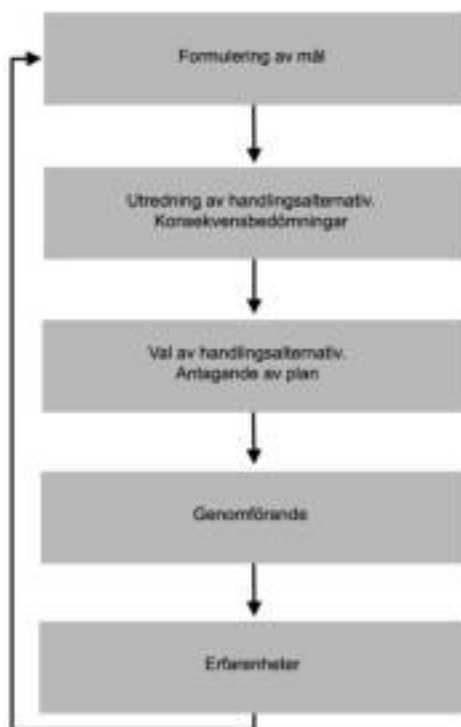
*Hur går det till i planerings-
och beslutsprocessen?
Reflektioner kring rationalitet,
kunskap, "magkänsla" och värde*

LENNART TONELL

Logic will get you from A to B. Imagination will take you everywhere.

Albert Einstein

Varför blev det på det här sättet? Vilket kunskapsunderlag, vilka värderingar grundar sig politiska beslut på och vilka är de underliggande interaktioner som präglar den urbana utvecklingen? Det är några centrala frågor som denna studie behandlar med fokus på och exempel från den offentliga planeringen av den byggda miljön. Jag kommer här att uppehålla mig kring begreppen rationalitet, kunskap, makt och värde/värderingar. De enklaste sambanden kan sammanfattas: Alla lever vi med olika föreställningsvärldar och uppfattningar om olika situationer. Utifrån dessa föreställningar/uppfattningar formuleras problemen som sedan kan mynna ut i en policy, ett beteende eller i en handling. En politiker utgår från sitt partis "ideologi" och gör problemformuleringen och utformar politiken därefter. Det ska dock tilläggas att i flera av dagens samhällsfrågor finns det hos flera

Figur 1. Den rationella planeringsmodellen.

Källa: Nyström och Tonell (2012: 91).

(kanske hos samtliga) partier ingen klar koppling till någon bestämd ideologi. Frågan återstår, vad grundar sig då de politiska besluten på, i realiteten?

RATIONALITET OCH PLANERING

Den rationella planeringen förutsätter ”värdefria” planerare, som är objektiva och vet vad som är ”rätt” och vad som är ”fel”. Den rationella planeringen är värdefri, apolitisk och vetenskaplig och ses som en väl-ordnad process som sker stegvis och där varje steg har en bestämd uppgift (figur 1).

Det är beslutfattarna (politikerna) som bestämmer målen och pro-

fessionella planerare (och andra experter) som formulerar olika planer och alternativ. Abdul Khakee skriver att "den instrumentella rationaliteten innebär att man söker den mest fördelaktiga kombinationen mellan resursanvändning och måluppfyllelse, vilket kräver en välplanerad användning av resurser samt att målen är väl preciserade" (2000: 25). I praktiken är det många gånger så att målen uttrycks i kvalitativa termer (exempelvis det nationella miljökvalitetsmålet God bebyggd miljö). Då gäller att det skapas tydliga delmål och kriterier/indikatorer som kan utvärderas och som preciserar vad som omfattas av och menas med en god bebyggd miljö. Dock är det inte ovanligt att målen är motstridiga, att de skapar målkonflikter och ger stort utrymme för tolkningar och olika handlingsalternativ, där alla sedan kan säga att man handlat i överensstämmelse med de antagna målen och att dessa kommer att nås.

Om den rationella planeringen ska vara vetenskaplig så blir frågan vad vi menar med vetenskap. En definition som Sven Ove Hansson framför är att "vetenskap är det systematiska sökandet efter sådan kunskap som inte beror av den enskilde individen, utan som envar skulle kunna återfinna eller kontrollera" (1995: 34). Många har dock visat att vi aldrig haft en rationell planering (Nyström och Tonell 2012, Sahlin-Andersson 1986) i den mening att den huvudsakligen skulle bygga på (positivistisk) vetenskaplig kunskap av det slag Hansson förespråkar. Detta beror inte nödvändigtvis på att denna kunskap inte finns – vi har i Sverige på alla regionala nivåer byggt upp en rad självständiga "fackmyndigheter" (exempelvis Naturvårdsverket, Boverket, Riksentikvarieämbetet) som har den sakkunskap som ger förutsättningar för att det kan bli en planering och beslut som grundar sig på vetenskap. Avgörande för det slutgiltiga beslutet är dock istället vem som har makten att besluta.

I de flesta fall fungerar fackmyndigheter, och fackförvaltningarna inom kommunerna, endast som remissinstanser och ger underlag för de politiska besluten. Det kan innebära att exempelvis Naturvårdsverket i ett remissyttrande klart anger att ett föreslaget projekt strider mot

olika mål (som kanske antagits av Riksdagen eller regeringen). Trots detta genomförs projektet. Det uppstår således ett gap mellan vad vi säger oss vilja göra och vad vi faktiskt gör.

Tony Svensson har i sin avhandling med titeln "Varför gör vi inte som vi säger" fokuserat på energi och fysiska strukturer och ställer bland annat frågan "vilka är de tänkbara förklaringarna till det gap som kan uppstå mellan visioner och verklighet?" (2015: 17). Svensson konstaterar att fysisk planering och stadsutveckling i de studerade kommunerna (Uppsala och Eskilstuna) "har befunnit sig på ett avstånd från varandra vad gäller energifrågans hantering" (2015: 23). Retorikens språk har talat om hållbar utveckling medan stadsutvecklingen i realiteten i några fall lett till ökad energianvändning. Stadsutvecklingen – skriver Svensson – har i hög grad varit "inkrementell, utsatt för ren slump och externa krafter och kan därför betecknas som självorganiserad snarare än strategiskt övervägd" (2015: 23).

Byggandet av motorvägen Förbifarten i Stockholm (till en kostnad av ca 33 miljarder kr) kan illustrera det Tony Svensson behandlar, nämligen gapet mellan retoriken om hållbar stadsutveckling och byggande av vägen. Stora resurser har lagts ner på att "övertyga" allmänhet, planerare och politiker om motorvägens fördelar men vägen kommer att medföra och påskynda en utglesning (*urban sprawl*) vilket bland annat medför ökad energianvändning och utsläpp (Ståhle 2016) och bidrar därmed inte till en hållbar stadsutveckling, som staden i övrigt önskar sig.

När förespråkare och beslutsfattare för ett projekt konfronteras med vetenskaplig kunskap (forskning) om att ett projekt (t ex den 21 km långa motorvägen Förbifart Stockholm) varken är kostnadseffektiv eller kommer att uppfylla miljömålen så rationaliserar beslutsfattare/politiker problemet ofta genom att uttala att projektet *är* bra (Tonell 1991, 2005) och i stället för att hänvisa till studier eller argument finns flera exempel på att beslutsfattare hänvisar till att sin "magkänsla" som säger att det är rätt beslut. Ett exempel är Carl Cederschiöld, före detta finansborgarråd i Stockholms stad och samordnare för Stockholmstra-

fiken, som vid ett anförande vid Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA) den 3 september 2008 på seminariet "Region i balans?" talade om detta vad gällde byggande av Förbifart Stockholm. Likaså hävdade dåvarande landshövdingen i Stockholms län Per Unckel 2008 i teveprogrammet Uppdrag Granskning apropå besluten att bygga Förbifarten att hans magkänsla säger honom att projektet är bra trots att det vid den tiden fanns forskning/kunskap som visade att motorvägen skapar mer problem än den löser. Vidare hävdades det som ett tillägg att om man inte följde "magkänslan" så skulle ingenting bli gjort. Det innebär indirekt att den forskning eller annat kunskapsunderlag som visar på att ett projekt inte är "bra" och som talar emot vad beslutsfattarna/politikerna vill ha (främst rör det sig om att miljömålen inte uppnås), i praktiken inte beaktas.

Härmed befinner sig urban utveckling relativt långt borta från rationalitetens planeringsideal. Med Flyvbjerg kan vi förstå denna diskrepans som en okunnighet. Han skriver "mycket av modern politik, administration och planering – och många teorier om dessa fenomen – betonar idealen av modernism men undersöker inte modernism som den faktiskt erfars" (1998: 2) och betonar att "modernitetens framhävande av rationaliteten som ett ideal verkar resultera i, eller åtminstone att samexistera med, en okunnighet om den verkliga rationaliteten som verkar inom politik, administration och planering" (1998: 2). För att få en mer underbyggd förståelse för planeringen kan inte fokus och föreställningsförmågan inom planering ligga på vad vi enligt den rationella planeringens ideal bör göra utan istället på vad som har åstadkommit och hur (Flyvberg 1991, 1998). Först då får vi insikt i hur kunskap, rationalitet och makt uppträder i verkliga livet.

Svensson å sin sida hävdar att det behövs nya starka tankefigurer "för att bryta marknadsliberalismens och den kognitiva begränsade rationalitetens dominans" (2015: 23). Svensson ger exempel på andra tankefigurer såsom "en *Mångfald av världar* istället för *Singularitet?* *Tillvaroväven* där allt påverkar vartannat? *Systemperspektivet* i motsats till det fragmenterade landskapet av *Autonoma objekt?* *Resiliens* till

skillnad från *Rigiditet? Altruism* istället för *Egenintresse?*” (2015: 23). Att utgå från dessa tankefigurer i planeringen är en alltmer nödvändig förutsättning för en hållbar framtid, sammanfattar Svensson, som också avslutar med att vi måste iterera mera mellan argument och perspektiv för att nå en hållbar syntes för planering, och därmed – kan tilläggas – urban utveckling.

BESLUTSUNDERLAG, ”MAGKÄNSLA” OCH TID

Beslutsunderlagens relevans diskuterades vid ett Vittnesseminarium 2008 om ”Trafiken och makten i Stadshuset” där ledande politiska beslutsfattare och forskare deltog. Seminariet ägde rum i Stadshuset och leddes av professor Torbjörn Nilsson från Södertörns högskola och det Samtidshistoriska institutet där. Flera av deltagarna tog upp att det speciellt inom trafikpolitiken uppstår målkonflikter såsom mellan god miljö och att minska utsläppen och samtidigt ha en fungerande infrastruktur så ”att folk kan röra sig och att denna storstad kan fungera, när det gäller arbete och bostäder” (Carl Cederschiöld i Nilsson 2009: 85).

Det gäller då att skapa en samsyn och att kompromissa, hävdade flera vid seminariet. På en direkt fråga om beslutsunderlagen är bra och tillräckliga svarade Carl Cederschiöld att de kan vara bra men aldrig tillräckliga och tillägger ”att vi har en tendens att tro att man kan få fram det perfekta beslutsunderlaget ... den världen finns inte och det är därför vi har politiker” (citerad i Nilsson 2009: 111). Han betonar vidare att i vår demokrati har vi röstat fram företrädare och majoriteten ska bestämma och ”ibland går det bra och ibland går det mindre bra” (sid 111). Cederschiöld hävdade också att man som ansvarig politiker aldrig kan avstå från att fatta beslut på grund av att det inte finns ett perfekt beslutsunderlag ”för då fattar man aldrig några beslut” (sid 112). Man använder det beslutsunderlag som finns och när det kommer till beslut ”då är det magkänslan som avgör den sista lilla biten, de sista tio metrarna fram till målnöret så är det magkänsla. Känns det rätt i magtrakten eller känns det inte rätt i magtrakten?” (sid 112–113).

Åsa Romson (då stockholmspolitiker och forskare) tog under Vittnesseminariet upp tidsaspekten och beslutsunderlag. Det kan dröja många år innan ett projekt förverkligas (exempelvis Förbifarten som nämnts tidigare) och under tiden har nya relevanta fakta kommit fram som inte fanns från början när den politiska överenskommelsen slöts (exempelvis i Dennisöverenskommelsen 1991/1992 där Förbifarten som då benämndes Västerleden fanns med). Romson ställer frågan, hur tar politikerna hand om den nya informationen och kunskapen (exempelvis om miljösituationen eller klimatet) och hur utvärderar man ett projekt? Romson hade erfart: "Har man sagt att man vill bygga vägen, så ska man bygga vägen, oavsett vad miljöutredningarna säger, oavsett om utredningarna visar att vägen inte kommer att lösa det trängselproblem man har" (citerad i Nilsson 2009: 87). Hon konstaterar vidare att det är tydligen bara i trafikpolitiska frågor och inte inom något annat politikområde som de fakta som talar emot ett projekt ska ignoreras – inom trafikpolitiken ska politikerna hålla sina ord.

Vad gäller stora infrastrukturprojekt så förefaller det som att den här typen av projekt är "immuna" mot nya fakta som borde leda till en omprövning eller i alla fall till en ny utvärdering. Snarare blir det i många fall så att den långa tiden som gått sedan den politiska överenskommelsen och genomförandet av ett trafikprojekt istället blir ett starkt argument för att nu måste vi sätta spaden i jorden och avsluta planeringsprocessen. Exempel på ett gammalt trafikprojekt i Stockholm är Österleden (eller östlig förbindelse som den numera benämns). Konkret finns leden med i Trafikledsplan 1960 (i stort i samma läge som den nu aktuella). Leden har vandrat ut och in i region- och översiktsplaner i mer än 60 år, så det är nu hög tid att den genomförs (kostnadsberäknad till 22 miljarder kr), argumenterar förespråkarna. Den kallas för "den felande länken" eftersom de övriga länkarna (Södra länken, Essingeleden, Norra länken) är byggda och utan Österleden blir det ingen ring utan bara en hästsko – ringen måste slutas! Ett argument som tillsammans med tidsaspekten väger tungt i debatten. Tanken/föreställningen om en sluten ring, styr handlandet. Utredningar

visar dock att flera mål inte kommer att nås om länken byggs, exempelvis nås inte målet om att biltrafiken ska minska i Stockholm (Stadsledningskontoret 2016).

Var kommer då "magkänslan" ifrån? Den måste ändå grunda sig i någon form av kunskap/erfarenhet. I detta sammanhang kan *non-representational theory* (icke-föreställande teori) vara till hjälp och förklara vilken "kunskap" det är fråga om och som uppenbarligen har avgörande betydelse för att motivera olika projekts tillkomst. Denna teoribildning argumenterar för att mycket av den kunskap som vi använder exempelvis i vardagslivet inte kan skrivas ner eller tolkas formellt logiskt, den är icke föreställande (Knox och Pinch 2006). Den här typen av kunskap brukar kallas underförstådd (eller tyst) kunskap (*tacit knowledge*) till skillnad mot den kodifierade kunskapen, som vetenskaplig kunskap. Livet består av handlingar som är fullt av underförstådd kunskap, t ex att cykla eller dansa eller hur vi interagerar socialt med andra. Jag vill hävda att en åsikt eller beslut som grundar sig på en "magkänsla", så fungerar den känslan som underförstådd kunskap. Det är svårt att logiskt formulera något som är en känsla och som säger oss om ett beslut är riktigt eller fel, likväl kan det kännas rätt och ge en ärlig indikation.

VÄRDE OCH VÄRDERINGAR

– EXEMPLET KVARTERET PLANKAN

För att ytterligare förstå mekanismerna bakom beslut i fysiska planfrågor måste jag föra in begreppen värde och värderingar. Värde kan kopplas till frågan, vad är det rätta? Det rätta är det som vi anser att man bör eftersträva och vad bör man eftersträva? Jo, det som är värt att eftersträva. Vad är värt att eftersträva? Det som vi anser värdefullt. Vad är värdefullt? Det vi anser värdefullt beror på våra värderingar. Det innebär att det rätta alltid är relativt till våra värden (Philipson 1994). I den lagstiftning som styr den fysiska miljön (Plan- och bygglagen, PBL och Miljöbalken, MB) finns en rad paragrafer som betonar att handläg-

gare/planerare/politiker ska ta hänsyn till just värdefull natur och kultur, till exempel: "Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja" (PBL kapitel 2, 3 §). Lagstiftningen utgör ett ramverk för hur planläggning ska gå till, vilka hänsyn som ska tas, vilka planformer som ska användas och den reglerar också förhållandena mellan staten, kommunerna och medborgarna. Paragraferna som innehåller många värdeladdade ord, ska tolkas för att göras operationella; vad är värdefullt, estetiskt, varsamt, lämplig mark för ändamålet och liknande. Det är kommunpolitikerna i de flesta fall som ytterst gör bedömningen/tolkningen och som sedan tar besluten eftersom kommunerna enligt PBL föreskriver att det är en "kommunal angelägenhet att planlägga användningen av mark och vatten" (PBL kapitel 2, 3 §). Det bör tilläggas att det kan ske överprövningar av kommunala beslut till mark- och miljödomstolen (MD) och sedan till mark- och miljööverdomstolen (MÖD). Domarna är där jurister och tekniska råd (dvs inga politiker) och de förväntas fatta "rationella" beslut (Tonell och Baheram 2012).

För att belysa och ge innehåll åt begreppet värde och värderingar i planeringen tar jag upp ett principiellt viktigt ärende som rör förtätning av det rektangulära storgårdskvarteret Plankan (kommunala hyresbostäder byggda i början av 1960-talet) på Södermalm i Stockholms innerstad (figur 2). Två ytterligare våningsplan avses att byggas på de existerande sexvåningshusen samt ett runt hus på den slutna gården bestående av fem våningsplan. Det runda huset placeras på sex meter höga pelare så att ytan under huset kan förbli en gårdsmiljö (figur 3).

Planen innebär ett tillskott på ca 120 lägenheter (Planbeskrivning 2010-03-08). Kommunfullmäktige i Stockholms stad antog detaljplanen den 13 december 2010. Beslutet överklagades av närmare ett femtiotal personer (huvudsakligen boende i kvarteret) till Länsstyrelsen i Stockholms län. (Länsstyrelsen som första instans för överklagande av detaljplan togs dock bort den juni 2016.) De klagande framförde att ett

genomförande av planen skulle innebära att parkmark i ett mycket trafikerat område på Södermalm bebyggs och att en stilren arkitektonisk skapelse förstörs. Husen är av högt kulturhistoriskt värde enligt Stadsmuseet. De klagande menade vidare att planen skulle innebära en överexploatering (bland annat betydligt mindre och skuggiga lektytor)

Figur 2. Det rektangulära kvarteret Plankan på Södermalm i Stockholm. Bilden visar kvarteret innan om- och tillbyggnaden har ägt rum. Vy från sydväst. Källa: Stadsbyggnadskontoret, Planbeskrivning 2010-03-08. Dp 2004-15720-54. Foto: Lennart Johansson.

Figur 3. Planförslaget med det nya runda huset på gården (till höger) samt till vänster det befintliga huset med två våningars påbyggnad. Källa: Stadsbyggnadskontoret. Planbeskrivning 2010-03-08. Dp 2004-15720-54. Teckning: Kladiusz Przedmojski.

av innergården med insyn och skugga, luftförsämring (ena sidan av kvarteret ligger mot den hårt trafikerade Hornsgatan) och ljudstörningar (ökat buller) mellan husen. Dessutom saknade planen både ett helhetsperspektiv och barnperspektiv (Länsstyrelsen i Stockholms län 2011).

I sitt beslut påpekar Länsstyrelsen inledningsvis att det är en kommunal angelägenhet att planlägga användningen av mark och vatten vilket betyder att kommunen inom vida ramar kan avgöra hur marken ska disponeras samt hur miljön ska utformas. De skriver vidare att "En antagen detaljplan är resultatet av en *politisk* intresseavvägning i vilken synpunkter tillgodoses i varierande omfattning. Stor vikt bör tillmätas de lämplighetsbedömningar som *kommunen* företagit" (mina kursiveringar). Länsstyrelsen konstaterar att klagomålen väsentligen rör frågor som rör de klagandes enskilda intressen och inte allmänna

intressen. Länsstyrelsen delar också kommunens uppfattning att genomförandet av detaljplanen inte kan antas ha betydande miljöpåverkan (som avses i PBL och MB) och anser ”därför inte att en miljöbedömning måste genomföras med därtill hörande miljökonsekvensbeskrivning (MKB)” (Länsstyrelsen i Stockholms län 2011). Beslutet, daterat den 22 juni 2011, blir att Länsstyrelsen avvisar och avslår alla överklaganden.

Beslutet överklagades till Mark- och miljödomstolen (MD) som i sitt domslut skriver ”med ändring av Länsstyrelsen i Stockholms läns beslut den 22 juni 2011 *upphäver* mark- och miljödomstolen kommunfullmäktiges i Stockholms stad beslut den 13 december 2010 att anta detaljplan för Plankan 24 ...” (MD 2012, min kursivering). I den sammanfattande bedömningen framgår att det ”enligt mark- och miljödomstolens uppfattning har detaljplaneförslaget inte utformats så att det i tillräcklig grad säkerställer en god boendemiljö med hänsyn till bullerstörningar”. Om kulturmiljön skriver domstolen att ”om detaljplanen skulle genomföras innebär det en förvanskning av både byggnad och gård på fastigheten, vilket strider mot bestämmelserna i ÄPBL” (ÄPBL avser 1987 års plan- och bygglag) och skulle medföra en ”irreparabel skada” på den kulturhistoriska miljön. ”Dessutom medför detaljplaneförslaget både försämrade ljus- och siktförhållanden för boende och en försämrad utemiljö för barn” och gör bedömningen att de sammantagna olägenheterna är så allvarliga att de ”sedda i förhållande till de regler som gäller för överprövning av detaljplaner, kan bedömas som oacceptabla. Detaljplanen ska därför upphävas”. Domstolen gör således en helt annan tolkning/värdering av lagstiftningen exempelvis om vad som är kulturhistorisk värdefull miljö eller en god boendemiljö än vad kommunen och Länsstyrelsen gör. Dessutom har de en annan tolkning av vad som omfattas av enskilda respektive allmänna intressen.

Stockholms stad överklagade i sin tur till Mark- och miljööverdomstolen (MÖD) som i sitt domslut (den 19 juni 2013) ändrar Mark- och miljödomstolens dom och fastställer kommunfullmäktiges beslut

att anta detaljplanen som skedde den 13 december 2010. Det Mark- och miljööverdomstolen riktar in sig på är att MD gått utöver ”prövningsramen” enligt plan- och bygglagstiftningen, dvs den kommunala självbestämmanderätten. Emellertid tar domstolen även upp sakfrågorna som de klagande har anmärkt på och där har kommunen i och med antagandet av planen gjort en annan bedömning. Exempelvis finner Mark- och miljööverdomstolen att en förtätning i centrala Stockholm innebär exponering från buller och luftföroreningar och dess påverkan på de boendes hälsa är inte skäl nog för att upphäva planen. Domstolen bedömer vidare ”trots förändringen i form av ökad skuggning av gården, ökad insyn, minskat ljusinsläpp och minskade rekreationsytor, att boendemiljön kommer att bli godtagbar och att bebyggelsen inte innebär sådana betydande olägenheter för de boende att planen bör upphävas” (MÖD 2013:47). Sammanfattningsvis gör MÖD i praktiken samma bedömning som kommunen och Länsstyrelsen. Det var det ursprungliga politiska antagandebeslutet som segrade, det vill säga de ansvariga politikernas bedömningar/tolkningar och värderingar vann och planen kunde därmed vinna laga kraft.

AVSLUTNING

Som framgått av flera ”vittnesmål” under Vittnesseminariet 2008 (se Nilsson 2009) så verkar det som om det är praxis hos ansvariga politiker/beslutsfattare att det är känslan (i magtrakten) som till sist avgör vilket beslut det blir. Det är också det som *non-representational theory* handlar om och försöker förklara. Jag har här visat att i planerings- och beslutsprocessen tycks den teorin stämma bra och är användbar för att förklara hur beslut kommer till. Den här studien har också visat hur viktiga kommunerna är (självbestämmanderätten/kommunala planmonopolet) och vilka värderingar de demokratiskt valda politikerna har för skapandet av det hållbara samhället. Den politiska viljan utgår från värderingar som grundar sig både på kodifierbar och icke kodifierbar kunskap, åsikter och insikter. Dessutom

har jag med exempel visat att vi har en lagstiftning som ger stort utrymme för ”värderingar” och tolkningar för på vilket sätt vår fysiska miljö ska planeras och utformas.

REFERENSER

- Flyvbjerg, B (1991) *Rationalitet og magt. Bind I. Det konkrete videnskab*. Akademisk Forlag, København.
- Flyvbjerg, B (1998) *Rationality and power: democracy in practice*, University of Chicago Press, Chicago.
- Hansson, S.O (1995) *Vetenskap och ovetenskap. Om kunskapens hantverk och fuskverk*, 2a upplagan, Tidens förlag, Stockholm.
- Nilsson, T (red) (2009) Makten och trafiken i Stadshuset. Två vittnesseminarier om Stockholms kommunalpolitik, *Samtidshistoriska frågor nr 17*, Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola, Huddinge.
- Khakee, A (2000) *Samhällsplanering*, Studentlitteratur Lund.
- Knox, P och S Pinch (2006) *Urban social geography: an introduction*, 5e upplagan, Pearson Prentice Hall, Harlow.
- Länsstyrelsen i Stockholms län. Beslut 2011-06-22. Dnr 4031-11-379.
- MD 2012-11-23 Mark- och miljödomstolen. Mål nr P 3922-11.
- MÖD 2013:47. Mark- och miljööverdomstolen. Målnummer P11296-12.
- Nyström, J och L Tonell (2012) *Planeringens grunder. En översikt*, 3e upplagan, Studentlitteratur, Lund.
- PBL Plan- och bygglag. Svensk författningssamling 2010:900.
- Philipson, S.M (1994) Om livsstil och miljöetik, i U Svedin och A-M Thunberg (red) *Miljöetik – för ett samhälle på människans och naturens villkor*, Rapport 94:2, Forskningsrådsnämnden och Miljövårdsberedningen, Stockholm.
- Planbeskrivning, 2010-03-08. Detaljplan för Plankan 24. Dp 2004-15720-54. Stockholms stad. Stadsbyggnadskontoret.
- Sahlin-Andersson, K (1986) *Beslutsprocessens komplexitet*, Doxa, Lund.
- Stadsledningskontoret (2016) Stockholms stads miljöprogram 2016–2019.
- Ståhle, A (2016) *Alla behöver närhet. Så blir framtidens städer*, Dokument Press, Stockholm.

- Svensson, T (2015) *Varför gör vi inte som vi säger? Realitet, retorik och dialektik i svensk stadsutveckling med fokus på energi och fysiska strukturer*, doktorsavhandling, Skolan för Arkitektur och samhällsbyggnad, Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm.
- Tonell, L (1991) 1980-talet – förhandlingsplaneringens och de stora projektens decennium, i T Hall (red) *Perspektiv på planering. Frågeställningar och frontlinjer inom planeringshistorisk forskning*, Swedish Science Press, Uppsala.
- Tonell, L (2005) Verkligheten bakom modellen, i G Forsberg (red) *Planeringens utmaningar och tillämpningar*, Uppsala Publishing House, Uppsala.
- Tonell, L och E Baheram (2012) Rätten till miljön – Miljödomstolarnas tolkning av hållbar utveckling samt den nya instansordningen vid överklagan av detaljplaner, sid 241–254 i L Tonell (red) *Hållbar utveckling. Samhällsplanering, lokala villkor och globala beroenden*, Ymer 132, Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi, Stockholm.

Spänningar på ett fält
– *stadsplaneringens diskurs och praktik*
på gränsen mellan innerstad och förort

MOA TUNSTRÖM OCH LUKAS SMAS

I idén om den goda staden är tanken att staden är utvecklingens centrum av stor betydelse. Vår tids starka urbanisering skapar bilder av hur människor över hela jordklotet flödar in mot städerna för att söka lyckan. Staden, och då framförallt dess centrum, uppfattas som platsen för attraktiva bostäder och livsstilar (Tunström 2009). Samtidigt är också staden en plats präglad av trängsel och sociala konflikter, segregation och brottslighet. Dess roll som centrum och betydelsefull plats fragmentiseras ytterligare av den ökade mobiliteten och digitaliseringen. Det är alltså inte alls självklart vad staden och det urbana betyder idag, och vilka liv som levs – och bör levas – där.

Urbanforskaren Neil Brenner (2013) har hävdad att staden och det urbana som begrepp och idéer idag är så otydliga och upplösta att de närapå har förlorat all mening, eller i alla fall att det finns behov av att fylla dem med ny. Han menar att begreppen kan fungera som tolkningsramar och teoretiska kategorier, men de betecknar inte några entydiga fysiska miljöer med en särskild gestaltning eller livsstil som det går att dra tydliga gränser runt (se även Tunström 2016). Så, istället för att försöka slå fast vad den "riktiga" staden är för något så menar

exempelvis Brenner och Schmid (2015) att det idag är viktigare att undersöka hur staden och det urbana ges mening i olika sammanhang, förändras och planeras.

I det här kapitlet frågar vi vad det är för normer och ideal som svensk stadsplanering ger plats och uttryck för idag. Vilken sorts stadsliv och vilken sorts planering? Vi låter planerna för en ny stadsdel på Årstafältet i Stockholm vara vårt laboratorium för en undersökning av hur staden planeras idag, och därmed ges mening. Med utgångspunkt i planering som en kollektiv och diskursiv aktivitet försöker vi förstå hur planeringen sker idag och vilken dess roll är i produktionen av staden. Hur förhåller sig planerna för Årstafältet till det urbanas ”upplösning” i linje med Brenner och Schmid? Vad är det för sorts urbanitet som föreslås för stadens periferi? Redan här kan sägas att visionerna för Nya Årstafältet nästan tycks vilja sudda ut det existerande *fältet i förorten* och skapa en helt ny *park i staden*, och planeringsprocessen kan ses som ett exempel på en fragmenterad planering präglad av kommunikativa ideal, ”nyurbanism”, rationalism och ekonomism på en och samma gång.

PLATSEN OCH PLANERNA

Årstafältet är ett grönområde sydväst om Stockholms innerstad mellan Årsta och Östberga (se figur 1). Det planeras nu för ett nytt bostadsområde på fältet med cirka 6000 nya lägenheter och 15 000 nya invånare. Visionen är enligt Stockholms stads översiktsplan att ”en ny hållbar stadsdel med en park i världsklass utvecklas” och att ”Årstafältet länkas samman med omkringliggande områden” (Stockholms stad 2010a: 60). Detta projekt skulle kunna förstås som inledningen till ett nytt skede i Stockholms stadsutveckling genom att man tagit ett kliv utanför den ring av större och innerstadsnära stadsvecklingsprojekt som sedan 1990-talet successivt omvandlat äldre hamn- och industriområden till nya (bo)stadsområden. De ofta omnämnda exemplen på detta är Hammarby sjöstad, Liljeholmen, Västra Kungsholmen, Hagastaden och

Norra Djurgårdstaden. Likt dessa postindustriella stadsutvecklingsprojekt på tidigare industrimark ska man i fallet Årstafältet utnyttja en före detta motorled som blev över när den nya vägtunneln Södra länken som öppnade 2004. Men framför allt, och till skillnad från de nämnda större stadsutvecklingsprojekten, så ska det nu exploateras i ett grönområde.

Ett syfte med projektet från stadens sida är att länka samman de kringliggande områdena och underlätta rörligheten mellan dem – i synnerhet handlar det om relationen mellan stadsdelarna Årsta och Östberga. Bebyggelsen kring Årstafältet är från olika tidsepoker och

Figur 1. Illustration över den planerade bebyggelsen på Årstafältet. Illustration: White arkitekter. Källa: Stockholm stad 2017.

har olika karaktär. Årsta Centrum invigdes 1953 och var en förebild för senare ABC-planering (till exempel det världsberömda Vällingby centrum, även det i Stockholm). Årsta består till stor del av smalhus i tre till fyra våningar från 1940-talet, men under 1960-talet byggdes tolv höghus vid Årstafältet och området har under senare år kompletterats med ytterligare bostadshus. Östberga och Östbergahöjden är en del av det tidiga miljonprogrammet med inslag av äldre bebyggelse från slutet av 1950-talet men har även det kompletterats med nyare bebyggelse. De två områdena har relativt olika socioekonomisk struktur, vilket kan utläsas i Stockholms stads officiella statistik (Stockholm stad 2016). Arbetslösheten var mer än dubbelt så hög i Östberga i jämförelse med Årsta 2015. I Årsta var genomsnittsinkomsten 2014 nästan i nivå med Stockholm som helhet, medan Östbergaborna tjänade betydligt mindre. När det gäller upplåtelseformer bryter dock Östberga mot gängse föreställningar eftersom drygt 92 % är bostadsrätter. Även Årsta har en hög andel bostadsrätter (74 % 2014) i jämförelse med Stockholm som helhet (56 % 2014).

DET DISKURSIVA (ÅRSTA)FÄLTET

Snarare än ett definierat och statiskt objekt är staden ett kollektivt projekt som produceras genom "collective action, negotiation, imagination, experimentation and struggle" (Brenner och Schmid 2015: 178). Stadsplaneringen och dess olika formella och informella aktörer och processer är viktiga delar och deltagare i detta det kollektiva skapandet av staden. Men även stadsplanering i sig måste ses som en kollektiv aktivitet, och som en maktkamp mellan aktörer – ofta generellt beskrivna i termer som staten, kapitalet och civilsamhället (Friedman 1998). Stadsplaneringens kanske viktigaste medel och verktyg i denna kamp om produktionen av staden är visioner, planer, dokument och andra artefakter. Dessa artefakter är i sig resultatet av ett kollektivt arbete, och knyter ihop flera olika aktörer (Rydin 2014). Ramirez (2003: 56–57) har formulerat det som att planering handlar om "att hantera

begrepp och ord och att skapa trovärdiga resonemang som kan hjälpa till att fatta goda beslut eller att på ett bra sätt organisera de aktiviteter som bidrar till samhällets utbyggnad”.

Att definiera något som en diskurs innebär att se det som en domän där specifika fenomen ”blir till” eller görs. Att hävda att något är diskursivt är att hävda att det är socialt konstruerat genom yttranden (i tal, skrift, handling) och genom att gränser dras mot det som inte är möjligt att hävda om fenomenet. Innanför gränserna, på domänen, framstår vissa yttranden som sanna (Howarth 2000, Winther Jørgensen och Phillips 2002). Just på gränsen eller strax utanför den, i det ”diskursiva fältet”, pågår kampen om sanningen. Winther Jørgensen och Phillips (2000: 34) skriver: ”Det diskursiva fältet är en reservoar av betydelseutskrivningar som tecken har haft eller har i andra diskurser, men som ignoreras i den specifika diskursen för att skapa entydighet.” Det som är utanför staden som diskursiv domän och det som utesluts från den domänen, bidrar således till att bestämma vad staden är och blir.

Planerna för Årstafältet är ju just planer, och som sådana alltså inte skildringar av levda liv eller existerande materialiteter. Men, i visionerna och planerna finns nycklar till berättelser om framtida vardagsliv i området i bland annat hanterandet av begrepp och ord, som Ramirez formulerade det. Vilka berättelser och argument kommer till uttryck i visionerna? Hur framställs planeringens mål? Vilken sorts stad och urbanitet berättas det om? Hur förhåller sig planerna till historien? Vilken betydelse ges det gröna? Det är frågor vi ställt oss när vi studerat planerna för Årstafältet.

Det är visions- och planeringsprocessen för det som kallas ”Nya Årstafältet” som står i fokus. Med utgångspunkt i planerings- och visionsdokument beskriver vi de bilder, idéer och normer om stadens planering och stadslivet som kommer till uttryck. Materialet kan, genom att ta upp sådant som förtätning, det grönas betydelse eller gångtrafikens och biltrafikens framfart ge platser eller miljöer särskild mening, bland annat som stad eller förort. Att kategorisera platser och

byggnader är ett centralt planeringsverktyg – det pekar ut platser, ger dem en identitet och stakar ut hur de bör bebyggas och gestaltas. Men, därigenom projiceras också förväntningar, idéer, erfarenheter och minnen på dem. Förväntningar och erfarenheter som i sig kan vara politiska (Brenner och Schmid 2015). Språkliga kategorier kan således ses som en nyckel till sociala eller politiska ställningstaganden. Det som slås fast i ett plandokument eller trycks i en vision får en särskild status. De platser, kategorier, problem och förslag som skrivs in där får betydelse. De som inte skrivs in där är det lätt att glömma bort, förbise eller se som värdelösa (Huckin 2002).

Planeringsprocessens organisering kan också den ge platsen ekonomiska, sociala såväl som ekologiska värden – exempelvis genom inkludering och exkludering av olika aktörer, genom vilka underlagsrapporter som man väljer att ta fram eller genom hur beslutsgången ser ut. Dokumentation av en planeringsprocess, och det material som tas fram under processens gång – tjänstemannautlåtanden, nämndprotokoll, synpunkter från allmänheten med mera – kan avspegla detta. Materialet i en planprocess inkluderar inte minst olika typer av kvantitativa underlag och beräkningar kring trafik, buller, luft, vind, risk, geoteknik, naturmiljö, arkeologiska studier, miljökonsekvensbeskrivningar och så vidare. En plan bör således inte bara ses som ett dokument utan som en samling av olika dokument (ett collage eller, för att använda ett mer modernt teoretiskt koncept, "assemblage"). Planerna är härmed både (rumsliga) representationer och översättande och associativa artefakter, och utgör som sådana ett intressant empiriskt forskningsfält (Rydin 2015). Genom detta metodologiska förhållningssätt försöker vi bidra till att skapa länkar mellan en mer aktörs-nätverks-orienterad empirisk metodologi och kritisk politisk-ekonomisk teori (jämför Brenner *et al.* 2011).

FRÅN LANDSKAPSPARK TILL STADSUTVECKLINGSOMRÅDE

När vi skriver detta hösten 2016 så har de två första detaljplanerna för den nya bebyggelsen på Årstafältet antagits av kommunfullmäktige. Dock kan noteras att de även överklagats, och i slutet av 2016 har inget byggande påbörjats. Hur kan processen som lett fram till detta beskrivas och förstås? Till att börja med är det faktiskt inte ens självklart när processen började. Stadsbyggnadskontoret och exploateringskontoret i Stockholm stad fick i augusti 2007 i uppdrag att utreda möjligheten att bygga en ny stadsdel på Årstafältet. Redan året innan hade dock exploateringsnämnden börjat undersöka frågan mot bakgrund av ett förslag från Stockholms handelskammare för en ny stadsdel kallad Årstad (Stockholms handelskammare 2006). Långt tidigare, i samband med byggandet av Södra länken, i slutet av 1990-talet hade en diskussion om Årstafältet resulterat i en detaljplan kallad "landskapsplanen" (Stockholm stad 2000b). Den skulle implementeras i två steg, före och efter invigningen av motorvägstunneln. Syftet med planen vara att skapa en landskapspark med bland annat kolonilotter och rekreationsytor, samt att återskapa den kulturhistoriska miljön.

Under 2008 anordnade stadsbyggnadskontoret och exploateringskontoret en gemensam internationell arkitekttävling för att utveckla ett områdesprogram för Årstafältet, vilket kan ses som en startpunkt för projektet. En tävling ansågs mycket viktig med tanke på de höga ambitionsnivåerna och att "visionen för det nya Årstafältet är ingenting mindre än att skapa en ny epokgörande stadsdel med en stadspark i världsklass" (Stockholm stad 2008: 5). Vidare beskrivs i den riktade inbjudan till arkitekttävlingen att detta bygger vidare på Stockholms "parkbyggnadstradition" och att: "Den nya parken skall knyta samman områden med olika status och fungera som en magnet för människor från hela Stockholm" (Stockholm stad 2008: 5). Mer precist så var uppgiften "att ge förslag till en långsiktigt hållbar, levande stadsbygd med tydliga kopplingar till omkringliggande bostads- och verksamhetsområden" (Stockholm stad 2008: 7).

Ett epokgörande projekt, parkbyggande och fysisk och social integration stod således på agendan istället för den relativt modesta landskapspark med kolonilotter och de kulturhistoriska ambitioner som tidigare varit huvudfokus.

Det vinnande förslaget presenterades vintern 2009 och stadsbyggnadskontoret inledde arbetet med att ta fram ett program för hela området. Förslaget som enligt juryn innehåller den bästa analysen och "en mycket god grund för det kommande planarbetet" (Stockholm stad 2009) innebär "en ny stadsfront norr om Årstafältet som med en tät bebyggelse förmedlar övergången mellan Årsta och en relativt stor rekreativ park". Dessutom, "Den sneda och nätverkspräglade kvartersstrukturen ger med många och varierade siktlinjer intressanta kopplingar till den storskaliga strukturen på Valla Gärde" (Stockholm stad 2009: 10). Det påpekas dock av juryn att kopplingarna till Östberga bör utvecklas i det kommande planprogrammet för området.

Utgångspunkten i planprogrammet för Årstafältet som också påbörjades 2009 är att Stockholm växer och att Årstafältet i den översiktsplan som samtidigt är under arbete pekas ut som ett stadsutvecklingsområde (Stockholm stad 2010a). Planeringsförutsättningarna hade således förändrats sedan föregående översiktsplan och nu hade "Årstafältet fått ett mer centralt och attraktivt läge i Stockholm", vilket också motiverade en förändring av detaljplanen (Stockholm stad 2010b: 10). Dock utpekades samma plats som grönområde i den tidigare översiktsplanen (Stockholm stad 2000a), som gällde då projektet initierades. Ett grönområde har en viss betydelse, ett stadsutvecklingsområde – som utvecklingen dessutom flyttat relativt sett närmare stadens centrum – en annan betydelse.

Arkitekttävlingen var viktig för hur programmet formulerades men det kompletterades med tekniska utredningar då det skulle ligga till grund för detaljplaner. En plan är ju som nämnts en samling av olika dokument med olika betydelser. Ett dokument av särskild betydelse i detta fall var miljökonsekvensbeskrivningen (MKB). Inledningsvis bedömde stadsbyggnadskontoret att de första detaljplanerna inte var

så omfattande att de krävde en MKB men Länsstyrelsen, som granskande statlig myndighet, gjorde en annan bedömning vilket påverkade åtminstone tidsplanen för projektet. Andra dokumentets påverkan på processen är mer oklar och svår att utläsa även om många dem är kvantitativa till sin natur och därför bör ha en uppenbar roll (jämför till exempel med Rydin 2014). Det gjordes exempelvis enkätundersökningar bland kringboende om hur de använde den stora grönytan som pekade på en hög användningsgrad bland de tillfrågade och att fältet till stor del erbjöd de rekreationsmöjligheter som efterfrågades (USK 2008).

Processen då programmet togs fram innehöll också offentliga aktiviteter och medborgare bjöds in till informations- och dialogmöten i linje med rådande kommunikativa planeringideal. Det var såväl formella samråd som alternativa former av kommunikativ planering bortom de lagstadgade kraven. Under projektets gång har dessutom olika medborgargrupper och lobbyorganisationer engagerat sig i planeringen av fältet via debattinlägg i olika medier. En del har motsatt sig stadsutvecklingsprojektet och förespråkat den tidigare "landskapsplanen", såsom medlemmarna i det så kallade Nätverket Årstafältet, medan nätverket YIMBY istället har propagerat för en högre bebyggelseexploatering. Nätverket Årstafältet är en lokal partipolitiskt obunden förening som förespråkar genomförandet av "landskapsplanen" och som aktivt motarbetar stadsbyggandsprojektet genom olika manifestationer och överklaganden.¹ Nätverket YIMBY (*Yes In My Back Yard*) är ett partipolitiskt obundet nätverk verksamt på flera orter i Sverige. Som namnet antyder har de en positiv och bejakande inställning till att bygga stad men inte till bostadsområden eller förorter.² I samrådsredogörelsen för den första detaljplanen utgör dessa två intresseföreningar ytterligheterna där Nätverket Årstafältet helt och hållet ifrågasätter projektet medan YIMBY till fullo stödjer planerna (Stockholm stad 2015). Det finns således en kamp mellan olika sociala rörelser om vad fältet skall användas till som Stockholm stad måste förhålla sig till men det finns även spänningar inom Stockholms stad mellan olika kontor och nämnder om hur fältet skall utvecklas.

PARALLELLA PROCESSER: MARKPOLITIK OCH PLANERINGSIDEAL

Planeringen av Nya Årstafältet illustrerar hur olika synsätt på vad planering är och bör vara existerar samtidigt. Fainstein (2000) har identifierat tre grundläggande planeringsteoretiska modeller, och därmed tre olika sätt att förstå planeringens uppgifter och funktion. För det första en kommunikativ modell där planerarens roll är att medla i en process mellan olika sakägare – det vill säga medborgare, privata och offentliga aktörer. För det andra en nytraditionell modell – nyurbanism – som betonar arkitektur, design och den fysiska miljön. Planeraren är enligt detta synsätt mer av en formgivare och gestaltare som med fysiska medel kan skapa den attraktiva staden. Samtidigt finns enligt Fainstein även en mer abstrakt politisk-ekonomisk syn på planering som är fokuserad på rumslig rättvisa. Denna sista har ännu inte gjort något signifikant avtryck i den svenska kontexten, men i exemplet Årstafältet är tilltron till fysiska åtgärder och strukturer som medel för att skapa den attraktiva staden i likhet med den nyurbanistiska traditionen uppenbar. Planeringsprocessen har samtidigt karaktäriserats av kommunikativ planering och olika former av medborgardialoger.

I ett svenskt sammanhang, i tillägg till Fainsteins beskrivning av olika synsätt på vad planering är eller bör vara, behöver planering som förhandling och markpolitik också nämnas. De komplexa relationerna mellan markpolitik och planering, byggherrar och fastighetsbolag, politiker och tjänstemän och dess betydelse för Stockholms utveckling är väl belyst (se till exempel Hall 2009, Johansson 1991). I exempelvis omvandlingen av Stockholm city var markpolitik en viktig del av processen och staden köpte upp mark för att sedan hyra ut den till byggherrar och fastighetsägare genom tomträttsavtal (se till exempel Gullberg 2001 och Smas 2008). Stockholm stad är fortfarande en betydande markägare och äger exempelvis i princip hela Årstafältet, men strategin är i detta fall att sälja, inte att hyra ut via tomträtt. Årstafältet illustrerar även hur maktkampen mellan olika förvaltningar och nämnder om vad fältet är och bör vara pågår inom kommunen, vilket proce-

durerna kring framtagandet av den första detaljplanen tydligt illustrerar (se även Tonell 2017 i denna bok).

Den 20 oktober 2011 beslutade stadsbyggnadsnämnden att påbörja den formella detaljplaneringen av en del av området. Samma dag, den 20 oktober 2011, beslutade exploateringsnämnden att anvisa mark till elva olika byggherrar. Detaljplaneringen sker således efter projektiniering och markanvisning. Detaljplanerna fungerar i detta system mer som instrument för tillståndsprövning än som ”plan’ för framtida bebyggelse” (Kalbro *et al.* 2012: 9). Snarare sker mycket av kommunens faktiska planeringsarbete innan detaljplanering dels genom stadsbyggnadskontorets programarbete, dels genom markpolitik och exploateringskontorets markupplåtelser. Den ena processen karaktäriseras av kommunikativ planering (med medborgare) medan den andra präglas av förhandlingsplanering med i huvudsak byggherrar och bostadsbolag. De parallella processerna styrs således av olika underliggande rationaliteter men också av olika regelverk. Detaljplaneringsprocessen är tydligt reglerad i Plan- och bygglagens krav på öppenhet och samverkan, medan markupplåtelser styrs av delvis andra regelverk och riktlinjer med andra krav på genomskinlighet och samverkan.

Modellen med ett övergripande planprogram är exempel på hur planeringen både sker inom en rationell och formell process, och på gränsen till den. Glappet mellan den styrande men inte bindande översiktsplanen och de reglerande detaljplanerna fylls av experimentella, mindre formellt reglerade planer och program. I Stockholm tas vanligtvis ett planprogram fram när ett större stadsområde skall planeras. Att använda sig av det instrumentet är frivilligt och sker ofta parallellt med annat planarbete. Enligt Boverket kan det vara lämpligt att använda planprogram när det saknas stöd för detaljplanen i översiktsplanen (Boverket 2014), precis som fallet var för Årstafältet. Under de senaste åren har Plan- och bygglagen utretts ett flertal gånger och bland annat planprogrammen har varit föremål för revidering. Denna nivå och tidsrymd i planprocessen mellan den visionära översiktsplanen och den reglerande detaljplanen har beskrivits som en ”experimentell verkstad”

(Boverket och Tillväxtverket 2015: 8). Det är också just här som spänningarna mellan förhandlingsplanering och den mer kommunikativa planeringsprocessen tydliggörs.

Privata konsultföretag har en viktig roll i de två parallella processerna för att göra analyser och utredningar men även för att ta fram illustrationer. Det ökade inslaget av privata aktörer och olika former av privatisering är relativt väl dokumenterade i planeringsforskningen men fortfarande omdebatterade (Tasan-Kok och Baeten 2012). En annan relaterad men inte mindre viktig aspekt som har tydliga kopplingar till det nyurbanistiska planeringsidealet är relationen mellan stadsplanering och (urban) design (Gunder 2011). De detaljplaner som tagits fram för Årstafältet är designorienterade till sin karaktär. Den första detaljplanen för området innehåller detaljerade illustrationer över de 1000 lägenheter och radhus som ingår. Illustrationerna kompletteras med kommentarer kring färg, mönster och materialval, naturlig och artificiell belysning. I planen regleras inte bara användningen av allmän plats och kvartersmark, utan även många detaljer kring husens exteriör vad gäller takvinklar, möjligheter för växthus, att huvudentrén till bostäderna skall placeras mot allmän plats med mera. De många illustrationerna i detaljplanen gjordes av externa arkitekter och återfinns även i bostadsbolagens marknadsföringsmaterial.

Planering och stadsutveckling som ett kollektivt projekt med en mängd olika aktörer och parallella processer blir alltmer uppenbart även om denna analys framförallt fokuserat på de mer institutionella förhållandena. Hitintills har planerna framförallt behandlats som artefakter genom vilka vi studerat olika relationer och spänningsförhållanden. I nästa del analyserar vi planerna som diskursiva rumsliga representationer.

VISIONEN OM EN PLATS FÖR MÖTEN

Vad är det då för stadsdel som det berättas om i text och bild i tävlingsprogram och plandokument? Den överordnade ambitionen kommer

till uttryck i visionen om Årstafältet som ”en plats för möten”, en park i ”världsklass” och som en del av innerstaden (figur 2). Att det redan sker möten där, att Årstafältet redan fungerar som en park och att det ligger intill en av Stockholms mest ikoniska och hyllade förortsprojekt – Årsta – det tycks inte ha så stor betydelse. Miljonprogramsområdet Östberga vänder man också tydligt ryggen mot. Trots den uttalade ambitionen att bygga ihop Årsta och Östberga så är det mot innerstaden som blicken är riktad.

Att lyfta fram stadens funktion som mötesplats som man gör är ett svenskt och eventuellt mindre abstrakt men mer pragmatiskt sätt att

Figur 2. Parkbryggan. Längs parkbryggan och Valla å ska lekplatser, blomsterplanteringar och sittplatser anläggas. Illustration: White arkitekter. Källa: Stockholm stad 2017.

prata om stadens offentliga rum, om *public space*, på ett sätt som också kan inkludera privata och kommersiella ytor. En mötesplats i staden är helt enkelt en plats där människor kan träffas både om de stämt träff som bekanta eller om de bara vill titta på folk. De kan stanna länge eller bara passera genom. Om det offentliga rummet som begrepp förpliktigar – det ska vara öppet för ”alla” – så kan mötesplatser vara av väldigt olika slag, mer eller mindre öppna och inkluderande, liksom både privat och offentligt styrda och reglerade (Hajer och Reijndorp 2001, Stockholms läns landsting 2010). Att betona att Årstafältet ska bli en sådan plats är ett påstående om att den inte är det idag. En fungerande mötesplats alltså. Visionen om Nya Årstafältet gör dagens fält till en plats präglad av brist på mänskliga interaktioner. I alla fall den sortens mänskliga interaktioner som gör platsen till en urban miljö.

Namnet Årstafältet talar om att det är ett fält, en stor grönyta. Ett fält som redan idag på många sätt är en park. Den tidigare planen skulle som nämndes ovan göra det till en landskapspark men nu är visionen istället en stadspark och en park ”i världsklass”. Har det skiftet någon betydelse? Om landskapspark ger associationer till naturen så handlar det nu om att grönytan ska bli en mer programmerad plats för urbana aktiviteter som kan räknas och utvärderas (se även Dahlberg och Borgström 2017 i denna bok). Men, mer än att faktiskt ändra det grönas funktion handlar det om att lyfta fram det gröna som urbant. Förorten Årsta och grönytan Årstafältet ska bli en del av den täta, eller förtätade, staden. Det framstår ibland i visionen som om det inte finns någon park där idag – trots att fältet i Nya Årstafältet kommer vara mindre än det är idag:

Parken blir den nya stadsdelens hjärta och identitet. Den ligger i stadsdelens centrum, är lätt att hitta och naturlig att besöka. Genom sin storlek, sitt läge och sitt spännande innehåll blir den en given lokal samlingsplats för dem som bor och arbetar i närområdet, men också en viktig målpunkt för besökare från andra delar av staden. (Stockholm stad 2010b: 10)

Idéer om den goda, attraktiva staden konstrueras av ord och begrepp som i sig verkar öppna och möjliga att fylla med betydelse – såsom stad, stadsmässighet, city, centrum, attraktivitet, täthet, mångfald, variation, världsklass, lekfullhet – men i själva verket är de ofta raka motsatsen, det vill säga de fungerar som starka och begränsande normer för både gestaltning och socialt liv (Tunström 2009). Visionen och planerna för Nya Årstafältet är ett tydligt exempel på detta, och de framställer återkommande särskilt den täta staden som normen och målet. Genom att betona att den nya bebyggelsen ska bli en tydlig ”stadsfront” intill parken, och ersätta det existerande bostadsområdet Valla gårdes ”kraftfulla siluett” (Stockholm stad 2015: 16–17), så markerar man dessutom att modernismens monumentalitet inte längre är önskvärd utan vi ska istället associera kanske till Central Park i New York. En stadsfront tycks göra relationen mellan den byggda miljön och det gröna intressant, medan en monumental siluett pekar åt ett modernistiskt förflutet och ett förortsbyggande vi helst ska glömma. Det får nämligen inte råda någon tvekan om att Nya Årstafältet är en urban plats och en del av den ”riktiga” staden, vilket följande utdrag belyser:

En stark ambition är att Årstafältet ska bli en stadsdel med ett rikt stadsliv och många funktioner. En blandad stad kräver ett tillräckligt befolkningsunderlag, en stor genomströmning av människor, ett starkt offentligt rum och tillgång till lockande attraktioner och målpunkter. Utbyggnaden på Årstafältet är en del i utvecklingen av ett tätare Stockholm och söderort. Tillsammans med den nya bebyggelse som planeras i närområdet (...) bedöms Årstafältet kunna få den mängd boende och arbetande som krävs för att skapa de urbana kvaliteter som saknas i många förorter idag. (Stockholms stad 2010b: 19)

På samma sätt som ord och begrepp kan vara värdeladdade, så kan det som inte sägs ha betydelse (Huckin 2002). Planerna och visionerna för Nya Årstafältet handlar inte om platsen som en del av förorten och det framstår som en central aspekt av hela projektet att inte tänka på för-

orten. Detta får till effekt att Nya Årstafältet framstår som en slags nollpunkt. Ett tomt fält utan karaktär och betydelser. Årsta, Årstafältet, Östberga och de andra omkringliggande områdena har ända tills nu självklart betraktats som förorter i Stockholm. Men överlag tycks det finnas få kvaliteter där idag som är värda att bevara eller lyfta fram i planeringen av den nya bebyggelsen. Istället är det hur platsen ska bli till som står i fokus:

På Årstafältet skapas en stor park där människor kan mötas. Parken blir den nya stadsdelens hjärta med stora öppna ytor för lek och aktiviteter och mer slutna delar för avskildhet och rofyllda promenader. En tät och varierad stadsbebyggelse omgärdar parkens norra och västra delar och sammankopplar Årsta och Östberga. (Stockholms stad 2010b: 12)

Inledningsvis togs upp hur Årstafältet enligt visionen ska bli ”en plats för möten”. Det är en nyckel till en annan central ambition i projektet, vid sidan om den att göra förorten till en del av staden, nämligen att projektet – trots att det handlar om att bygga 6000 nya bostäder – i hög grad kan förstås som ett socialt projekt och ett integrationsprojekt. Ambitionerna att skapa möten mellan människor genom att binda samman de två stadsdelarna Årsta och Östberga med ny bebyggelse träder fram som nästan viktigare än själva bostadsbyggandet. I programmet för arkitekttävlingen (Stockholm stad 2008) framställs området som präglad av barriärer mellan dessa två stadsdelar. Kontakt, överbryggande, helhet och kopplingar betonas. Segregation handlar här i första hand om geografiskt avstånd och om att de boende i de två områdena ska få nya anledningar att mötas, ses och bli sedda av varandra. Boende som tillhör olika socioekonomiska grupper.

SPÄNNINGAR PÅ FÄLTET – FRAGMENTERAD PLANERING

Årstafältets gränser framstår som det diskursiva fältets gränser. Är det kring dem som kampen om staden/sanningen står? I vår berättelse

tog vi utgångspunkt i Brenner och Schmid (2015) och deras konstaterande att staden produceras genom "collective action, negotiation, imagination, experimentation and struggle" (Brenner och Schmid 2015: 178). Ett kollektivt projekt av förhandlingar, framtidsbilder, experiment och kamp. I denna studie har vi fokuserat på en institutionaliserad del av detta projekt, stadsplaneringsprocessen, och på några av dess nyckelaktörer och diskursiva artefakter (såsom plandokument). Vi har sett ett kollektiv av aktörer som tillsammans mer eller mindre samstämmigt trots spänningar dem emellan skapat det Nya Årstafältet. Ingen enskild aktör har full kontroll över planeringsprocessen, och vare sig de vill eller inte så förändras platsen både diskursivt och materiellt. Vi har också tydliggjort att det existerar flera planeringsteoretiska modeller samtidigt, och att dessa praktiseras parallellt. Den fragmenterade planeringen skapar spänningar inte bara mellan de tre kollektiva aktörerna – (lokala) staten, kapitalet och civilsamhället – utan även inom dem, exempelvis mellan olika förvaltningar och nämnder inom kommunen såväl som mellan olika intressegrupper och medborgarnätverk.

Nya Årstafältet blir till i en förhandling mellan olika intressen och framtidsbilder, en förhandling som dessutom innehållit ett visst experimenterande med planeringens former – i dialoger, aktörskonstellationer, planprogram med mera. Vi har också framhållit att planerna är en samling – ett *assemblage* av – dokument som har betydelse både som associativa artefakter och som diskursiva representationer. Årstafältet blir i och med planerna för ny bebyggelse placerat mitt i spänningsfältet mellan innerstad och ytterstad, och i vår analys av produktionen av stadsrummet pekar vi på hur planerna är ett tydligt ställningstagande för (den nya) staden och mot (den gamla) förorten. Den urbana normen är mer eller mindre en hegemonisk diskurs – det vill säga det går nästan inte att föreställa sig andra alternativ än stad eller förort, och det är uppenbart vilket av de två alternativen som är önskvärt. Detta är tydligt, men vi ställer oss trots det fortfarande frågan om huruvida planerna för Nya Årstafältet verkligen är ett nytt

skede i Stockholms utveckling. Kommer Årstafältet i framtiden att ses som det ”epokgörande” steget då förorten blev till stad? Har Stockholm lämnat den post-industriella stadsutvecklingsepoken och klivit in i en ny?

NOTER

1. Se <http://arstafaltet.se/>
2. Se <http://www.yimby.se/>

REFERENSER

- Boverket (2014) PBL-kunskapsbanken – en handbok om plan och bygglagen, www.boverket.se/pblkunskapsbanken (senast besökt 31 oktober 2016).
- Boverket och Tillväxtverket (2015) *Tillväxt kräver planering – En antologi om samverkan i den fysiska planeringen*, Boverket och Tillväxtverket, Karlskrona.
- Brenner, Neil (2013) Theses on urbanization, *Public Culture* 25 (1): 85–114.
- Brenner, Neil; David J Madden och David Wachsmuth (2011) Assemblage urbanism and the challenges of critical urban theory, *City* 15 (2): 225–240.
- Brenner, Neil och Christian Schmid (2015) Towards a new epistemology of the urban? *City* 19 (2–3): 151–182.
- Dahlberg, Annika och Sara Borgström (2017) Urbana gröna allmänningar för alla – eller inte? Tillgänglighet och mångfunktionalitet i en föränderlig stad, i T Borén (red) *Urban utveckling och interaktion*, Ymer 137, Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi, Stockholm.
- Fainstein, Susan (2000) New directions in planning theory, *Urban Affairs Review* 35 (4): 451–478.
- Friedmann, John (1998) Planning theory revisited, *European Planning Studies* 6 (3): 245–53.
- Gullberg, Anders (2001) *City – drömmen om ett hjärta. Moderniseringen av det centrala Stockholm 1951–1979*, Stockholmia förlag, Stockholm.
- Gunder, Michael (2011) Commentary: Is urban design still urban planning? An exploration and response, *Journal of Planning Education and Research* 31 (2): 184–95.

- Hajer, Maarten och Arnold Reijndorp (2001) *In search of new public domain: analysis and strategy*, NAi Publishers, Rotterdam.
- Hall, Thomas (2009) *Stockholm: the making of a metropolis*, Routledge, London & New York.
- Howarth, David (2000) *Discourse*, Open University Press, Buckingham.
- Huckin, Thomas (2002) Textual silence and the discourse of homelessness, *Discourse & Society* 13 (3): 347–372.
- Johansson, Ingemar (1991) *Stor-Stockholms bebyggelsehistoria: markpolitik, planering och bygga under sju sekel*, 2a upplagan, Gidlund i samarbete med Byggforskningsrådet, Stockholm.
- Kalbro, Thomas; Eidar Lindgren och Jenny Paulsson (2012) *Detaljplaner i praktiken. Är plan- och bygglagen i takt med tiden?* KTH och Sveriges byggindustrier, Stockholm.
- Ramirez, José Luis (2003) Retorik som humanvetenskaplig kunskapsteori och metod i samhällsplanering – En idéöversikt. *Statsvetenskaplig tidskrift* 106 (1): 55–74.
- Rydin, Yvonne (2014) The challenges of the "material turn" for planning studies, *Planning Theory & Practice* 15 (4): 590–595.
- Stockholm stad (2000a) Översiktsplan Stockholm. Antagen av kommunfullmäktige 4 oktober 2000.
- Stockholm stad (2000b) Detaljplan för Årstafältet mm inom stadsdelarna Enskedefältet, Årsta och Östberga i Stockholm, Dp 93045. Antagen av kommunfullmäktige 30 oktober 2000.
- Stockholm stad (2008) Nya Årstafältet: arkitektävling. Ett samarbete mellan Exploateringskontoret och Stadsbyggnadskontoret.
- Stockholm stad (2009) Nya Årstafältet: inbjuden arkitektävling juryens utlåtande. Ett samarbete mellan Exploateringskontoret och Stadsbyggnadskontoret.
- Stockholm stad (2010a) Promenadstaden. Översiktsplan för Stockholm. Antagen av kommunfullmäktige 15 mars 2010.
- Stockholm stad (2010b) Årstafältet program för detaljplan, Diarienummer 2007-08046-53.
- Stockholm stad (2015) Detaljplan för del av fastigheten Årsta 1:1 (Årstafältet etapp 1) i stadsdelarna Årsta och Östberga, Dp 2011-11775. Antagen av kommunfullmäktige 30 november 2015.

- Stockholm stad (2016) Områdesfakta, <http://statistik.stockholm.se/omradesfakta> (senast besökt 24 januari 2017).
- Stockholm stad (2017) Årstafältet, <http://bygg.stockholm.se/Alla-projekt/arstafaltet/> (senast besökt 24 mars 2017).
- Stockholms handelskammare (2006) Åtgärda Stockholms stadsbrist. Rapport 2006:1, Stockholm.
- Stockholms läns landsting (2010) Mötesplatser i Stockholmsregionen, Rapport 2:2010, Regionplanekontoret, Stockholms läns landsting, Stockholm.
- Smas, Lukas (2008) *Transaction spaces: consumption configurations and city formation*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Human Geography 18, Stockholms universitet, Stockholm.
- Tasan-Kok, Tuna och Guy Baeten (red) (2012) *Contradictions of neoliberal planning: cities, policies, and politics*, Springer, Dordrecht.
- Tonell, Lennart (2017) Hur går det till i planerings- och beslutsprocessen? Reflektioner kring rationalitet, kunskap, "magkänsla" och värde, i T Borén (red) *Urban utveckling och interaktion*, Ymer 137, Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi, Stockholm.
- Tunström, Moa (2009) *På spaning efter den goda staden: om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*, Örebro University Press, Örebro.
- Tunström, Moa (2016) Urbanism är språk, sid 33–48 i K Olsson, D Nilsson och T Haas (red) *Urbanismer. Dagens stadsbyggande i retorik och praktik*, Nordic Academic Press, Lund.
- USK (2008) Årstafältet och de kringboende: Enkätundersökning bland boende i Årsta, Östberg, Liseberg, Örby Slott, Enskede Gård, Enskedefältet och Stureby, Stockholms stads utrednings- och statistikkontor AB. Opublicerad.
- Winther Jørgensen, Marianne och Louise Phillips (2002) *Discourse analysis as theory and method*, Sage, London.

*Urbana gröna allmänningar för alla
– eller inte?
Tillgänglighet och mångfunktionalitet
i en föränderlig stad*

ANNIKA DAHLBERG OCH SARA BORGSTRÖM

Där jag förr kunde ta en genväg över gården mellan husen, strosa förbi planteringar och beundra hortensior och rosor – kan jag inte längre gå. Det som för mig var en grön oas på min väg till Södra station har nu av bostadsrättsföreningen stängslats in med höga staket och låsta grindar. Att promenera längs kajen vid Järla sjö i Nacka och spana efter sjöfågel, se solglittret i vattnet och finna en stunds ro känns inte längre bekvämt och jag undviker att ta den vägen. Stora påkostade blomkrukor och utemöbler har ställts ut och flyttats allt närmare vattnet av dem som bor alldeles intill – att gå förbi känns som att kliva in på någons altan. I parken nära där jag bor tar man bort de stora och täta buskagen och ersätter dem med vad som benämns trygghetsskapande planteringar. Jag undrar hur mycket av fågellivet som kommer att försvinna med de stora buskagen. Humlegården, Vita bergsparken, längs Katarinavägen, bland de nya radhusen i Täby – vart jag än går ser jag alltmer gräsmattor och välansade träd, och allt mindre örter, buskage och lummighet, eller så har det gröna ersatts av grus, singel, plattsättningar och asfalt.

ALLAS NYTTOR – EN INTRODUKTION

När merparten av Sveriges befolkning levde och försörjde sig på landsbygden fyllde allmänningar, samfälligheter och tidiga former av allemansrätten viktiga funktioner. Redan under medeltiden verkar rättigheter ha funnits att färdas över annans mark, men det var enbart markägarna som hade rätt att faktiskt nyttja naturens resurser, om inte särskilda överenskommelser gjorts. Större områden kunde förvaltas som allmänningar där bygdens markägare hade rättigheter enligt ett andels-system. I samband med skiftesreformen på 1800-talet skapades nya samfälligheter för att skydda särskilt viktiga resurser på en viss plats, som till exempel sand, grus och torv, som skulle kunna nyttjas gemensamt av alla markägare i byn. Trots restriktioner som gynnade markägarna innebar allmänningar, samfälligheter och tidiga former av allemansrätt att naturen och dess resurser kunde nyttjas av fler och mer rättvist.

I samband med att Sverige började moderniseras och urbaniseringen tog fart stärktes allemansrätten under 1930- och 40-talen för att göra landskap och vissa naturresurser tillgängliga för alla (Sandell och Svenning 2011). Ledorden var rättvisa och mångfunktionalitet. Att många idag nyttjar allemansrätten för olika syften, som rekreation och bär- och svampplockning på landsbygden är väl känt, men hur nyttjas den i staden? I vilken utsträckning är allemansrätten en rättighet i det urbana sammanhanget (jämför t ex med resonemang i Rydén 2016)? Vårt behov av tillgång till natur har inte minskat, även om vår relation till det vi kallar natur på många sätt har förändrats. Men, vilka har tillgång till det som kan benämnas stadens gröna allmänningar, hur nyttjas de och hur förändras de? En spännande men outforskad fråga är: Vad betyder allemansrätten i den moderna staden?

Inom stadsplanering har allmänna platser i alla tider varit en viktig del, från de antika torgen till dagens diskussion om offentliga platser för social integration. Vad gäller urbana grönområden har de haft olika värdebeskrivningar ofta nära kopplade till rådande politisk inriktning, inklusive synen på rättvisa och funktionalitet (Andersson 2000). Här

har olika narrativ gällande vad som är en hälsosam, smart, grön, rättvis eller hållbar stad ibland ersatt varandra över tid, och ibland förts fram parallellt av olika intressegrupper. Ett exempel är avsättandet av friluftsområden och friluftsgårdar som ett sätt att bygga välfärd genom friluftsliv när arbetstid och semester blev lagstadgade från 1930-talet och framåt (Sandell och Sörlin 2000). Inom stadsutvecklingen har man under en stor del av 1900-talet särskilt planerat mellanrummen mellan husen med tanke på dem som själva inte äger mark, dvs de som bor i flerfamiljshus. Hur man planerat dessa mellanrum har dock varierat över tid vilket ger olika delar av staden olika karaktär. Vi ser idag stadsdelar karakteriserade av 1930- och 40-talens hus i natur, 1960- till 80-talens funktionalistiska planering av parker och lektytor till dagens allt mer detaljdesignade stora stadsparker i den täta staden (Andersson 1998, Tunström och Smas 2017 i denna bok).

I Sverige finns en 100-årig tradition av naturskydd och i Stockholmsregionen har detta tagit sig uttryck i inrättandet av naturreservat samt den regionala kilstrukturen som omfattar tio gröna kilar som sträcker sig från omgivande landsbygd in mot innerstaden. Om planeringen för en rättvis och grön stad på 1930-talet skedde i diskussioner mellan tjänstemän och utförare, försöker man idag dessutom hitta sätt att inkludera stadens medborgare genom olika deltagandeprocesser för att ta reda på för vem planeringen sker, vem är användaren och vad behövs (Larsson 2014). Men det är en öppen fråga hur väl man har lyckats med detta (Lindblom *et al.* 2015).

Hur de urbana gröna allmänningarna nyttjas, inte nyttjas och hur vi vill att de ska komma att nyttjas är särskilt viktigt inte bara för att antalet människor i våra städer fortsätter att öka, utan även på grund av andra snabba demografiska förändringar. I många städer, däribland Stockholm, är urbaniseringen delvis en effekt av globaliseringen och mer nyligen även vågen av folkomflyttningar i Europa under 2015 och 2016. Denna demografiska mångfald behöver inte innebära segregation men det är tyvärr en realitet idag och därmed en stor utmaning – bland annat i Stockholm (Stockholm stad 2015). Denna förändring ska också

ses som en möjlighet, för när människor flyttar skapas nya möten och städernas ökande sociala mångfald kan bidra med nya kunskaper, idéer och behov kring gröna allmänningar och deras nyttjande (se t ex Colding och Barthel 2013, Edelman 2013). Frågan om hur gröna allmänningar kan bidra till urban social sammanhållning är därför högaktuell.

I den täta staden – det rådande stadsbyggnadsparadigmet – ökar konkurrensen om stadens utrymme och därmed även om de urbana gröna allmänningarna. Med dessa menar vi här områden med vegetation i staden som alla har rätt till genom lag, alternativt kan anse sig ha viss rätt till genom hävd eller utifrån hur de ursprungligen planerades (jfr Blomley 2008). En exakt definition av vilka platser som kan räknas som allmänningar beror på sammanhang men vi avser här i första hand stadens parker, naturreservat, skogsdungar och gräsmarker, men även enskilda träd längs en gata, vägrenar och så kallade skräpmarker (ruderatmarker) och liknande. Många av dessa grönområden tas idag i anspråk för att bygga bostäder, vägar, parkeringar och köpcenter, parallellt med att det blir allt fler invånare som ska samsas om de grönområden som blir kvar. Detta innebär ett allt större behov att förstå hur det urbana landskapet förändras, både genom medvetna satsningar och mer omedvetna eller oplanerade förändringar.

De urbana gröna allmänningarnas betydelse för sådant som kunskap och lärande om naturen, social gemenskap och integration, urban biologisk mångfald, matförsörjning för fattiga samt i tider av kris, har lyfts fram av forskare inom bland annat urban social-ekologisk resiliens (Colding och Barthel 2013, Colding *et al.* 2013). Dock saknas i dessa och liknande studier oftast utförliga reflektioner kring tillgång och rättvisa – maktperspektivet (fast se Mitchell 1995, 2003). Hos en del medborgare, planerare och forskare har insikten om värdet av dessa gröna allmänningar bidragit till att öka engagemanget för dem. Det kan exemplifieras med det allt större intresset för stadsodling, hur bostadspriser påverkas om de ligger naturnära och de livliga diskussionerna om förtätning av städerna. Figur 1 visar hur närboende förändrat en grön allmänning i Stockholm genom att initiera odling i ett skogsbryn där

bebyggelse möter naturmark. Vi vet allt mer om värdet av stadens grönområden men vad vet vi om vad som händer med dem och vilka som har möjlighet att ta del av dessa egentligen kollektiva värden?

Resonemanget ovan visar på behovet av en kritisk granskning kring vem stadens gröna allmänningar ska vara till för och till vad, samt vilka röster det är som hörs och lyssnas till när staden frågar om detta. Den pågående urbaniseringen sker både genom förtätning och utglesning, vilket minskar stadens grönområden till yta och antal (SCB 2010).

Figur 1. En framväxande odling i utkanten av den nya bebyggelsen i Årstadal i södra Stockholm. Foto: Sara Borgström 2015.

Dessutom förändras på många ställen deras karaktär, funktioner och tillgänglighet. Men hur, och vilken social och ekologisk betydelse det har vet vi ännu mycket lite om.

Detta kapitel presenterar och diskuterar behovet av möten mellan olika vetenskapliga perspektiv för förståelsen av den dynamik som ryms, eller kanske bör rymmas, inom planering, skötsel och användning av städernas gröna allmänningar. Vi framhäver särskilt behovet av tvärvetenskap som överbryggar disciplingränser och nyttjar insikter och metoder från flera olika fält. Sådan forskning måste också inkludera andra aktörer än forskare och det strikt akademiska, samtidigt som den rymmer en kritisk reflekterande hållning till de diskurser som förs fram och de materiella uttryck dessa tar.

Här ser vi politisk ekologi som ett högst relevant ramverk för forskning som syftar till en djupare förståelse av komplexa socio-ekologiska frågor, i kombination med ett kritiskt granskande förhållningssätt och en öppenhet för kontroversiella frågeställningar (t ex Robbins 2012, Neuman 2005). Vårt politisk ekologiska resonemang sker här utifrån ett antal perspektiv som vi hävdar är centrala för att förstå det som sker i dagens städer. Det första handlar om att nå förståelse för hur olika former av *territorialisering* påverkar stadens gröna allmänningar samt därigenom potentiella användare av dessa. Nära kopplat till detta är idéer kring *mångfunktionalitet* i både en ekologisk och en social mening – vilka kollektiva nyttor kan samexistera och samnyttjas och vilka kan det inte. Det tredje perspektivet, som kan ses skära tvärs över de två första, är *miljörättvisa* (environmental justice) – vilka gynnas respektive missgynnas av hur gröna allmänningar förvaltas och förändras. För att exemplifiera våra resonemang använder vi egna och andras erfarenheter från Stockholm, och relaterar dessa till internationella utblickar. Vad är det som sker, varför och vad kan effekterna bli? Hur kan forskning bistå med det kunskapsunderlag som är nödvändigt för att gröna allmänningar ska förvaltas på ett klokt sätt? I detta sammanhang måste man naturligtvis problematisera även begreppet ”klokt” – för vem och för vad?

TRE PERSPEKTIV FÖR NYANSERAD KUNSKAP OM GRÖNA ALLMÄNNINGAR

Politisk ekologi är en forskningsinriktning som lyfter fram det kritiska och tvärvetenskapliga, och kombinerar det socio-ekonomiska med det bio-fysiska i studier av framförallt miljöförändring, naturresursanvändning och miljö rättvisa. Ofta använder man sig av flera olika metoder, gärna hämtade från både naturvetenskap och samhällsvetenskap. Politisk ekologi betonar värdet av ett historiskt perspektiv för att förstå dagens landskap, och att orsak och verkan måste förstås på olika skalnivåer. Men kanske allra mest centralt, och av hög relevans för diskussionen i detta kapitel, är den betoning politisk ekologi lägger på maktrelationer och rättvisaspekter i människans relation till natur och naturresurser. Bland annat Paul Robbins (2012) och Roderick Neumann (2005) har gett uttömmande, och samtidigt problematiserande, beskrivningar av denna forskningsinriktning. Politisk ekologi har sitt ursprung i studier om landsbygdsproblematik i det Globala Syd, men idag ser vi allt fler studier som tränger djupt in i problematiska frågor som rör det Globala Nord samt som lyfter fram det urbana landskapet (se t ex Cook och Swyngedouw 2012). Antologin "In the nature of cities" (Heynen *et al.* 2006) ger ett exempel på bredden av frågeställningar inom detta fält; från vattendistribution i relation till social rättvisa till den politiska ekonomin bakom ett ökat inslag av monokulturer i stadsmiljö. Genom samarbete med olika aktörer engagerade och/eller påverkade av de förändringar som sker kan en politisk ekologisk ingång skapa relevanta och jämställda arenor för att formulera och testa innovativa lösningar på dagens utmaningar.

Relationer mellan människor och de landskap de är en del av är beroende av faktorer som värderingar, tillgång och användning (eller brist på dessa) vilket är vad perspektivet miljö rättvisa utforskar. Miljö rättvisa ska förstås brett, dvs det betonar den likvärdiga vikten av synliggörande (t ex av kulturella grupper), av delaktighet (t ex i planering), av distribution/fördelning (t ex av naturresurser) och av makt i beslutsfattandet och förvaltning (Walker 2009). Studier av skyddade grönområ-

den som naturreservat och nationalparker har indikerat en stor skillnad i reell tillgång till natur mellan starka respektive marginaliserade grupper i samhället (Dahlberg *et al.* 2010).

I vilken mån detta mönster återfinns även när det gäller vardagsanvändning av urbana och stadsnära landskap, samt vad som kan orsaka, vidmakthålla respektive öka skillnader i tillgänglighet och användning av gröna allmänningar är ett mer nytt forskningsområde (Agyeman och Evans 2004). I ett svenskt urbant sammanhang har än så länge mycket få studier gjorts kring detta, men se Westlund (2014) och Larsson (2014). Det finns exempel från forskning i Europa som indikerar att immigranter och andra minoritetsgrupper nyttjar stadens grönområden mindre än majoritetspopulationen beroende på barriärer i form av ekonomiska faktorer och/eller brist på medvetenhet och kunskap (Jay *et al.* 2012). I vilken mån detta överensstämmer med situationen i det mångkulturella Sverige och Stockholm känner vi ännu inte till. Samtidigt finns det exempel, bland annat från just Stockholm, på att medborgare med rötter i andra länder för med sig ny kunskap och i vissa fall nyttjar specifika resurser mer än de vars familj har bott mycket länge i Sverige (Edelman 2013).

Och vad är då territorialisering, som är det andra perspektiv vi vill lyfta fram? "Territorialisation refers to specific territorial projects in which various actors deploy territorial strategies (territoriality) to produce bounded and controlled spaces (territory) to achieve certain effects" (Bassett och Gautier 2014: 2). Sådana "projekt" och strategierna kopplade till dessa, utgör processer över tid och rum genom vilka förändring tvingas fram i ett specifikt landskap. Litteraturen om territorialisering behandlar främst globala och nationella nivåer, men ny forskning berör även det mer småskaliga, exempelvis med syfte att underlätta förvaltning och förbättra konflikthantering (Blomley 2004, Waitt *et al.* 2009). Dessutom, om tidigare forskning har fokuserat på staten som den aktör som drivit territoriella processer, så har senare forskning betonat att "the production of territories springs from multiple sources and locations" (Bassett och Gautier 2014: 3), vilket inklude-

rar lokala och informella aktörer. Från vår läsning av litteraturen i kombination med egen tidigare forskning och erfarenheter, identifierar vi flera exempel på territorialiseringsprocesser som berör urbana gröna allmänningar. De mest framträdande handlar om effekterna av gränsdragningar, programmering och smygprivatisering (jfr Blomley 2004, Borgström *et al.* 2011, Erixon *et al.* 2013).

Med programmering menar vi att med medveten design och/eller på andra sätt (t ex skötsel, förvaltning och restriktioner) styra användningen av ett specifikt grönområde (Jorgensen och Keenan 2011). Ett konkret exempel är Gubbängsfältet i södra Stockholm, som tidigare varit ett grönområde som mestadels utgjordes av stora gräsytor och annan växtlighet som kunde nyttjas på många olika sätt. Nu genomför staden en satsning där man anlägger en delvis inhägnad fotbollsplan (med belysningsmaster), två rugbyplaner, nya bilparkeringar, samt servicebyggnader som kafé, klubblokal och annat – man programmerar stora delar av området i form av uppdelade ytor för specifika användningsområden (Stockholm stad 2017, samt se diskussion i Larsson 2014). Gränsdragning och programmering genom restriktioner, staket och andra anläggningar är även viktiga när man etablerar skyddade områden som exempelvis naturreservat (Dahlberg 2015) och är ett viktigt element i svensk fysisk planering där marken delas upp i olika funktionsområden (som naturmark, arbetsplatsområde).

Smygprivatisering inträffar när den privata sfären utvidgas och gör intrång i en allmänning, till exempel vid vissa former av stadsodling (Blomley 2004), eller när enskilda individer eller grupper genom regelbunden användning blir de som definierar vem och vad som hör hemma där (Waite *et al.* 2009). Ett exempel är anläggningar som bryggor, badstegar, bänkar och liknande i strandnära lägen som enligt strandskyddet är allmänningar.

Sammantaget kommer dessa processer att påverka dels många av stadens gröna allmänningar, dels kumulativt en stor areal, och därför beröra en stor del av den växande urbana befolkningen. Vi menar inte att odlingslådor är fel, att det inte ska anläggas fotbollsplaner – dvs att

specifika ansatser och visioner från officiellt liksom privat håll per definition är negativa. Det vi menar är att vad som är positivt ur ett perspektiv kan få negativa konsekvenser ur andra och att det måste finnas kunskap om detta.

Inför alltmer komplexa sociala, ekologiska och ekonomiska utmaningar – inte minst i städer – finns det ett stort behov av lösningar som gynnar hållbar utveckling och här verkar intresset för det tredje perspektivet, mångfunktionella landskap, stå inför en renässans. Forskning om mångfunktionella landskap har hittills fokuserat mest på landsbygden (se Lovell och Taylor 2013) men det har nu även börjat användas i forskning och praktik i urbana sammanhang. Ett landskap kan beskrivas som mångfunktionellt om det tillhandahåller en mångfald av funktioner på olika platser inom ett och samma landskap (O’Farrell och Anderson 2010). Vidare kan en specifik plats sägas vara mångfunktionell om flera funktioner samexisterar, som en park med träd som ger skugga, möjlighet till lek och biologisk mångfald. Slutligen kan mångfunktionalitet också förstås över tid, där utbudet av funktioner i ett landskap eller på en plats byter av varandra, till exempel ändras användningen av en sjö när den fryser på vintern. Det som mest omtalas idag i det tätande stadslandskapet är samexistensen av många funktioner i samma grönområde vid samma tidpunkt, som att man försöker maximera en parks kapacitet att tillhandahålla ekosystemtjänster (Wingren *et al.* 2015, Boverket 2016).

Begreppet ekosystemtjänster fångar dock bara upp en del av de funktioner som är socialt och kulturellt värdefulla. Det som gör perspektivet mångfunktionalitet särskilt intressant i relation till urbana gröna allmänningar är just begreppet funktion, som när det handlar om landskap syftar till att tydliggöra sambanden mellan de sociala och ekologiska aspekterna. Ett ekosystem drivs av en mångfald processer, t ex vattenupptag och pollinering, och dessa kan om de är till nytta ekologiskt och/eller socialt beskrivas som funktioner. Till exempel bidrar pollinering till många arters fortplantning (ekologisk funktion) men är också av stor betydelse för vår matproduktion (social funktion).

Trender inom rekreation visar på en ökad specialisering och detta kan även resultera i en ökad specialisering i hur olika landskap kan komma att se ut (Sandell 2004). Detta behöver inte vara negativt på varje enskild plats men det är viktigt att vara medveten om vad som sker. Specialiseringen kan leda till en minskad social-ekologisk mångfunktionalitet och forskningen har börjat intressera sig för effekterna av statiska gränsdragningar kring specifikt "funktionsdesignade" områden (Blomley 2004, Borgström *et al.* 2011, Dahlberg 2015). Figur 2 visar en extremt designad grön allmänning med fokus på vattenhantering och vissa former av rekreation. Samtidigt, funktioner kan försvinna från ett specifikt grönområde men finnas kvar i andra. Om odlingslådor börjar dominera i en park kan man välja en annan för att breda ut sin picknickfilt. Om man rensar upp i en park så att täta buskage och trädgångar ersätts med rabatter och gräs för att höja känslan av trygghet, kan de arter som levde där hitta lämpliga biotoper i ett annat grönområde. Men, det krävs att man vet vad effekterna blir av olika specifika förändringar – både ekologiskt och socialt – och att det finns kunskap om de sammanlagda, eller kumulativa, effekterna av förändringarna i en stadsdel, en förort eller i staden som helhet. Att våra landskap idag utgörs av tätt sammanvävda social-ekologiska processer och funktioner är vidare också ett motiv till samarbete mellan olika forskningsfält (Fry 2001).

Till den komplexitet som beskrivs ovan lägger vi till dynamik, då landskap är i ständig förändring, inte minst stadslandskapen. Mångfunktionalitet i sig har diskuterats som ett sätt att hantera förändring genom bevarande av många olika alternativ (funktioner) vilket bidrar till flexibilitet och möjlig anpassning till nya förhållanden (O'Farrell och Anderson 2010). Mångfunktionalitet är alltså ett begrepp inom planering av den täta staden och samtidigt ett sätt att beskriva ett landskaps social-ekologiska komplexitet. Centrala frågor som behöver utforskas mer är vilka funktioner som kan samexistera och vilka som inte kan det, samt vilka som möjliggör nyttjande i ett skede av förändring och vilka som omöjliggör detta. Går det i en stadspark omgiven av

tät, hög bebyggelse, som till exempel i den planerade Hagastaden i Stockholm, att kombinera lek, biologisk mångfald, avkoppling och odling? Hur sköter man bäst en grön allmänning så att den kan nyttjas för matproduktion eller upptag av vatten om det skulle behövas? I relation till territorialisering av gröna allmänningar handlar planering ofta om en vilja att tydliggöra särskilda funktioner, dvs att vissa funktioner ges (eller får) företräde för att de kan kopplas till det narrativ som är starkast för stunden.

*Figur 2. Extremt funktionsstyrd design av grön allmänning i Ørestad, Danmark.
Foto: Sara Borgström 2013.*

KONKURRERANDE NARRATIV

I takt med urbanisering och andra förändringar i hur våra städer planeras och förvaltas har värdet av stadens gröna allmänningar artikulterats av olika sociala rörelser, forskare, professionella biologer, planerare, och allmänheten – i alla fall delar av den (Mitchell 2003). Trots detta finns det relativt få studier som ser det sociala och det ekologiska som sammanvävt (men se Andersson *et al.* 2014) medan det finns flera studier som antingen undersöker det socio-politiska (t ex Jay *et al.* 2012) eller det ekologiska (t ex Elmqvist *et al.* 2013). Trots vikten av att se till det ekologiska och sociala som ett tätt sammanbundet landskap ser vi en sektoriserad och disciplinbunden uppdelning i det flesta studier och rapporter som läggs fram. Detta innebär bland annat att olika narrativ lever sida vid sida utan att resultera i någon gemensam diskussion, alternativt att de konkurrerar med varandra. Nedan presenterar och diskuterar vi några av dessa, och just förmågan och intresset att kritiskt ställa olika narrativ bredvid varandra är en styrka inom politisk ekologi.

Det har blivit allt vanligare att använda naturvetenskapliga definitioner av ekologiska värden i diskussioner om urbana grönområden, såsom narrativ om biologisk mångfald som pådrivande i vissa former av territorialisering, till exempel vid inrättande av naturskyddade områden (Borgström *et al.* 2013). Detta finner ofta starkt stöd i lagstiftningen som EUs habitatdirektiv, men saknar samtidigt ofta ett bredare socialt och kulturellt användarperspektiv. Till detta kommer narrativet om det ursprungliga och orörda, och det finns en lång tradition hos både naturvård som planering att se naturskyddade områden som statiska där målet är att bevara nuvarande status, lämna för ”fri utveckling” alternativt restaurera till ett ”bättre förr”. Här saknas ofta en diskussion om naturens inneboende dynamik som förutsätter förändring, samt framtida behov och utmaningar till exempel i relation till urbanisering och klimatförändringar (Borgström 2011). I Sverige möts ofta naturvård och stadsplanering då stadslandskapen innehåller rester av ett tidigare småskaligt jordbruks- och skogslandskap där höga biologiska värden identifierats. På många andra håll saknas denna typ av

naturmarker från tidigare markanvändning i staden och det mesta av grönsstrukturen består av anlagda parker.

Nära relaterat till narrativet om biologisk mångfald är diskursen om ekosystemtjänster som har fått ett stort genomslag i Sverige, inte minst i diskussionen om hållbara, tätbebyggda städer. Detta narrativ beskriver hur urban natur bidrar till olika ekologiska processer som ger funktioner vi är beroende av, såsom luftrening, vattenupptag och bullerdämpning. Funktioner som kan bli allt viktigare i landskap påverkade av klimatförändring (t ex McPhearson *et al.* 2014). Det finns samtidigt en trend att föra fram rent sociala narrativ, exempelvis den forskning som visar på starka kopplingar mellan hälsa, både fysisk och mental, och vistelse i natur (t ex Tzoulas *et al.* 2007). Andra har fokuserat på barns behov av natur i staden, för lek men även för kunskap och för att befästa vanor de kan bära med sig senare i livet (Giusti *et al.* 2014). I relation till dessa beskrivningar arbetar man nu med att ta fram verktyg och design-principer för grönområden som kan tillhandahålla många olika funktioner. En annan trend, eller narrativ, berör säkerhet, trygghet samt estetik som pådrivande när man från myndighetshåll går in och vill designa ett grönområde på ett programinriktat sätt (Larsson 2014). Detta kan exempelvis resultera i en utrensning eller ”uppstädning” av grönområden vilket får konsekvenser för ekologiska processer, upplevelsevärden, samt hur området kan användas.

Det neo-liberala narrativet om hur man ska åstadkomma urban hållbarhet genom eko-modernisering skriver fram att nuvarande och kommande ekologiska problem kan lösas enkom genom politiska beslut och tekniska innovationer. Dessutom menar man att detta kan lösas inom ramen för befintliga institutioner och maktstrukturer i kombination med fortsatt ekonomisk tillväxt (Bailey *et al.* 2011). Detta är ett synsätt som förespråkas av många politiker och företagsledare men har blivit alltmer kritiserat av forskare, aktivister och även alltfler tjänstemän eftersom det – bland mycket annat – misslyckats med att förhålla sig till social jämlikhet och rättvisa vilket återigen visar på relevansen av ett politisk ekologiskt perspektiv (Heynen och Perkins 2005).

Urban rättvisa är ett narrativ som bland annat handlar om de urbana grönområdena, och som visar på att allt fler områden som skulle kunna beskrivas som allmänningar – i en allemansrättslig bemärkelse – omvandlas till privata eller semi-privata ytor (Blomley 2008, Hodgkinson 2012). I detta sammanhang är det värt att påminna om att ”en allemansrättslig bemärkelse” inte bara handlar om rätten att vara i ett visst grönområde, utan även vad du kan och får göra där. Nära kopplat till argumentation och forskning om urban rättvisa är det narrativ som kan skönjas i diskussioner om framtida matförsörjning, ett narrativ som förs fram av allt fler. Olika sociala rörelser samt forskning kopplar en framväxande (eller återuppstående) urban odlingspraktik till de bredare diskussionerna om delande och cirkulär ekonomi. Ett exempel är Edible Britain som var 2013 års tema inom Britain in Bloom där man skapade 2000 ätbara planteringar på gröna allmänningar (Edible Britain 2013).

Ett annat exempel är att Ottawas övergripande strategi för matförsörjning och folkhälsa innehåller åtgärder för att använda allmänningar för matproduktion (Ottawa Food Action Plan 2012). Relaterat till detta finns det allt fler exempel på forskning från länder i alla världsdelar som specifikt tittar på ”urban foraging” (se t ex Kaoma och Shackleton 2014, Hurley *et al.* 2015). Detta kan definieras på olika sätt men handlar om hur stadens natur tillhandahåller resurser som kan skördas på olika sätt. Det kan gälla frukt, bär och nötter men även medicinalväxter och mycket annat. Det kan gälla arter som förekommer naturligt i olika grönområden men även planterade arter.

Engagemanget för odling och skörd kan även ses som en del i ett mer övergripande narrativ om medborgarnas rättigheter och kompetens för att initiera och/eller driva en mer hållbar utveckling (se Borgström *et al.* 2017 i denna bok). I Stockholm, liksom i många andra städer, syns detta i ett växande lokalt engagemang för bland annat odling, återanvändning och delningsekonomi. Dessa lokala aktiviteter kan initieras och ledas av sociala rörelser eller av enskilda individer, och ofta är flera olika aktörer inblandade, inklusive offentlig sektor och företag eller

partnerskap mellan dessa. Många av dessa aktiviteter tar sig uttryck i nyttjandet (eller befolkandet) av det offentliga rummet inklusive de gröna allmänningarna i stadslandskapet, och det finns en potential i att dessa aktiviteter kan visa på alternativa sätt att förhålla sig till och nyttja dessa områden. Något som ännu inte uppmärksamrats särskilt och som behöver utforskas mer är den utmaning som myndigheterna har att möta när de väljer att stödja, och ibland även initiera, lokala initiativ. Alla i en stad är inte eniga kring de initiativ som växer fram och som vi betonat genom hela detta kapitel så kan ett specifikt nyttjande av grönområden innebära att andra aktiviteter exkluderas.

SLUTORD

Det är en utmaning att säkerställa kollektiva nyttor kopplade till grönområden och att hitta sätt att kombinera flera olika intressen i en allt tätare stadsbygd där dessa måste samexistera i både tid och rum. Det är, menar vi, uppenbart att ett strikt uppdelande av ytor, användning och användare i olika kategorier bäddar för problem snarare än möjligheter (jfr Jones 2009, Dahlberg 2015). Diskussionerna om mångfunktionella grönområden bör alltså även handla om vem som gör vad och var det görs, med särskild uppmärksamhet kring hur "vem", "vad" och "var" har definierats och kategoriserats. Det är viktigt att inte enbart titta på vilka kategorier som används (t ex park, naturmark, skräpmark eller äldre, motionär, hundägare, nyanländ) utan hur de har kommit till, varför, och av vem de används och i vilket syfte. Olika kategorier och narrativ har haft – och har – mer eller mindre dominant tolkningsföreträde i specifika sammanhang, och de uppkommer inte ur något objektivt tomrum utan skrivs fram som del i en diskurs. De har alltid en politisk agenda av något slag och är kopplade till makt och maktpositioner (Smith 2006). Här behövs det en större medvetenhet och mer kunskapsuppbyggnad och där vi ser att politisk ekologi är en viktig vetenskaplig ansats och ett komplement till den forskning som hittills har dominerat.

I det urbana sammanhanget är det i princip inte alls utforskat hur olika former av territorialisering påverkar en rättvis fördelning av och tillgång till grönområden (men se Westlund 2014 för fördelning av naturreservat i Stockholm), samt deras mångfunktionalitet. Ett sådant forskningsunderlag är särskilt viktigt när olika behov och intressen, nya som gamla, krockar med varandra eller med etablerade normer. Då måste man aktivt balansera ett brett spektrum av sociala och ekologiska dimensioner relaterat till storlek, sammanhang, innehåll och användning. Detta innebär ett allt större behov att förstå hur det urbana landskapet förändras, både på grund av medvetna satsningar och mer omedvetna eller oplanerade förändringar. Gröna allmänningar ska vara till för alla och de ska kunna fylla många olika funktioner – men hur kommer denna urbana allemansrätt att se ut i framtiden? Allemansrätten kan förstås och värderas på olika sätt men en rådande syn är just att den ska ge alla möjligheter till natur och naturens resurser, samt att denna rätt ska kunna utnyttjas i mångfunktionella landskap (Sandell och Svenning 2011).

För Stockholm och andra städer i Sverige, samt ur ett internationellt perspektiv, är det svårt att hitta tvärvetenskaplig forskning av den karaktär vi förordar här. Det saknas idag mycket empiriskt underlag för att kunna fatta genomtänkta beslut kring de förändringar som är på gång och de som kan anas i en nära framtid. Dessa förändringar i till exempel demografi, planering och byggande, klimat och ekologi skulle kunna utgöra möjligheter. Men för att samhället ska kunna reagera proaktivt och navigera klokt, innan olika intressen tar sig uttryck som konflikter eller resulterar i mer eller mindre irreversibla förändringar, behövs mer kunskap och insamling av erfarenheter. Sådan kunskap kan inte bygga enbart på akademisk forskning, utan måste genereras i ett samarbete mellan flera aktörer, där akademikern, planeraren, intresseorganisationen och användarna – och kanske framförallt icke-användarna – medverkar. Denna typ av brett inkluderande tvärvetenskap kräver därför också en utveckling av metoder där andra kunskapsfärer involveras vid sidan av den vetenskapliga, dvs en transdisciplinär

ansats som inkluderar allt från lokal kunskap till de erfarenheter som byggs upp inom olika professioner (se t ex Tengö *et al.* 2013, Polk 2015). För att den kunskap och de potentiella lösningar som tas fram i dessa samkunskapande processer ska komma till användning måste de förankras hos dem som har rådighet över de gröna allmänningarna och därigenom mandat att driva igenom förändring. En större förståelse för pågående och antydda processer och deras effekter är viktig för att lokala myndigheter och andra aktörer ska kunna navigera i konflikter mellan olika markanvändningsintressen, balansera behoven av social och ekologisk integritet samt identifiera lösningar som är både hållbara och rättvisa.

Slutligen kvarstår frågan om allemansrätten ska ha en plats i svenska städer – i alla städer. Ska vi sträva efter trygghetsskapande planteringar eller efter trygga städer? Vill vi ha en stad karakteriserad av grindsamhällen (*gated communities*), eller en stad som inte bara säger sig vilja vara inkluderande? Ska strandskyddet fortleva med sitt ursprungliga syfte att göra stränder tillgängliga för alla? I tider när biologisk mångfald, ekosystemtjänster och hälsofrämjande effekter lyfts fram allt starkare – ska vi verkligen så oreflekterat fortsätta att planera och organisera bort det gröna och lummiga eller vill vi skapa en stad med såväl social som ekologisk variation? En stad där de gröna allmänningarna både avnjuts och nyttjas och där allemansrätten lyfts fram med syfte att främja både rättvisa och mångfunktionalitet.

TACK TILL

Detta kapitel är ett resultat av diskussioner över flera år som nu mynnat ut i ett nytt forskningsprojekt finansierat av Formas med start 2016 (Green Access, <http://www.justurbangreen.com/web/sv/projekt/green-access/>). Vi vill tacka alla de som genom åren deltagit i dessa diskussioner, studenter lika väl som kollegor, och här särskilt nämna Katarina Saltzman, Anna Storm, Lisa Larsson, Helle Skånes och Erik Andersson för givande inspel i olika skeden av vårt tankearbete.

REFERENSER

- Agyeman, J och B Evans (2004) 'Just sustainability': the emerging discourse of environmental justice in Britain? *The Geographical Journal* 170: 155–164.
- Andersson, E; S Barthel, S Borgström, J Colding, T Elmqvist, C Folke och Å Gren (2014) Reconnecting cities to the biosphere: stewardship of green infrastructure and urban ecosystem service, *Ambio* 43: 445–453.
- Andersson, M (1998) *Stockholms årsringar. En inblick i stadens framväxt*. Stockholmia förlag, Stockholm.
- Andersson, T (2000) *Utanför staden. Parker i Stockholms förorter. Stockholms tekniska historia*. Stockholmia förlag, Stockholm.
- Bailey, I; A Gouldson och P Newell (2011) Ecological modernisation and the governance of carbon: a critical analysis, *Antipode* 43: 682–703.
- Bassett, TJ och D Gautier (2014) Regulation by territorialization: the political ecology of conservation and development territories, *EchoGéo* 29: 1–7.
- Blomley, N (2004) Un-real estate: proprietary space and public gardening, *Antipode* 36: 614–641.
- Blomley, N (2008) Enclosure, common right and the property of the poor, *Social Legal Studies* 17 (3): 311–331.
- Borgström, S (2011) Urban shades of green: current patterns and future prospects of nature conservation in urban landscapes, doktorsavhandling, Systemekologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Borgström, S; R Lindborg och S Cousins (2011) Outside the boundary – land use changes in the surroundings of urban nature reserves, *Applied Geography* 32: 350–359.
- Borgström, S; R Lindborg och T Elmqvist (2013) Nature conservation for what? Analyses of urban and rural nature reserves in Southern Sweden, *Landscape and Urban Planning* 117: 66–80.
- Borgström, S; N Oreskovic, N Linder, M Svensdotter, M Schewenius, A Emmelin och M Tuvendal (2017) Lokala initiativ – en outnyttjad potential i Stockholmsregionens arbete för hållbar utveckling, i T Borén (red) *Urban utveckling och interaktion*, Ymer 137, Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi, Stockholm.
- Boverket (2016) Rätt tätt. En idéskrift om förtätning av städer och orter. Boverket. Karlskrona.

- Colding, J; och S Barthel (2013) The potential of urban green commons in the resilience building of cities, *Ecological Economics* 86: 156–166.
- Colding, J; S Barthel, P Bendt, R Snep, W van der Knaap och H Ernstson (2013) Urban green commons: insights on urban property rights systems, *Global Environmental Change* 23: 1039–1051.
- Cook, I R och E Swyngedouw (2012) Cities, social cohesion and the environment: towards a future research agenda, *Urban Studies* 49: 1959–1979.
- Dahlberg, AC (2015) Categories are all around us: towards more porous, flexible and negotiable boundaries in conservation-production landscape, *Norwegian Journal of Geography* 69 (4): 207–218.
- Dahlberg, AC; R Rohde och K Sandell (2010) National parks and environmental justice: comparing access rights and ideological legacies in three countries, *Conservation & Society* 8: 209–224.
- Edelman, I (2013) Tradition, kultur och kunskapsöverföring. En studie om användningen och betydelsen av skogens ätliga resurser bland personer med polsk bakgrund boende i Stockholmsregionen. Examensarbete på avancerad nivå, Geografi, Institutionen för naturgeografi och kvartärgeologi, Stockholms universitet.
- Edible, Britain (2013) <http://reclaimgrowsustain.com/content/edible-gardens-appear-public-spaces-throughout-britain> (senast besökt 5 december 2016)
- Elmqvist, T; M Fragkias, J Goodness *et al.* (red) (2013) *Urban biodiversity and ecosystem services: challenges and opportunities – a global assessment*, Springer Open.
- Erixon, H; S Borgström och E Andersson (2013) Challenging dichotomies – exploring resilience as an integrative and operative conceptual framework for large-scale urban green structures, *Planning Theory and Practice* 14: 349–72.
- Fry, G (2001) Multifunctional landscapes – towards transdisciplinary research, *Landscape and Urban Planning* 57: 159–168.
- Giusti, M; S Barthel och L Marcus (2014) Nature routines and affinity with the biosphere: a case study of preschool children in Stockholm, *Children, Youth and Environments* 24 (3): 16–42.
- Heynen, N och H A Perkins (2005) Scalar dialectics in green: urban private property and the contradictions of the neoliberalization of nature, *Capitalism Nature Socialism* 16 (1): 99–113.

- Heynen, N; M Kaika och E Swyngedouw (2006) *In the nature of cities: urban political ecology and the politics of urban metabolism*, Routledge, New York.
- Hodkinson, S (2012) The new urban enclosures, *City* 16 (5): 500–518.
- Hurley, P T; M R Emery, R Mclain, M Poe, B Grabbatin och C Goetcheus (2015) Whose urban forest? The political ecology of gathering urban nontimber forest products, sid 187–212 i C Isenhour, M Checker och G McDonough (red) *Sustainability in the global city*, Cambridge University Press, New York.
- Jay, M; K Peters, AE Buijs, S Gentind, ME Kloeke och L O'Brien (2012) Towards access for all? Policy and research on access of ethnic minority groups to natural areas in four European countries, *Forest Policy and Economics* 19: 4–11.
- Jones, R (2009) Categories, borders and boundaries, *Progress in Human Geography* 33 (2): 174–189.
- Jorgensen, A och R Keenan (red) (2011) *Urban wildscapes*, Routledge, New York.
- Kaoma, H och CM Shackleton (2014) Collection of urban tree products by households in poorer residential areas of three South African towns, *Urban Forestry & Urban Greening* 13 (2): 244–252.
- Larsson, L (2014) *An environmental justice perspective on access to outdoor recreation*, Examensarbete på avancerad nivå, Geografi, Naturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.
- Lindblom, T; S Oliveira e Costa och S Wiberg (2015) Medborgardialog – demokrati eller dekoration? Tolv röster om dialogens problem och potential i samhällsplaneringen, sid 1–11 i *Arkus* #72.
- Lovell, S och JR Taylor (2013) Supplying urban ecosystem services through multifunctional green infrastructure in the United States, *Landscape Ecology* 28: 1447–1463.
- McPhearson, T; E Andersson, T Elmqvist och N Frantzeskaki (2014) Resilience of and through urban ecosystem services, *Ecosystem services* 12: 152–156.
- Mitchell, D (1995) The end of public space? People's park, definitions of the public, and democracy, *Annals of the Association of American Geographers* 85 (1): 108–133.
- Mitchell, D (2003) *The right to the city: social justice and the fight for public space*, Guilford Press, New York.
- Neumann, RP (2005) *Making political ecology*, Hodder Arnold, London.
- O'Farrell, PJO och ML Anderson (2010) Sustainable multifunctional landscapes: a review to implementation, *Current Opinion in Environmental Sustainability* 2: 59–65.

- Ottawa Food Action Plan (2012) <http://justfood.ca/ottawa-food-action-plan/edible-landscaping-in-the-city-of-ottawa/> (senast besökt 5 december 2016)
- Polk, M (red) (2015) *Co-producing knowledge for sustainable cities*, Routledge, London.
- Robbins, P (2012) *Political ecology*, Wiley-Blackwell, Chichester.
- Rydén, J (2016) Allborgarrätten: *the right to the city as a Swedish tradition. Försök till en urban allemansrätt*, Arvinus + Orfeus Publishing, Stockholm.
- Sandell, K (2004) Skogens tillgänglighet – om allemansrätt, frihet och förändring, sid 73–89 i G Almered Olsson, G Bladh, B Månsson och L Nyberg, L (red) *Inte bara träd – hållbart mångbruk av skogslandskapet*, Carlssons, Stockholm.
- Sandell, K och S Sörlin (2000) *Friluftshistoria. Från hårdande friluftsliv till ekoturism och miljöpedagogik*, Carlsson Bokförlag, Stockholm
- Sandell, K och M Svenning (2011) Allemansrätten och dess framtid. Utredning om allemansrätten. Rapport 6470, Swedish Environmental Protection Agency.
- SCB (2010) Förändring av grönytor/grönområden i och omkring tätorter 2000–2005, Statistiska Meddelanden MI 12 SM 1003.
- Smith, N (2006) Foreword, sid xi–xv i N Heynen, M Kaika och E Swyngedouw (red) *In the nature of cities: urban political ecology and the politics of urban metabolism*, Routledge, New York.
- Stockholm stad (2015) Skillnadernas Stockholm. Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm.
- Stockholm stad (2017) Stockholm växer. <http://vaxer.stockholm.se/projekt/gubbangen-gubbangen-11-gubbangsfaltet/> (senast besökt 16 januari 2017).
- Tengö, M; E S Brondizio, T Elmqvist, P Malmer och M Spierenburg (2013) Connecting diverse knowledge systems for enhanced ecosystem governance: the multiple evidence base approach, *Ambio* 43: 579–591.
- Tunström, Moa och Lukas Smas (2017) Spänningar på ett fält – stadsplaneringens diskurs och praktik på gränsen mellan innerstad och förort, i T Borén (red) *Urban utveckling och interaktion*, Ymer 137, Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi, Stockholm.
- Tzoulas, K; K Korpela, S Venn, V Yli-Pelkonen, A Kazmierczak, J Niemilä och P James (2007) Promoting ecosystem and human health in urban areas using green infrastructure: a literature review, *Landscape and Urban Planning* 81: 167–178.

- Waitt, G; N Gill och L Head (2009) Walking practice and suburban nature-talk, *Social and Cultural Geography* 10: 41–60.
- Walker, G (2009) Beyond distribution and proximity: exploring the multiple spatialities of environmental justice, *Antipode* 41: 614–636.
- Westlund, M (2014) Rumsliga mönster – Ojämlig stad. En kartering av Stockholms läns tätortsnära naturreservat. Examensarbete i Samhällsplanering, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.
- Wingren, C; B Alsanius, H Karlén och V Lidström (2015) Urbana nyanser av grönt – om grönskans roll i en förtätad klimatsmart stad. *Stad och Land* nr 187. Movium. Alnarp.

Lokala initiativ – en outnyttjad potential i Stockholmsregionens arbete för hållbar utveckling

SARA BORGSTRÖM, NIKOLINA ORESKOVIC, NOAH LINDER,
MY SVENSDOTTER, MARIA SCHEWENIUS, ANNA EMMELIN
OCH MAGNUS TUVENDAL

I en tid av stora sociala, ekonomiska och ekologiska förändringar som är påtagliga på alla nivåer från individen till den globala nivån, är viljan att gå från ord till handling starkare än någonsin. Samhället söker vägar för både anpassning till förändringar (adaptation) och begränsning av källorna till negativa förändringar (mitigation), som till exempel klimatförändring. Alltfler talar om att de utmaningar vi står inför inte kan hanteras av rådande strukturer, tankesätt och praktik, utan att radikala förändringar måste till – en omställning (Grin *et al.* 2010, Köhler *et al.* 2009, Loorbach 2010). Hur kan man åstadkomma denna förändring till något som är bättre än idag, som får välfärdsmåten att vända uppåt globalt, men utan att det sker på bekostnad av jordens försörjningskapacitet? Trots en i det närmaste inflation av internationella och nationella politiska överenskommelser och riktlinjer, t ex de globala hållbarhetsmålen och Agenda 2030, Parisöverenskommelsen COP21 och FNs Nya Urbana Agenda¹ (UN 2016), är implementeringen alltfjämt den svåra nöten att knäcka.

Det bubblar av initiativ, innovationskraft och experimenterande kring lösningar för hållbar utveckling på lokal nivå (Seyfang och Smith 2007, Raven *et al.* 2011, Walker *et al.* 2010), samtidigt går omställningen till hållbar utveckling långsamt. För långsamt enligt många politiker, forskare och engagerade aktörer (Grin *et al.* 2010). Det lokala engagemanget tenderar att förbli lokalt och småskaligt, och skalas sällan upp och bidrar till genomgripande förändringar som består över tid – till omställning (Ernstson *et al.* 2010, Bulkeley 2006). Vad är det som gör det så trögt och hur kan samhället på ett klokt sätt tillvarata den kunskap och de erfarenheter som finns lokalt så att vi kommer vidare?

I det lokala arbetet med hållbar utveckling finns också grundbultarna till det som de internationella överenskommelserna omnämner som brett deltagande, inkludering och lokal förankring, och kontextspecifika lösningar. Detta är dock inga nya ambitioner inom hållbarhetsarbetet då de fanns väl uttalade redan i Agenda21 från 1990-talet, men likväl något som ständigt behöver belysas då det finns en motsättning i att de förändringar som behövs, behöver vara både brett inkluderande och gå snabbare än någonsin (Hendricks 2008, Raven 2007).

STADEN – EN KREATIV SMÄLTDEGEL

Synen på städer ur ett hållbarhetsperspektiv har börjat förändras: från att vara boven som bidrar till stor negativ miljöpåverkan har staden kommit att betraktas som ett laboratorium där vi har möjlighet att utforska vägar till hållbar utveckling både lokalt och globalt (Nevens *et al.* 2013, Hodson och Marvin 2009, UN 2016). En stad kännetecknas av hög täthet – av byggnader, infrastruktur och framförallt människor och tätheten i sig skapar goda förutsättningar för kreativitet och nya lösningar. Exempel på detta är uppkomna initiativ och system för delning (av bilar, verktyg, kläder) och urban odling i många olika former. Denna stadens smältdegel av lokal kreativitet, test av innovativa lösningar och nya förhållningssätt har varit utgångspunkten i forsknings-

projektet ARTS (Accelerating and Rescaling Transition to Sustainability) som studerat hållbarhetsarbetet i fem stadsregioner i Europa med fokus på lokal initiativkraft. Alla fem städerna har utformat och bedrivit studierna på liknande sätt – med kvalitativa forskningsmetoder där resultaten genererats ur en iterativ samkunskapsprocess mellan forskare och aktörer. Som en del av detta gemensamma kunskapande har man i respektive region formulerat en färdplan för hur arbetet för hållbar utveckling kan växlas upp. I detta kapitel presenteras och diskuteras insikterna från ARTS-projektet i Stockholm som finns mer utförligt presenterade i projektets rapporter, framförallt fallstudierapporten och färdplanen (Borgström *et al.* 2015, 2016).² Vi inleder med en beskrivning av projektets teoretiska utgångspunkter och metodologiska ansats. Därefter tecknas en bild av det lokala engagemanget för hållbar utveckling i Stockholmsregionen samt förutsättningar och hinder i detta arbete. Avslutningsvis presenteras och diskuteras tre knäckfrågor som identifierats i projektet och som vi menar är av avgörande betydelse för en uppväxling av omställningen till hållbar utveckling.

UPPVÄXLING FRÅN LOKALA INITIATIV TILL REGIONAL OMSTÄLLNING

Omställningsforskningen (*transition theory*) har under lång tid studerat vad som initierar, driver på och skapar långsiktig förändring, framförallt inom socio-tekniska system (t ex Geels och Schot 2007, Markard *et al.* 2012). Vad händer exempelvis när ett energisystem byts till ett annat? Vilka är de viktiga faktorerna, barriärerna och möjlighetsfönstren? Starkt kopplat till detta är också forskning om innovationer och hur man kan stödja dessa som en viktig del av omställning till hållbar utveckling (Smith *et al.* 2010). Omställning definieras som ”radikal förändring mot ett hållbart samhälle som ett svar på de stora utmaningar som det moderna samhället står inför” (Grin *et al.* 2010: 57). Den medför genomgripande förändringar i samhällets sätt att organisera (strukturer), tänka (kulturer) och göra (praktiker), och uttrycks i

omställningens olika faser – utvecklingsfas, startfas, uppväxling och stabilisering (Frantzeskaki och De Haan 2009). Medan mycket forskning har gjorts på de två första faserna har desto mindre skett kring uppväxlingsfasen, då ”synliga strukturella förändringar sker genom en ackumulering av socio-kulturella, ekonomiska, ekologiska och institutionella förändringar ... [då] kollektivt lärande, spridning och etablering sker” (Rotmans *et al.* 2001: 17) – då omställningen blir ett påtagligt faktum.

Omställningsforskningen har kritiserats för att inte ta tillräckligt stor hänsyn till betydelsen av relationer mellan aktörer, eller mellan aktörer och deras politiska sammanhang i omställningsprocessen, utan fokuserat på dynamiken inom enskilda organisationer eller sektorer (Avelino och Wittmayer 2015). ARTS-projektet har dock haft ett tydligt fokus på just relationer då vi undersökt hur lokala initiativ kan bidra till uppväxling regionalt i en stad, och i detta sammanhang blir relationerna till andra aktörer och den politiska kontexten avgörande för förståelsen. Vad är det som möjliggör eller hindrar att lokala initiativ får genomslag i en hel stad eller region, och på så sätt bidrar till en mer genomgripande omställning?

För att undersöka detta utvecklades inom projektet en konceptuell modell bestående av fem olika mekanismer för uppväxling; växa, kopiera, koppla, plantera och förverkliga (Frantzeskaki *et al.* 2015). Ett initiativ kan växa genom ökat antal medlemmar, stödjare och/eller användare som sprider de nya sätten att göra, tänka och organisera hållbarhetsarbetet bortom den lokala nivån (Uvin *et al.* 2000) och de kan aktivt arbeta för att deras sätt att arbeta kopieras av ett annat initiativ eller andra aktörer i en stadsregion (Rossing *et al.* 2014). För att få större genomslagskraft på en större skala/högre nivå kan initiativ ingå partnerskap som byggs på synergieffekter (Frantzeskaki *et al.* 2014). Uppväxling kan också ske när nya sätt att göra, tänka och organisera hållbarhetsarbetet utifrån lokala initiativ planteras och implementeras i beslutande organisationers arbete, t ex kommun eller landsting (Jha-groe och Loorbach 2015, van den Bosch och Rotmans 2008). Slutligen,

uppväxling kan ske när initiativ drar nytta av nationella och internationella strukturer, policys och program för att driva storskalig förändring (Loorbach och Rotmans 2009).

EN SAMKUNSKAPANDE PROCESS I STOCKHOLM

Forskningen om omställning till hållbar utveckling ställs inför frågor kring den egna rollen i de processer som undersöks (Wittmayer och Schöpke 2014). Det har under lång tid påtalats att den vetenskapliga kunskapen behöver kompletteras med erfarenhetsbaserad kunskap, som lokal ekologisk kunskap inom naturresurshushållning (Berkes *et al.* 2000) och på många håll utvecklas och testas metoder för hur detta kan gå till (Tengö *et al.* 2014, Polk 2015). Detta är också i linje med de globala överenskommelserna där brett deltagande inte bara i beslutsprocesser utan också i kunskapsgenerering och framtagande av underlag lyfts fram som viktiga principer (*co-production of knowledge*, se Polk 2015). Den kunskap som behövs för att hantera utmaningarna med hållbar utveckling är inte bara tvärvetenskaplig (*inter-disciplinary*) utan brett tvärvetenskaplig eller samkunskapad (*trans-disciplinary*) (Lang *et al.* 2012). Inom ARTS-projektet var ambitionen att inom varje region ha en sådan bred tvärvetenskaplig, samkunskapande ansats. Detta har krävt en stor insats i form av tid från alla medverkande men också väldesignade processer som letts av professionella facilitatorer, som underlättar dialog genom att säkerställa att alla intressen synliggörs och respekteras (Westin *et al.* 2016).

Den samkunskapande process som genomsyrat ARTS-projektets genomförande i Stockholm har varit förutsättningen för att färdplanen som gemensamt utarbetades är brett förankrad i såväl vetenskapligt som praktiskt hänseende. En palett av kvalitativa metoder såsom intervjuer, fokusgrupper, workshops och seminarier har använts och varit utspridda över hela projektiden och involverat aktörer i olika konstellationer. Lokala hållbarhetsinitiativ definierades i projektet som initiativ ledda av offentlig eller privat sektor, eller civilsamhället, eller part-

Tabell 1. De lokala hållbarhetsinitiativ på som olika sätt varit med i ARTS-projektet.

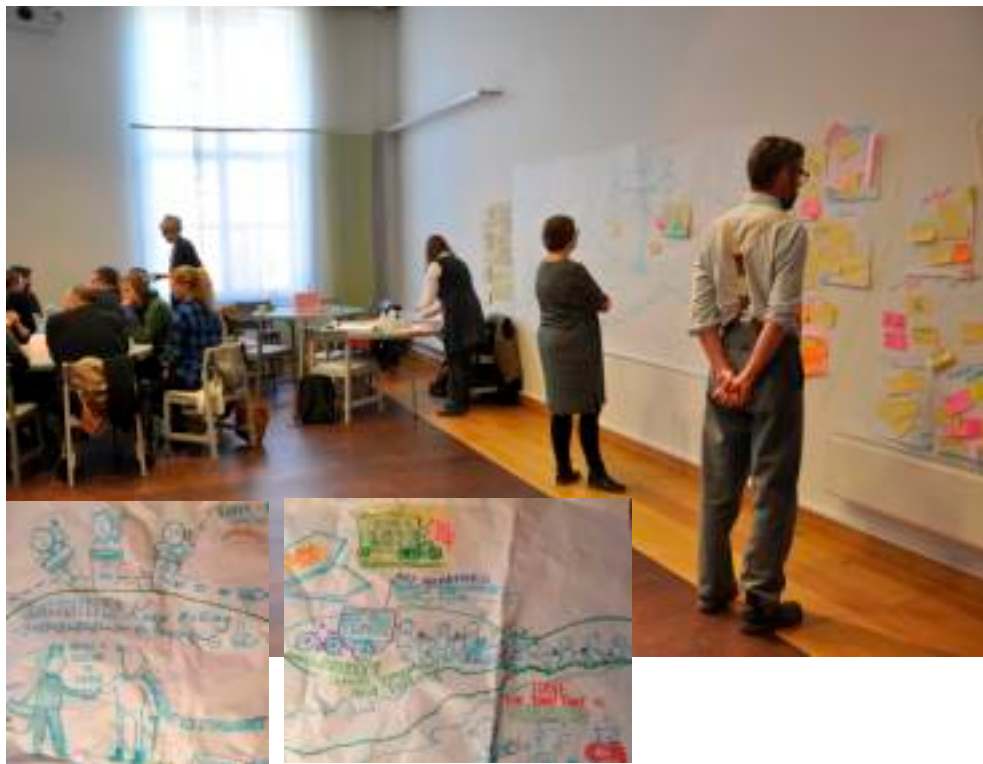
Initiativ	Ledarskap	Huvudsakliga fokusområden
Adelsö mobilsamåkning	Civilsamhälle	Mobilitet
Bagarmossens resiliens centrum	Civilsamhälle	Hållbar utveckling brett
BeeUrban	Företag	Biologisk mångfald, Utbildning, Mat
Bondens egen marknad	Företag	Mat, Resurshushållning
Ekoodling Akalla/Hjulsta	Civilsamhälle	Mat, Odling, Resurshushållning, Social hållbar utveckling
HOPP!	Civilsamhälle	Hållbar utveckling brett
Hållbara Hökarängen	Företag, Offentlig sektor	Hållbar utveckling brett
Hållbar mat Södertälje	Offentlig sektor	Mat, Resurshushållning
Lek, Odlä, Väx	Företag	Utbildning, Odling, Rekreation
Miljöverkstan Flaten	Civilsamhälle, Offentlig sektor	Utbildning, Biologisk mångfald, Social hållbar utveckling
Ny Grön Stad	Civilsamhälle	Biologisk mångfald
Omställning Värmdö	Civilsamhälle	Resurshushållning
Provins mat	Företag	Mat, Social hållbar utveckling
Refo	Företag	Resurshushållning, Social hållbar utveckling
Rösjö kilsamverkan	Civilsamhälle, Offentlig sektor	Biologisk mångfald, Rekreation
Stadsodling Stockholm	Civilsamhälle	Odling, Mat, Rekreation
Storstockholms gröna kilar	Civilsamhälle	Biologisk mångfald, Rekreation
Storstockholms natur guider	Civilsamhälle	Utbildning, Biologisk mångfald, Rekreation

nerskap mellan dessa, och som agerar på lokal nivå (dvs kommun eller stadsdel i kommun i Stockholm) och som är nydanande och har funnits en tid. Av de 53 initiativ som identifierades valdes 14, som representerade olika typer av ledarskap och fokusområden, ut till en intervjustudie och ytterligare fyra medverkade i andra delar av studien (tabell 1).

Intervjuerna behandlade initiativens historia, nuvarande arbete och framtidsbild samt vilka barriärer och möjligheter de ser och hur de relaterar till andra aktörer i regionen. Ett antal intervjuer gjordes också med nyckelaktörer som arbetat länge och i många olika sammanhang i gränssnittet mellan lokala initiativ och andra aktörer – så kallade "helicopter viewers" med både god insikt och överblick. I samband med intervjustudien gjordes också en översikt över hur hållbarhetsarbetet är organiserat och har utvecklats över tid i Stockholmsregionen, exempelvis vad gäller regionala strategier för hållbarhetsfrågor, och vilka aktörer som har ansvar för genomförande av dessa samt hur detta är relaterat till politiska ställningstaganden. Intervjuerna och översikten utgjorde grunden för en första workshop där representanter för initiativen diskuterade förutsättningar, barriärer och möjligheter för deras arbete i regionen. Det insamlade materialet analyserades och en preliminär bild av Stockholms hållbarhetsarbete utifrån initiativens perspektiv togs fram. Denna testades under ytterligare en workshop och diskuterades under fyra fokusgruppsmöten – ett med lokala initiativ, två med kommunrepresentanter och ett med regionala myndighetsrepresentanter. Under dessa möten påbörjades diskussionen om strategier för hur man skulle kunna skynda på hållbarhetsarbetet i regionen, och detta diskuterades ytterligare under en avslutande stor workshop där en stor mångfald av aktörer medverkade (figur 1).

LOKALA INITIATIV – ENGAGEMANG I NY SKEPNAD

Sverige har en lång tradition av organiserat föreningsliv som varit en viktig brygga för kommunikation mellan medborgare och myndigheter. Denna har sitt ursprung för mer än hundra år sedan i dels intresseföreningar som bildades för bland annat naturskydd, turism och hembygdsfrågor, dels arbetarrörelsen som också omfattar folkbildning och kooperativ av olika slag. Föreningslivet har förändrats över tid och idag kämpar många föreningar med dålig återväxt och sjunkande medlems-

Figur 1. Bred tvärvetenskaplig forskning och samkunskapande "in action". Under den avslutande workshopen i mars 2016 möttes lokala initiativ, regionala planerare, konstnärer, konsulter, bostadsföretag och kommuner med flera för att diskutera strategier för att växla upp hållbarhetsarbetet i regionen utifrån projektets resultat. Dialogen dokumenterades av konstnären Jenny Soep. Foto: Anna Emmelin 2016.

tal (Grankvist 2013). Samtidigt tar sig människors engagemang nya former. Numera delas engagemang och skapas opinion ofta via Facebook-grupper och andra sociala medier. Några som har ett gemensamt intresse träffas och genomför aktiviteter utan att fördenskull bilda förening med stadgar, medlemmar och möten. Grankvist (2013) kallar det en avreglering av engagemanget. En brännande fråga är hur man når dem som är engagerade på dessa nya sätt; fångar deras åsikter, möter deras behov och på så sätt inkluderar dessa nya typer av lokal initiativkraft i kommunala och regionala beslutsprocesser.

Inom ARTS-projektet identifierades fem olika typer av initiativ – de

som verkar lokalt på en plats, de som verkar lokalt men på flera platser i regionen, de som är partnerskap där en kommun ingår, de som utgörs av nätverk av initiativ och de som arbetar för ökad samverkan mellan kommuner. I många fall inriktar sig initiativen på flera olika aspekter av miljömässig hållbarhet, t ex återanvändning av material och matproduktion. De allra flesta karakteriseras av en naturlig integrering av de sociala dimensionerna av hållbar utveckling. I Stockholmsregionen har föreningslivet en viktig roll i att representera olika intressen i diskussioner med myndigheterna, framförallt kommuner, t ex i fysisk planering. Tillit har i många fall byggts upp i dialog och från myndigheternas håll räknar man med dessa föreningar, t ex i samrådsprocesser. Föreningarna har därför något lättare att hitta kontakter hos kommunerna jämfört med nya former av engagemang, vilket framkom i studien. I de initiativ som utgjordes av partnerskap mellan flera aktörer var det i många fall mellan kommun och etablerade föreningar, vilket också kan vara en fördel när man ansöker om projektmedel ur t ex statliga finansieringsprogram.

De lokala hållbarhetsinitiativ som var med i projektet arbetar inte bara med olika aspekter av hållbarhet utan praktiserar också en mångfald av olika strategier och metoder för att uppnå sina mål. Ofta är mycket konkreta aktiviteter kopplade till betydligt mer abstrakta målsättningar och syften med stark värdegrund. Till exempel anordnade HOPP aktiviteter kring att odla i staden utifrån värderingen att vi måste återta kunskap och praktik kring hur vi producerar mat för att överleva i framtiden. Ett annat exempel är Miljöverkstan Flaten som arrangerar äventyrläger för unga i naturreservatet Flaten söder om Stockholm som ett sätt att minska segregation och socialt utanförskap genom att hjälpa deltagarna att utveckla respekten för sig själva, varandra och naturen. Inom Rösjö kilsamverkan bjöd man in politikerna från ett antal kommuner kring den gröna kilen till en busstur för att de tillsammans skulle uppleva de värden som kilen erbjuder och som de har ett gemensamt ansvar för. Huvudsyftet var att säkerställa stora, sammanhängande grönområden i stadens närhet, vilket är något som

då måste förmedlas till dem som beslutar i planeringsfrågor, det vill säga kommunpolitikerna.

På detta och liknande sätt konkretiserar initiativen genom sina aktiviteter bland medborgarna i Stockholmsregionen det som formuleras av tjänstepersoner och politiker i planer, policys, strategier och program. De bidrar till hållbarhetsarbetet genom att utveckla lösningar som är specifika för det lokala sammanhanget och de kan också testa olika alternativa lösningar och förhållningssätt relativt fritt i denna mindre skala. Detta är svårt, för att inte säga omöjligt, för de flesta andra större, politiskt styrda aktörer. Därför utgör dessa lokala initiativ en viktig och många gånger oersättlig pusselbit för regionen om de höga hållbarhetsambitionerna om t ex fossilfri stad, minskad segregation, brett deltagande och hög välfärd ska kunna infrias. ARTS-projektet visar att det finns en outnyttjad potential som få känner till och än färre vet hur man kan dra nytta av.

BARRIÄRER FÖR LOKAL INITIATIVKRAFT

Utifrån de fem mekanismerna för uppväxling – växa, kopiera, koppla, plantera och förverkliga (Frantzeskaki *et al.* 2015) identifierades i Stockholmsregionen ett antal hinder för att de lokala initiativen ska kunna bidra till regional omställning för hållbar utveckling. De mest framträdande var fragmenteringen av beslutsfattandet, strukturerna för finansiering av initiativ samt kommunikation och samverkan mellan aktörer i regionen.

En skärgård av 26 kommuner och stuprör

Stockholmsregionens offentliga förvaltning (och Sveriges) karakteriseras av många nivåer och ett decentraliserat beslutsfattande. Den lokala nivån domineras av kommunerna med länkar till aktörer i så väl stadsdelar som i regionen i stort. Stockholm består av betydligt fler kommuner (26 st) jämfört med Sveriges andra stadsregioner. Variationen är mycket stor vad gäller kommunernas ambitioner för hållbar utveckling

och intresset för samverkan med andra kommuner och regionala aktörer. Hos många finns ett rikt underlagsmaterial i form av program och strategier för olika miljöfrågor men dessa omsätts i varierande grad i praktik och är inte självklart integrerade i övergripande kommunalt beslutsfattande. Både länsstyrelsen och landstinget arbetar på olika sätt med miljö- och hållbarhetsfrågor utifrån den regionala nivån, t ex klimatanpassning, naturvård, nationella miljömål, trafik och transport. Samtidigt är alltså förverkligandet av såväl statliga som regionala politiska beslut i mångt och mycket avhängigt av kommunernas egna beslut. Alla nivåer inom den offentliga förvaltningen karakteriseras dessutom av sektorsindelning och många talar om behovet av att komma bort från stuprören och arbeta på tvären mellan sektorerna.

Den starka decentraliseringen och sektorsindelningen försvårar hanteringen av dagens komplexa, integrerade och flerskaliga utmaningar, som till exempel klimatiförändring, vattensäkerhet och social segregation. Sammantaget ges bilden av ett brett och väl institutionaliserat hållbarhetsarbete där Stockholmsregionen har potential att vara en föregångare. Men det finns ett underskott i implementering av den rika floran av policyer och strategier, och en outnyttjad potential i den praktik som lokala initiativ upprätthåller. Den flernivåorganisation och mångfald av aktörer som karakteriserar Stockholmsregionen är både en tillgång och ett hinder för ett mer genomgripande hållbarhetsarbete i regionen. Samtidigt tas allt fler steg mot koordinering och samverkan mellan aktörer, nivåer och sektorer. Det är i detta landskap av aktörer och institutioner som de lokala initiativen arbetar och navigerar för att genomföra aktiviteter och nå sina mål.

Svårtillgänglig finansiering

För att ett initiativ ska kunna växa – öka i antal medlemmar eller användare eller utvidga sina aktiviteter – krävs tillgång till resurser och stöd från beslutande myndigheter. Finansiering handlar både om tillgängliga finansiella resurser och att initiativet har kapacitet (som kun-

skap eller tid) att få tag i dessa. Stöd från myndigheter handlar också om att hitta kontaktpersoner och kunna förmedla vad man gör och hur detta arbete är relevant för stadsdelen, kommunen eller regionen. Det är dock inte alla initiativ som vill växa, bland annat för att ett ökat antal medlemmar innebär fler interna, och ibland tidskrävande, överläggningar som kan distrahera från initiativets huvudsyfte.

I Sverige kommer i dagsläget merparten av finansieringen från olika program inom offentlig sektor (nationellt, regionalt eller kommunalt). Därför är kunskap om dessa program och ansökningsprocessen avgörande för om initiativen kan förverkliga denna finansiering, som också är beroende av rådande politiska prioriteringar. Många initiativ upplever dessa program byråkratiska och dåligt anpassade till den lokala verkligheten. De kräver många gånger också att man har kommunen som partner vilket gör att tillgång till finansiering blir beroende av om kommunen eller stadsdelen känner till och arbetar med initiativet.

Ett exempel på svårigheterna är Adelsö mobilsamåkning som på många olika sätt försökte få stöd för sitt initiativ men utan framgång. De initiativ som varit framgångsrika i termer av tillväxt utgörs ofta av ett långsiktigt partnerskap med kommunen eller med stöd från den. De initiativ som inte är organiserade som traditionella föreningar har ofta svårare att få tillgång till denna finansiering. En del initiativ känner sig dessutom tvingade att organisera sig som förening för att överleva. En aktör beskrev det som:

Du kan alltid söka finansiering, men det är ofta komplicerat och små aktörer behöver stöd, annars förblir deras initiativ småskaliga. Vi behöver hitta strategier att lära från varandra i regionen för att möjliggöra uppskalning av initiativen.

Ytterligare en aspekt är att den finansiering som finns ofta är inriktad på att stödja innovationer och nya idéer för att identifiera alternativa lösningar för hållbar utveckling. Samtidigt saknas stöd till fortsatt arbete när uppstartsfasen är över. Många av initiativen arbetar med

kollektiva nyttor som sällan kan bli vinstdrivande och därför behöver fortsatt stöd. Denna projektifiering är en modell som härstammar från så kallad *new public management* där allt fler organisationer drivs i form av projekt, vilket i sin essens är kortsiktigt och sker i konkurrens (Sjöblom och Godenhjelm 2009). Den bild som framträder är att det är mycket långt mellan initiativen och de möjligheter till stöd och finansiering som finns i regionen idag. Den svåra finansiella situationen är en starkt bidragande orsak till att många initiativ skalas ned (snarare än växer) eller läggs ned efter en period på några år. Som en aktör uttryckte det:

Var [hos beslutsfattarna] finns modet att på allvar stödja långsiktig förändring och omställning?

Osynliga initiativ

Flera initiativ omtalar behov av en bättre ”paketering” och tydliggörande av samhällsnyttan i det som de gör för att överbrygga svårigheter med att nå fram till beslutsfattare. Huruvida ett initiativs aktiviteter får spridning och blir del av en större förändring är bland annat beroende av vilken typ av aktör som leder initiativet (offentligt, privat eller civilt) och på vilken nivå i regionen man är aktiv. Det etablerade föreningslivet har det ibland något lättare då det ofta är strukturerat på samma sätt som den offentliga förvaltningen med exempelvis lokala, regionala och nationella avdelningar. I Stockholmsregionen är uppväxlingen i form av spridning av ett initiativs sätt att arbeta helt avhängigt av framförallt kommunernas kunskap, kompetens och intresse att möta dem. En av intervjupersonerna berättar:

Vi tog kontakt med stadsdelsförvaltningen som var intresserad av förändringsarbete. De sa: - Vi har väntat på er. De är öppna för lokala initiativ genom att de stödjer dem som en del av att bygga samhörighet i stadsdelen. De är smarta som vill samarbeta med medborgarna.

Andra initiativ mötte dock svårigheter där en barriär för institutionalisering visat sig vara att kommuner och myndigheter ofta har begränsad kunskap om lokala initiativs arbete och relevans för t ex en kommuns hållbarhetsambitioner. Där kunskapen finns, saknas det ofta strukturer för att fånga upp initiativen och dra nytta av deras potential. Enligt en av dem vi intervjuade så är problemet:

[A]tt det sällan finns utrymme för mer inom en tjänstepersons uppdrag. Det saknas tid och mandat att pröva nya saker. Hur ett initiativ tas emot beror mycket på vem inom kommunen som kontaktas.

En avgörande orsak är att många initiativ arbetar brett och sektorsövergripande och därför inte hittar en kontaktpunkt i den sektorsindelade förvaltningen. En annan nyckelaspekt är om och hur ett initiativ har legitimitet. Det var något som blev tydligt under projektets gång där de initiativ som deltog hade nytta av att vara en del av ett europeiskt forskningsprojekt, de upplevdes av vissa aktörer som mer trovärdiga. Även de lokala politikerna visade sig spela en viktig roll:

Vad som verkligen fungerar är när en politisk profil blir passionerad kring ett förhållningssätt eller ett initiativ.

Det är förstås bra för ett initiativ när så sker men förhållandet antyder också en viss ad hoc-problematik. Det borde finnas fungerande strukturer snarare än passionerade personer för att fånga upp viktiga utvecklingsmöjligheter.

Samverkan till vilket pris?

Då regionen är fragmenterad med många olika myndighetsnivåer och sektorer, och därmed svår att navigera på egen hand, försöker många initiativ hitta samarbetspartners och synergier sinsemellan. Detta för

att bli starkare och ha en tydligare röst i regionen. Några av initiativen som ingick i studien har som huvudsyfte att i sig själva utgöra nätverk mellan andra lokala initiativ, t ex Stadsodling Stockholm och Ny Grön Stad. Samtidigt är det en svår avvägning för små initiativ att fördela tid och energi mellan de egna aktiviteterna och att skapa meningsfull samverkan med andra:

Det är svårt att få ihop allt, det är så många samarbeten och det är av yttersta vikt att inte tappa bort sig och kärnaktiviteterna bland alla samverkansmöjligheter.

Förutom samverkan mellan initiativ identifierades i regionen många ”omställningsproffs” som är aktiva i flera olika initiativ och sprider kunskap och erfarenheter mellan dessa, och även bidrar till medvetenhet om vilka andra aktörer som finns. Ytterligare en observation är att samverkan mellan initiativ på regional nivå tenderar att vara mellan initiativ som ägnar sig åt samma typ av aktiviteter. Lokal samverkan tenderar istället att ske mellan initiativ med olika fokusområden som kompletterar varandra i t ex en stadsdel.

Mekanismen kopiera framträder inte tydligt i Stockholmsregionen, vilket kan förklaras av att många lokala initiativ är just lokala och arbetar i sitt mest omedelbara sammanhang och inte i regionen. Å andra sidan arbetar många initiativ, oberoende av skala, med att sprida idéer, tankesätt och praktiker, men då med ambitionen att utbilda och inte att någon annan ska kopiera deras praktiker. De tydligaste exemplen på kopiering hittas istället hos de initiativ som arbetar för att stärka mellankommunal samverkan (t ex Rösjö kilsamverkan som spridit sig genom initiativet Kilsamverkan i hela regionen) eller som utgör ett initiativ inom ett större företag (t ex Hållbara Hökarängen som är en del av bostadsföretaget Stockholmshem som nu tar lärdomarna vidare till andra stadsdelar).

En utmaning för alla aktörer i regionens hållbarhetsarbete är inkludering, särskilt då den sociala segregationen i regionen ökar. Flera av

initiativen arbetar med sociala frågor och är ibland också tydligt inkluderande. Samtidigt finns det en motsättning mellan att arbeta progressivt och befinna sig i framkant, och att arbeta brett:

En stor mångfald i ett initiativ kan medföra att det finns många olika perspektiv på vad initiativet är, vill och bör arbeta med och skillnaderna kan bli en barriär till det förändringsarbete man vill exemplifiera.

TRE KNÄCKFRÅGOR FÖR UPPVÄXLING AV HÅLLBARHETSARBETET

Den bild som framträder av Stockholmsregionen är att det finns många lokala initiativ men att dessa är isolerade och sårbara; att regionens hållbarhetsarbete är mycket fragmenterat av många nivåer och sektorer, och få kopplingar däremellan, samt att kommunerna har en nyckelroll som behöver förtydligas.

De lokala initiativen är idag starkt påverkade av resursbrist, vilket gör att de har svårt att ens föreställa sig en roll som har betydelse för regionens omställning. De är fast i projektfällan där det är svårt att hitta kontinuitet och trygghet med de finansieringsformer som finns. Detta skulle kunna förbättras om initiativens betydelse för att uppfylla kommunernas och regionens hållbarhetsmål lyftes fram och blev synligare. Det handlar bland annat om medvetenhet om att de finns men också att deras arbete kommuniceras på ett bra sätt. De regionala aktörerna är beroende av kommunerna för kunskap om lokala initiativ och för att kunna anpassa policy och finansieringsprogram till stöd för dessa. En viktig komponent för de kommunala tjänstepersonernas möjlighet att möta lokal initiativkraft är vilka mandat de har samt hur dessa prioriteras och tolkas. Här saknas ofta kompetens och resurser för att på ett strategiskt sätt arbeta med initiativen. Utifrån denna gemensamma bild som utarbetats inom ARTS-projektet i Stockholm lyfter vi här tre knäckfrågor.

Kommunen som klok katalysator

Den decentraliserade strukturen i Stockholm bidrar till fragmentering och svårigheter i uppskalning till regional omställning för hållbar utveckling. Samtidigt kan den kommunala nivån vara en effektiv brygga mellan olika aktörer och nivåer, vilket flera initiativ påtalar. Med ett avreglerat lokalt engagemang som tar sig helt nya former behövs nya sätt för att säkerställa deltagande och representation av intressen i kommunala beslutsprocesser – att ha dialog med föreningslivet räcker inte längre. Samtidigt är gapet stort mellan den starkt formaliserade kommunen och den i det närmaste ”oformaliserade” Facebook-gruppen eller liknande. Vad är det för kompetens som behövs i en kommun för att den ska kunna vara en katalysator för lokal initiativkraft – vilken kunskap, vilka resurser och organisationsformer är nödvändiga? En fälla när en kommun har kommit så långt att man vill stödja lokala initiativ är att man då måste prioritera och lätt väljer de initiativ som man förstår – t ex de som är välformulerade, eller som är trendiga och uppseendeväckande på ett bra sätt. Detta är inte nödvändigtvis de som bidrar mest till hållbar utveckling. Här behövs mekanismer för att säkerställa kommunen som en garant för allmänintresset och demokratiska principer – att ständigt ha en blick mot det som är marginaliserat och att kontinuerligt utvärdera det stöd som ges.

Innovation och kontinuitet

De strukturer och program som finns för finansiering idag är en stor barriär som behöver bearbetas. Hur kan den finansiering som finns bli mer tillgänglig för fler aktörer på lokal nivå? Det handlar både om att förenkla rutiner kring dessa program men också om att stödja kompetensen hos initiativen. Att ge stöd, finansiellt och på andra sätt, till nytänkande och test av nya idéer är en viktig komponent i hållbar utveckling i en värld som är i ständig förändring. Men hållbar utveckling handlar också om långsiktighet, varför det är av

yttersta vikt att hitta former för att stödja initiativ efter startfasen. Vad behöver ett lokalt initiativ efter tre år? Att vara en del av att utvärdera arbetet hittills och på så sätt stärka fortsättningen. Risker är att mycken initiativkraft går åt till att uppfinna hjulet på nytt då det saknas mekanismer för att bygga vidare på vunna erfarenheter. Hur säkerställer vi att kunskap som genereras inte försvinner med ett insomnande initiativ utan inspirerar till nya? Den allra svåraste nöten att knäcka är kanske vem det är som kan och bör stå för denna typ av kontinuitet när det kortsiktiga perspektivet tenderar att dominera.

Lagom samverkan

Alla talar om behovet av att öka samverkan idag och inom alla typer av områden. Vi börjar komma till insikt om vad det innebär att försöka navigera komplexa system, inte bara inom hållbar utveckling utan även inom t ex sjukvården och transportsystemen. Samverkan framhålls som lösningen. Samtidigt är det tydligt att många aktörer upplever att mer samverkan inte nödvändigtvis leder till bättre lösningar eller måluppfyllnad. Det behövs en förståelse för behovet av ledarskap och processdesign för att breda, inkluderande samverkansprocesser ska leda framåt, även detta handlar om kompetenshöjning. Inom ARTS-projektet fick ett antal konstnärer med tiden en viktig roll i att gestalta, underlätta och stödja de allt svårare diskussionerna som fördes med en allt större bredd av aktörer. Den mångfald av aktörer och nivåer som finns i Stockholmsregionen är en tillgång då den skapar utrymme för olika lösningar och flexibilitet, något som är avgörande i tider av förändring. Ett för starkt och oreflekterat driv mot samverkan kan dock motverka att potentialen i denna pluralism inte kommer till sin fulla rätt. Hur kan Stockholmsregionens aktörer samverka lagom mycket med bibehållen integritet?

EN AVSLUTANDE REFLEKTION

Urbanisering, mat- och vattensäkerhet, klimatförändring är exempel på utmaningar som samhället lokalt, regionalt och globalt står inför. Dessa så kallade "wicked problems" är komplexa och därmed svårhanterliga. En orsak till att samhället har så svårt att hantera dem är att vi byggt upp strukturer för kunskapsgenerering, beslutsfattande och praktisk implementering utifrån ett reduktionistiskt synsätt, där varje utmaning hanteras för sig, på sin nivå och inom sin sektor. Denna uppdelning medför liten förmåga att hitta lösningar och har mycket låg kapacitet att hantera förändringar. Det är dessa strukturer, organisationsformer, tankemodeller och praktiker som behöver omformas för att hållbarhetsarbetet ska kunna ta nödvändiga kliv framåt.

Genom ett tydligt fokus på aktörernas olika förutsättningar och relationer till varandra och till samhället i stort har ARTS-projektet i sin helhet bidragit till att öka förståelsen för vad det är mer specifikt i samhällets strukturer som påverkar de olika aktörernas förmåga att driva stadsregioners hållbarhetsfrågor. Alla medverkande i projektet har tillsammans skapat en mer nyanserad förståelse för vad som behöver förändras för att en mer genomgripande omställning till hållbar utveckling ska komma till stånd och aktörernas fulla potential komma till sin rätt. En nyckel är samverkan och partnerskap i olika former, men för att det ska leda framåt krävs gemensam förändringsvilja bortom viljan att mötas och utbyta erfarenheter. Det handlar inte enbart om hur offentlig sektor ska uppgraderas, eller hur gräsrotsinitiativ ska stödjas eller hur innovationer uppstår, utan också om dynamiken i samspelet mellan strukturer, aktörer och praktiker. Det behövs också en kritisk diskussion om hur bra samverkan kan åstadkommas mellan aktörer med vitt skilda förutsättningar vad gäller makt, resurser, ansvar, rörelseutrymme och incitament. Som en aktör uttryckte det:

Vi har liten makt, men stor frihet att agera. De [myndigheterna] har mer makt men mindre frihet.

TACK TILL

Forskningsprojektet ARTS är finansierat av EU:s sjunde ramprogram, nummer 603654 och stockholmsstudien har utförts av Stockholm Resilience Centre, Stockholms universitet. Den hade inte varit möjlig att genomföra utan stort engagemang och deltagande i intervjuer, workshops och fokusgruppsmöten från en lång rad aktörer; de lokala initiativen (tabell 1), Länsstyrelsen i Stockholms län, Tillväxt- och regionplaneförvaltningen/Stockholms läns landsting, Kommunförbundet Stockholms län, Mälardalsrådet, Nacka kommun, Huddinge kommun, Botkyrka kommun, Stockholm stad, Södertälje kommun, Täby kommun, Guringo, Urbio, U&We, Nyréns arkitektkontor, Y Blombäck kommunikation, Politikerskolan Hög Rosten, Albaeco, Origo/Resources lab, Stormie Poodle, Quantified Planet, Openlab, Under tallarna, Färgfabriken och Långsjö Teater, samt konstnärerna Jenny Soep, Malin Lobell, Victoria Brännström, Linnea Våglund, Maja Svensdotter, Katarina Klingspor Ekelund och Jan Rydén och bloggarna Magdalena Fremback och Annika Hagberg.

NOTER

1. Se www.globalamalen.se/, www.un.org/sustainabledevelopment/cop21/, respektive www.habitat3.org/the-new-urban-agenda/
2. Mer information om ARTS-projektet och alla dess rapporter finns tillgängliga på www.acceleratingtransitions.eu. Förutom Stockholm ingår i projektet studier av Dresden (Tyskland), Budapest (Ungern), Brighton (Storbritannien) och Genk (Belgien).

REFERENSER

Avelino, Flor och Julia M Wittmayer (2015) Shifting power relations in sustainability transitions: a multi-actor perspective, *Journal of Environmental Policy och Planning* 18 (5): 628–49.

- Berkes, Fikret; Johan Colding och Carl Folke (2000) Rediscovery of traditional ecological knowledge as adaptive management, *Ecological Applications* 10: 1251–1262.
- Borgström, Sara; My Svensdotter, Magnus Tuvendal, Maria Schewenius, Anna Emmelin, Ulrika Jansson och Magdalena Frembäck (2015) Transition city-region Stockholm, sid 158–227 i ARTS (red) *Case study report D3.2. Background reports and reports on transition initiatives*. (www.acceleratingtransitions.eu)
- Borgström, Sara; Nikolina Oreskovic och Noah Linder (2016) *Att växla upp hållbarhetsarbetet i Stockholmsregionen. En färdplan från ARTS-projektet*. (<http://bit.do/ARTS-Fardplan-Box>)
- Bulkeley, Harriet (2006) Urban sustainability: learning from best practice? *Environment and Planning A* 38: 1029–1044.
- Ernston, Henrik; Sander van der Leeuw, Charles Redman, Douglas Meffert, George Davis, Christine Alfsen och Thomas Elmqvist (2010) Urban transitions: on urban resilience and human-dominated ecosystems, *Ambio* 39: 531–545.
- Frantzeskaki, Niki och Hans de Haan (2009) Transitions: two steps from theory to policy, *Futures* 41 (9): 593–606.
- Frantzeskaki, Niki; Julia Wittmayer och Derk Loorbach (2014) The role of partnerships in “realizing” urban sustainability in Rotterdam’s city port area, the Netherlands, *Journal of Cleaner Production* 65: 406–417.
- Frantzeskaki, Niki; Florian Kern och Markus Egermann (2015) *Conceptual report III. Multi-level analytical framework for analysing acceleration dynamics of sustainability transitions in city-regions*. ARTS project report D3.1. (www.acceleratingtransitions.eu)
- Geels, Frank W. och Johan Schot (2007) Typology of sociotechnical transition pathways. *Research Policy* 36 (3): 399–417.
- Grankvist, Per (2013) *Engagemang. Batman, Putman och jag*. Volante, Stockholm.
- Grin, John; Jan Rotmans och Johan Schot (2010) *Transitions to sustainable development, new directions in the study of long term transformative change*. Routledge, Oxford.
- Hendriks, Carolyn (2008) On inclusion and network governance: the democratic disconnect of Dutch energy transitions, *Public Administration* 86 (4): 1009–1031.
- Hodson, Mike och Simon Marvin (2009) Cities mediating technological transitions: understanding visions, intermediation and consequences, *Technology Analysis and Strategic Management* 21 (4): 515–534.

- Jhagroe, Shivant och Derk Loorbach (2015) See no evil, hear no evil: the democratic potential of transitions management, *Environmental Innovation and Societal Transitions* 15: 65–83.
- Köhler, Jonathan; Lorraine Whitmarsh, Björn Nykvist, Michel Shilperoord, Noam Bergman och Alex Haxeltine (2009) A transitions model for sustainable mobility, *Ecological Economics* 68: 2985–2995.
- Lang, Daniel; Arnim Wiek, Matthias Bergmann, Michael Stauffacher, Pim Martens, Peter Moll, Mark Swilling och Christopher Thomas (2012) Transdisciplinary research in sustainability science: practice, principles, and challenges, *Sustainability Science* 7: 25–43.
- Loorbach, Derk (2010) Transition management for sustainable development: a prescriptive, complexity-based governance framework, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions* 23 (1): 161–183.
- Loorbach, Derk och Jan Rotmans (2010) The practice of transition management: examples and lessons from four distinct cases, *Futures* 42 (3): 237–246.
- Markard, Jochen; Rob Raven och Bernhard Truffer (2012) Sustainability transitions: an emerging field of research and its prospects, *Research Policy* 41: 955–967.
- Nevens, Frank; Niki Frantzeskaki, Leen Gorissen och Derk Loorbach (2013) Urban transitions-labs: co-creating transformative action for sustainable cities, *Journal of cleaner production* 50: 111–122.
- Polk, Merritt (red) (2015) *Co-producing knowledge for sustainable cities: joining forces for change*, Routledge, London.
- Seyfang, Gill och Adrian Smith (2007) Grassroots innovations for sustainable development: towards a new research and policy agenda, *Environmental Politics* 16 (4): 584–603.
- Raven, Rob (2007) Niche accumulation and hybridization strategies in transition processes towards a sustainable energy system: an assessment of differences and pitfalls, *Energy Policy* 35: 2390–2400.
- Raven, Rob; Geert Verbong, Wouter Schilpzand och Marten Witkamp (2011) Translation mechanisms in sociotechnical niches: a case study of Dutch river management, *Technology Analysis and Strategic Management* 23 (10): 1063–1078.

- Rossing, Tine; Agnes Otzelberg och Pascal Girot (2014) Scaling up the use of tools for community-based adaptation, sid 103–121 i Jessica Ayers, Lisa Shipper, Hanna Reid och Atiq Rahman (red) *Community-based adaptation to climate change – scaling it up*, Earthscan, London.
- Sjöblom, Stefan och Sebastian Godenhjelm (2009) Project proliferation and governance – implications for environmental management, *Journal of Environmental Planning and Policy* 11 (3): 169–185.
- Smith, Adrian; Jan-Peter Vos och John Grin (2010) Innovation studies and sustainability transitions: the allure of the multi-level perspective and its challenges, *Research Policy* 39: 435–448.
- Tengö, Maria; Eduardo Brondizio, Thomas Elmqvist, Pernilla Malmer och Marja Spierenburg (2014) Connecting diverse knowledge systems for enhanced ecosystem governance: the multiple evidence base approach, *Ambio* 43: 579–591.
- Uvin, Peter; Pankaj Jain och David Brown (2000) Think large and act small: toward a new paradigm for NGO scaling up, *World Development* 28 (8): 1409–1419.
- UN (2016). The new urban agenda, www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2016/10/newurbanagenda/ (senast besökt 1 feb 2017).
- Van den Bosch, Suzanne och Jan Rotmans (2008) *Deepening, broadening and scaling up: a framework for steering transition experiments*, Knowledge centre for sustainable system innovations and transitions (KCT), Delft.
- Walker, Gordon; Patrick Devine-Wright, Sue Hunter, Helen High och Bob Evans (2010) Trust and community: exploring the meanings, contexts and dynamics of community renewable energy, *Energy Policy* 38: 2655–2663.
- Westin, Martin; Camilo Calderon och Alexander Hellquist (2016) *Att leda samverkan. En handbok för dig som vill hantera komplexa samhällsutmaningar*, SWEDESD, Lund.
- Wittmayer, Julia och Niko Schöpke (2014) Action, research and participation: roles of researchers in sustainability transitions, *Sustainability Science* 9 (4): 483–496.

Ekosystemtjänstbegreppet

– en historisk tillbakablick och den förväntade rollen i svensk miljöpolicy

PER SCHUBERT, K. INGEMAR JÖNSSON, TORLEIF BRAMRYD,
MICHAEL JOHANSSON, EBBA BRINK, CHRISTINE WAMSLER,
THOMAS PALO, THOMAS H. BEERY, NILS G. A. EKELOUND
OCH SANNA STÅLHAMMAR

[S]enast 2018 ska betydelsen av biologisk mångfald och värdet av ekosystemtjänster vara allmänt kända och integreras i ekonomiska ställningstaganden, politiska avväganden och andra beslut i samhället där så är relevant och skäligt. (SOU 2013:68, s. 35)

Begreppet *ekosystemtjänst* har under de senaste åren seglat upp som ett av de mest centrala inom svensk miljöpolitik. Förhoppningen är att begreppet ska leda till ett nytt sätt att se på naturen och tydliggöra hur en hållbar samhällsutveckling är beroende av att vi tar bättre hand om vår miljö och våra naturresurser.

Med ekosystemtjänster menar vi det som ekosystemen ger oss människor och som på olika sätt bidrar till vårt välbefinnande, alltifrån fisk från haven och svamp från skogen till pollinering av grödor och promenader i vackra och avkopplande naturmiljöer. Vissa av dessa tjänster är vi alla väl medvetna om medan andra levereras mer obemärkta men som inte desto mindre spelar en viktig roll. Begreppet har från början

haft en stark koppling till biologisk mångfald och diskuterades ingående i Ehrlichs och Ehrlichs (1981) *Extinction: The causes and consequences of the disappearance of species* och Dailys *et al.* (1997) *Nature's services: Societal dependence on natural ecosystems*, och sistnämnda år publicerades också en ekonomisk analys av det samlade värdet av jordens ekosystemtjänster (Costanza *et al.* 1997). Det stora genombrottet för ekosystemtjänstbegreppet kom dock med den globala utredningen *Millennium Ecosystem Assessment* från 2005 om tillståndet hos världens ekosystem, där sambandet mellan fungerande ekosystem och välbefinnandet hos de mänskliga samhällena betonades (Millennium Ecosystem Assessment 2005). I utredningen konstaterade man bland annat att omkring 60 % av 24 undersökta ekosystemtjänster hade minskad kapacitet till följd av mänsklig påverkan. Med överenskomsten om de så kallade Aichi-målen i Nagoya 2010 inleddes ett mer systematiskt globalt arbete för att stoppa förlusten av biologisk mångfald och bevara och återställa ekosystemen. En rapport från Naturvårdsverket (2012) om ekosystemtjänster följdes av den statliga utredningen *Synliggöra värdet av ekosystemtjänster – Åtgärder för välfärd genom biologisk mångfald och ekosystemtjänster* (SOU 2013:68), och propositionen *En svensk strategi för biologisk mångfald och ekosystemtjänster* (Miljödepartementet 2013) som antogs av Riksdagen i juni 2014. Som framgår av *The EU Biodiversity Strategy to 2020* är ekosystemtjänster numera en viktig del i det europeiska arbetet för biologisk mångfald och i det svenska miljömålsarbetet (EU 2011). Med införandet av ett ekosystemtjänstperspektiv i samhällsplanering och beslutsfattande hoppas man skapa bättre förutsättningar för en hållbar samhällsutveckling genom att vårt beroende av naturen tydliggörs. Enligt ett av etappmålen inom det svenska miljömålssystemet ska ekosystemtjänsterna och deras värden senast 2018 vara integrerade i alla viktiga beslut i samhället som berör miljön och naturresurser (SOU 2013:68). Detta är ingen enkel uppgift och frågorna är många om vad denna integrering av ekosystemtjänster i samhället egentligen innebär och vad som krävs för att åstadkomma den.

Eftersom kommunerna är huvudansvariga för den fysiska planeringen i Sverige ligger det ett stort ansvar på dessa att genomföra omställningen till en hållbar samhällsplanering där hänsyn tas till ekosystemtjänsterna och deras värden. Alltför få framsteg på både global och lokal nivå har föranlett att urbana miljöer numera betraktas som viktiga arenor för formulering och implementering av hållbarhetsmål. Den urbana miljön är viktig i detta avseende eftersom en allt större andel av befolkningen bor i tätorter där många intressen och samhällsfunktioner konkurrerar om begränsade utrymmen. Urbana ekosystemtjänster i form av grönytor för rekreation och biologisk mångfald har ofta fått stryka på foten. Flera kommuner har nu antagit denna utmaning att försöka integrera ekosystemtjänster i sin samhällsplanering. I komplexa urbana miljöer har transdisciplinära forskningsarbeten, som kännetecknas av interaktion mellan samhälle och vetenskap, visat sig vara en användbar strategi för en hållbar samhällsutveckling (McCormick *et al.* 2013).

Texten utgår från, men är inte begränsad till, erfarenheterna från det transdisciplinära forskningsprojektet ECOSIMP¹ som är finansierat av Naturvårdsverket 2013–2016 och är ett av sju projekt inom forsknings-satsningen *Värdet av ekosystemtjänster*. Projektet koordineras av forskare från Högskolan Kristianstad och innefattar också forskare från Lunds universitet, Malmö högskola och Sveriges lantbruksuniversitet Umeå, samt representanter från sju kommuner, Kommunförbundet Skåne och Region Skåne. De kommuner som deltog var Kristianstad, Simrishamn, Trelleborg, Malmö, Lomma, Helsingborg och Båstad. Projektet syftar till att öka förståelsen för förutsättningarna att på kommunal nivå genomföra den implementering av ekosystemtjänstansatsen som har beslutats nationellt. I detta kapitel tar vi upp några aspekter av problematiken kring att börja använda ekosystemtjänstbegreppet som verktyg i den kommunala verksamheten och samhällsplaneringen. Vi behandlar hur man inom kommunerna ser på begreppet, dess roll i kommunernas planeringsverktyg och sätter detta i relation till klimatanpassning och förtätning av staden. Avslutningsvis identi-

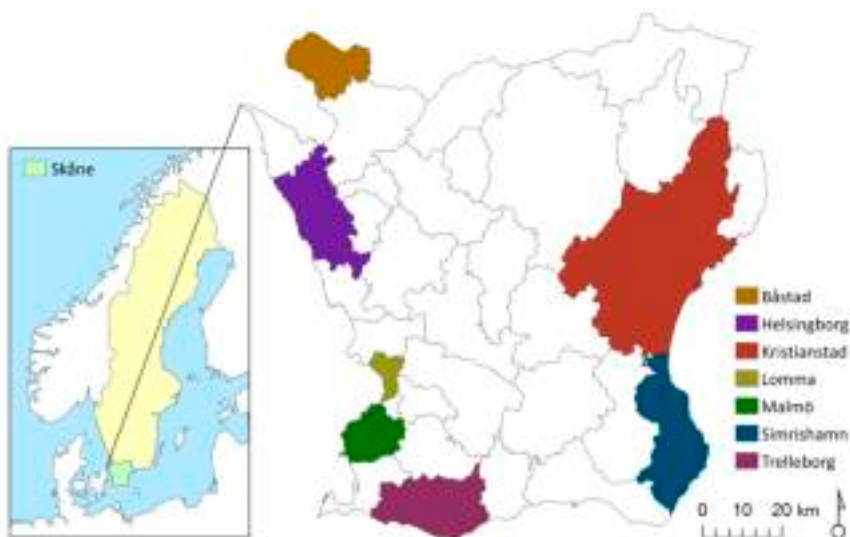
fierar vi ett antal utmaningar som transdisciplinärt forskningssamarbete mellan akademien och kommunerna står inför, där ekosystemtjänster potentiellt intar en central position för att underlätta en hållbar samhällsutveckling.

KOMMUNERNAS SYN PÅ EKOSYSTEMTJÄNSTBEGREPPET

För att omställningen till en samhällsutveckling där ekosystemtjänsterna har en framträdande roll ska kunna genomföras krävs både en förståelse av begreppets innebörd och en tro på dess förtjänster och möjligheter att kunna omvandlas i praktisk politik. I stor utsträckning har dock de nationella besluten att använda ekosystemtjänstbegreppet som policyverktyg tagits utan någon större kunskap om förutsättningarna att kunna genomföra denna omställning. För att få en bild av hur kommunala politiker och tjänstemän ser på ekosystemtjänstbegreppet genomfördes därför 36 intervjuer under åren 2014–2015 i de sju kommuner i Skåne som deltog i ECOSIMP-projektet (se figur 1).

De intervjuade var personer med olika typer av positioner och tjänster som förväntades vara viktiga för implementeringsprocessen, exempelvis chefs- eller ordförandeposter, miljöstrateger, planerare och ekologer (Beery *et al.* 2016). Resultaten visar på en övervägande positiv syn på begreppet och förhoppningar finns att ekosystemtjänstansatsen ska leda till större hänsyn till miljön. Visserligen tycker många att ekosystemtjänstbegreppet känns teoretiskt och abstrakt men man lyfter ändå fram dess pedagogiska förtjänster, förmågan att synliggöra vårt beroende av naturen och de olika värden som genereras genom ekosystemens processer.

En aspekt av ekosystemtjänstbegreppet som har diskuterats mycket är att det konceptuellt är antropocentriskt. Det handlar om tjänster från ekosystemen som vi människor har nytta av, inte ekosystemens eller den biologiska mångfaldens egenvärden. Skydd av naturen för dess egen skull riskerar att hamna i skymundan som argument i arbetet för en bättre miljö. Denna förändring i synen på naturen påvisas av

Figur 1. De sju kommuner i Skåne som deltog i ECOSIMP-projektet. Karta: Per Schubert 2016. Data från Lantmäteriet (2016) och Natural Earth (2016).

våra intervjuer där en övervägande del av de tillfrågade var positiva till det antropocentriska synsättet och såg detta som en av de främsta styrkorna med konceptet. Förklaringen tycks ligga på ett pragmatiskt plan; det är helt enkelt lättare att få gehör för argument för miljöhänsyn som bygger på fördelar för oss människor.

Även inom den akademiska världen har det rått oenighet kring frågan om värderingen av de tjänster som naturen ger oss. För att få in ekosystemtjänsterna i samhällsekonomiska kalkyler och beslutsunderlag menar många att vi måste försöka att monetärt värdera dessa tjänster. Initiativet *The Economics of Ecosystems and Biodiversity* (TEEB, se www.teebweb.org) har som uppgift att stödja denna utveckling och utveckla verktyg som hjälper till att identifiera ekosystemtjänsterna, värdera dem ekonomiskt och integrera dessa värden i beslutsunderlag. Betoningen på monetär värdering av ekosystemtjänsterna har dock kritiserats för att det kan leda till att naturen ses som en handelsvara (så kallad kommodifiering), men inom kommunerna fanns det en relativt positiv syn på att försöka räkna fram det ekonomiska värdet av en

våtmark, en park eller ett grönt tak i en stadsmiljö (Beery *et al.* 2016). Återigen är det pragmatiska argument som förs fram – förhoppningen om att *money talks* ska övertyga beslutsfattare om betydelsen av att i samhällsplanering ge mer utrymme åt naturområden.

Sammantaget ger intervjustudien en tydlig bild av att införandet av en ekosystemtjänstansats i den kommunala verksamheten ses med mycket positiva ögon. Men det finns också en del tveksamheter om hur detta ska gå till. Bland annat tycker många att etappmålet är alltför vagt formulerat. Vad innebär det exempelvis att ekosystemtjänsternas värden ska vara ”allmänt kända” eller att de ska beaktas där så är ”relevant och skäligt”? Det uttrycks också ett stort behov av mer kunskap om ekosystemtjänster och av lokal förankring av begreppet, exempelvis om vilken betydelse olika ekosystemtjänster har för den egna kommunen och dess utveckling. I många svenska kommuner pågår redan ett omfattande arbete med att ta fram underlag för olika typer av ekosystemtjänster, så att dessa kan börja föras in i exempelvis översiktsplaner. I detta arbete är geografiska informationssystem (GIS) numera ett viktigt hjälpmedel för omfattande geografiska analyser och framställning av kartmaterial (Lidgren *et al.* 2015).

INTEGRERING AV EKOSYSTEMTJÄNSTER I KOMMUNERNAS PLANERINGSVERKTYG

Det är Plan- och bygglagen som ytterst reglerar planeringen av samhällets utveckling med avseende på exempelvis mark- och vattenanvändning, bebyggelse, infrastruktur, kommunikationer, service och miljö. Som tidigare nämnts bär kommunerna huvudansvaret för den fysiska planeringen. Under kommunernas arbete är det länsstyrelserna som ser till att statliga intressen tillgodoses, medan olika regionplaneorgan överser regionala intressen. Varje enskild kommuns arbete utgår från planeringsverktyg på olika nivåer, såsom översiktsplan, detaljplaner och områdesbestämmelser. Även om översiktsplanen inte är juridiskt bindande utgör den grunden för planeringen av hela kommunens yta.

Kommunen måste hålla översiktsplanen uppdaterad så att den bidrar med aktuell information om till exempel vilka områden som kan bebyggas och vilka som bör användas för rekreation. Miljöbedömningar ska utgöra viktiga inslag i kommunens planeringsarbete, och meningen är att översiktsplanen ska bidra till en hållbar samhällsutveckling. Detaljplaner är å andra sidan juridiskt bindande, reglerar mark- och vattenanvändningen inom ett visst område och används bland annat vid prövning av bygglov. För ett område som saknar detaljplan och som i något avseende behöver regleras, till exempel skyddas, kan kommunen anta särskilda områdesbestämmelser, som till skillnad från detaljplanen inte reglerar byggande och markanvändningen lika hårt.

En viktig anledning till att börja arbeta med ekosystemtjänster är att dessa skapar förutsättningar för en hållbar samhällsutveckling. För att undersöka integreringen av ekosystemtjänster i regionala och kommunala planeringsprocesser genomförde Malmö stadskontor projektet Boverket & EkoSystemTjänsterna (BEST) i samarbete mellan ett antal kommunala och regionala aktörer (Hanson *et al.* 2016). Å ena sidan visar enkäter och intervjuer att kunskaperna om ekosystemtjänster brister, att endast ett fåtal av landets kommuner använder ekosystemtjänstbegreppet i sina översiktsplaner och att många planbestämmelser saknar lagstöd eller resurser för uppföljning. Å andra sidan verkar det finnas ett stort engagemang för ekosystemtjänster och många har redan arbetat med planering som inkluderar ekosystemtjänster. Projektets slutsatser är att kunskaperna om ekosystemtjänster behöver utvecklas och att nationella riktlinjer för kommunalt och regionalt arbete behöver tas fram.

I samma anda genomförde ECOSIMP-projektet två studier av kommunernas integrering av ekosystemtjänster i planeringssammanhang. Inom båda dessa studier genomfördes analyser av översiktsplaner och intervjuer av kommunala politiker och tjänstemän. Den ena studien visar att ekosystemtjänster är ovanligt förekommande i översiktsplaner och miljökonsekvensbeskrivningar² men att kommunerna efterfrågar samarbete med forskning för integrering av ekosystemtjänster

(Palo *et al.* 2016). En slutsats är att eftersom ekosystemtjänster bidrar med perspektivet på ekosystem som nyttiga för oss människor kan dessa tjänster öppna upp för planeringsarbete i samverkan med allmänheten. Den andra studien fokuserade på Malmö stad och visar, i likhet med Sandströms (2002) undersökning av Malmö och sex andra svenska städer, på en successiv övergång till ett holistiskt synsätt på ekosystemens betydelse för hållbar utveckling och mänsklig välfärd. Trots att själva ekosystemtjänstbegreppet för första gången introducerades i Malmös översiktsplan från 2014 kan vi se en utveckling av användningen av ekosystemtjänstrelaterade begrepp. Liknande resultat hittar vi i Wilkinsons *et al.* (2013) jämförande studie av ekosystemtjänster i Stockholms och Melbournes planeringsdokument. Den innehållsmässiga utvecklingen av dessa begrepp i Malmös översiktsplaner ser ut att påverkas av såväl globala som lokala faktorer, såsom miljöförändringen, Brundtlandrapporten 1987, FN-konferensen om miljö och utveckling 1992 och hur svensk lagstiftning har förändrats. Resultaten visar också tydligt att man mer eller mindre medvetet redan arbetar utifrån ett ekosystemtjänstperspektiv. En slutsats är att integreringen av ekosystemtjänster skulle underlättas om politiker och tjänstemän uppmärksammas på att de redan tillämpar en ekosystemtjänstansats.

Ett annat exempel på hur ekosystemtjänster börjat användas i kommunal planering är Lomma kommun, där man beslutat att använda "balanseringsprincipen" i planering och exploatering, det vill säga att förlorade ekosystemtjänster till följd av markexploatering ska kompenseras genom ökade tjänster på annan plats i kommunen eller i anslutning till det aktuella området (Naturvårdsverket 2015). Beslut om detaljplanering och exploateringsprojekt föregås av en bedömning av områdets nuvarande ekosystemtjänster och framtida potential att generera sådana. Den kostnad som kompensationen medför betalas av exploatören. Här har alltså hänsyn till ekosystemtjänsterna blivit en rutin i detaljplanearbetet.

Kommunerna använder inte bara ovan beskrivna planer och bestämmelser i arbetet med ekosystemtjänster utan de använder också miljö-

konsekvensbeskrivningar, grönplaner, miljöprogram och olika projekt. BiodiverCity är ett exempel på ett lyckat projekt från Malmö stad som genomfördes 2012–2014 i samverkan med bland annat universitet och forskningsinstitut (BiodiverCity 2015). Projektet syftade till att ”utveckla produkter, tjänster och processer som främjar och ökar stadens biologiska mångfald”. Trots att endast tolv procent av kommunens yta består av parker och grönområden brukar Malmö kallas för ”parkernas stad”. Med andra ord är figur 2, som visar Ribersborgsdammarna med Turning Torso i bakgrunden, inte helt representativ.

Å andra sidan kan det vara just denna tätt bebyggda stadsmiljö som gör att Malmös parker framträder så tydligt. BiodiverCity-projektet fokuserade på grönblå infrastruktur, det vill säga vegetation plus vatten, och ekosystemtjänster för att skapa en attraktiv, hälsosam och hållbar stad. Västra hamnen är en stadsdel som kännetecknas av idealen om ett hållbart byggande, och figur 3 visar att man här har arbetat med så kallade ”gröna tak”.

Figur 2. Grönområde i anslutning till Ribersborgsdammarna i Malmö. Turning Torso i Västra hamnen skymtar i bakgrunden. Foto: Per Schubert 2016 (för ECOSIMP-projektet).

Utöver gröna tak delade man in de utvecklade produkterna i grupperna "gröna fasader och väggar", "mobila växtsystem", "urbana biotoper", "tredimensionell grönska" och "träd i gator". Ett exempel på användning av urbana biotoper i pedagogiskt syfte är de "gröna lådor" som man har planterat på förskolor. Olika lådor representerar olika biotoper, till exempel fjärils- eller strandängsbiotoper, och kan användas för att undervisa eleverna om hur olika biotoper utvecklas. Detta handlar alltså inte bara om en investering i dagens samhälle utan också om kommande generationers förståelse och ansvarstagande för vår framtida miljö.

Figur 3. Västra hamnen i Malmö med Turning Torso i övre högra hörnet. Den röda rektangeln visar ett exempel på gröna tak i området. Källa: Google Earth 2016.

EKOSYSTEMBASERAD KLIMATANPASSNING OCH DESS KOPPLING TILL EKOSYSTEMTJÄNSTER

Frågan om i vilka utsträckningar vi bör satsa på att begränsa de globala klimatförändringarna och/eller anpassa oss till dem är inte helt enkel. Klimatanpassning handlar om att anpassa samhället så att detta kan hantera ett klimat i förändring och på så sätt undvika framtida klimatrelaterade problem (MSB 2012, IPCC 2014). En del av denna strategi utgörs av ”ekosystembaserad klimatanpassning”, vilken innebär att biologisk mångfald och ekosystemtjänster används för att anpassa samhället till framtida klimateffekter (CBD 2009). Ett par exempel på sådan anpassning är hur urbana grönytor kan förhindra översvämningar genom att fördröja och absorbera regnvatten och hur de kan minska värmestress genom att bidra med svalare luft och skugga (Wilkinson *et al.* 2013). Dessutom kan ekosystemtjänster indirekt öka samhällets och människors anpassningskapacitet, exempelvis genom att främja social sammanhållning i rekreationsområden eller inkomstmöjligheter i jordbrukssektorn. Då ekosystembaserade anpassningsåtgärder består av anläggning, bevarande, restaurering och förvaltning är de många gånger billigare än rena tekniska åtgärder (CBD 2009).

Även om intresset för ekosystembaserad klimatanpassning har ökat globalt och lokalt, och även i Sverige, finns det endast lite forskning om hur man kan stödja implementering av dessa åtgärder genom kommunal samhällsplanering. Wamslers *et al.* (2016) studie inom ECOSIMP-projektet har visat att kommunala åtgärder oftast inte har klimatanpassning eller riskhantering som primärt syfte. Ytterligare studier visar att de fyra skånska kommuner (Malmö, Helsingborg, Kristianstad, Lomma) som ligger i framkant i klimatarbetet inte särskilt ofta motiveerar sina åtgärder med begreppet ekosystembaserad klimatanpassning (Brink *et al.* 2016, Wamsler *et al.* 2014). Beroende på sammanhang och yrkesbakgrund använder man istället ”ekosystemtjänster” eller ”klimatanpassning”. Generellt sett är ekosystemtjänster den vanligaste ingången till olika åtgärder, vilket möjligtvis kan förklaras dels av

begreppets ökande popularitet, dels att naturvård utgör ett viktigt inslag i kommunal planering. Det verkar alltså vara svårt för kommunala politiker och tjänstemän att relatera klimatanpassning till ekosystemtjänster. Detta kan bero på att klimatanpassning betraktas som en övergripande fråga som dessutom domineras av infrastrukturbaserade och teknikdrivna lösningar. Tidigare har översvämningar i Kristianstad och Lomma dock bidragit till ett ökat intresse för ekosystembaserade klimatanpassningsåtgärder i dessa kommuner. Till exempel arbetar man i Lomma kommun med att öka landskapets vattenhållande förmåga genom att återskapa översvämningssytor, meandrande (slingrande) åar, dammar och mängden vegetationsytor (Lomma kommun 2016), bland annat på mark som från början var delvis deponi för tegelindustrin³; efter sanering leddes en ledning från ett stort dikningsföretag om för att inte längre gå genom Lomma tätort utan istället genom en serie dammar som placerades på denna mark.

Utifrån resultaten från ECOSIMP-projektet och andra studier kan vi identifiera fyra punkter som till stora delar stämmer med befintlig forskning. Den första av dessa handlar om att klimatanpassning behöver angripas med en långsiktig och flexibel strategi: Den större delen av det nuvarande arbetet med ekosystembaserad klimatanpassning genomförs som reaktioner på nutida väderhändelser, alternativt som projekt med extern finansiering eller i samarbete med universitet och högskolor (Wamsler *et al.* 2014). Erfarenheter från nutida väderhändelser är givetvis viktiga, men dessa behöver införlivas i det fortlöpande planeringsarbetet som bör utgå från långsiktiga perspektiv på kommunernas och klimatens utveckling. Det är alltså viktigt att planeringsarbetet bygger på systematiska analyser av både nutida och framtida klimatrisker och att föreslagna åtgärder är flexibla så att de kan justeras i takt med att klimaten förändras (Wamsler *et al.* 2014, Wamsler *et al.* 2016).

Den andra punkten handlar om att ekosystembaserad klimatanpassning är en flexibel approach med positiva bieffekter för miljö och människa: Ekosystembaserade klimatanpassningsåtgärder är ofta flex-

ibla genom att vara reversibla, vilket innebär att en markytas användning kan anpassas efter samhällets och klimatets utveckling. På liknande sätt kan en idag oanvänd gräsmark få nyckelfunktioner i ett framtida scenario, kanske för både ekosystembaserad klimatanpassning och viktiga kulturella ekosystemtjänster. Sådana möjligheter går mer eller mindre förlorade om man skulle bebygga markytan. Planering för ekosystembaserad klimatanpassning innebär alltså att anta ett fyrdimensionellt perspektiv på markanvändning, där tid är den fjärde dimensionen.

Den tredje punkten handlar om att vi utnyttjar potentialen för resurseffektiv riskreducering genom att bygga på det vi redan har: Precis som ordet "klimatanpassning" antyder handlar inte detta om att göra något helt nytt, utan istället om att anpassa eller modifiera befintliga strukturer och processer för att minska riskerna med ett framtida klimat. En viktig del i detta arbete är att använda befintlig kunskap och bygga ramverk för att identifiera nuvarande styrkor och svagheter (Wamsler 2014). Exempelvis kan kommunerna reducera risker om de utnyttjar olika yrkesgruppers samlade kunskaper; de som arbetar med ekosystembaserad klimatanpassning utgår inte från riskanalys och de som arbetar med riskanalys underskattar ofta ekosystemtjänster (Wamsler *et al.* 2014, Wamsler *et al.* 2016). Man kan också bygga in sekundära fördelar i olika klimatanpassningsåtgärder. Sådana fördelar kan vara vackra miljöer, sociala mötesplatser och rekreationsområden som i sin tur kan öka allmänhetens intresse och stöd för klimatanpassning.

Den fjärde punkten handlar om att det trots etappmålet saknas stödjande nationell lagstiftning för ekosystembaserad klimatanpassning: Även om EU:s strategier lyfter fram ekosystembaserad klimatanpassning ligger Sverige efter med att samordna naturliga funktioner med tekniska lösningar och på detta sätt skapa synergieffekter. Detta beror delvis på att kommunernas juridiska möjligheter för klimatanpassning genom planeringsarbete är otillräckliga. På grund av att Plan- och bygglagen inte ger kommuner förfogande över befintlig bebyggelse måste man genomföra åtgärder på allmän platsmark, alternativt

arbeta med kunskapskampanjer och frivillig samverkan från privata markägare. Det blir härmed svårt för kommunerna att uppnå etappmålet om att överväga ekosystemtjänster i beslutsfattande, såvida detta inte får bättre stöd i lagstiftningen.

HÅLLBAR URBAN SAMHÄLLSPLANERING OCH DESS KOPPLING TILL EKOSYSTEMTJÄNSTER

Med hållbar samhällsplanering menar vi en övergripande bebyggelse-, grönyte- och trafikplanering som stödjer arbetet med att skapa hållbar utveckling med tydligt fokus på de ekonomiska, sociala och miljömässiga aspekterna. En grundläggande frågeställning är om dagens samhällsplanering verkligen hänger med i den omställning av staden som sker i allt snabbare takt. Frågan om hur urbana strukturer påverkar möjligheten till hållbar samhällsplanering har diskuterats under lång tid (DeRoo och Miller 2000). Urbana strukturer och system baserade på bilens tillgänglighet uppfattas som en källa till miljöproblem och samhällseliga utmaningar (Alberti *et al.* 2007, Newman och Kenworthy 2015). Naess *et al.* (2013) påvisar betydelsen av hur urbana strukturer påverkar stadens transportmönster och dess effekter på samhällsplaneringen med bland annat hårdgjord infrastruktur.

Dessutom påverkar stadens struktur invånarnas möjligheter till resor och på så sätt även invånarnas resvanor. Resvanorna i sin tur genererar såväl direkta- som indirekta miljöeffekter som till exempel nyttjande av hårdgjord markyta, buller, luftkvalitet och klimat (Persson 2013). *Business as usual*, det vill säga att planera som tidigare, kan leda till svårigheter med att uppnå hållbar utveckling (Isaksson *et al.* 2017). Enligt Naess *et al.* (2013) fokuserar dominerande teorier om hållbar samhällsplanering på uppfyllelse av den kompakta och gröna staden som planeringsideal. Detta innebär att värdeskapande gröna urbana miljöer skulle prioriteras tillsammans med urbana förtätningstrender. På så sätt förespråkas principer för yt- och energieffektiv fysisk planering som hållbara samhällsplaneringslösningar (Ståhle 2008). En hög

befolkningstäthet skulle innebära kortare avstånd mellan stadens funktioner och underlättar även användningen av kollektivtrafik, gång, cykel och bilpooler.

Snabb befolkningstillväxt påverkar också förutsättningarna för urbana ekosystem (Haughton och Hunter 1994). Dagens ekonomiska system tar inte heller alltid hänsyn till det framtida behovet av resilienta ekosystem (Gómez-Baggethun och De Groot 2010). Sammanhängande grönområden är därför viktiga för bevarandet och utvecklandet av urbana ekosystemtjänster (Beatley 2000). Samhällsplanering påverkar förutsättningarna för inte bara bevarandet utan även utvecklingen av livsmiljöer, ekosystem, vattenkvalitet och hälsa. Förlust av viktiga urbana ekosystemtjänster är ofta direkta resultat av ohållbar samhällsplanering. Urbana grönområden har förmågan att bidra positivt till upprätthållande av stadens hållbarhet (Swanwick *et al.* 2003) genom att grönområden skapar tilltalande och attraktiva städer (Nassauer 1997). Som tidigare nämnts skapar grönområden effektiva klimatanpassade funktioner som till exempel vattenfördröjning vid extremväder (Hough 1995) och viktig miljöpedagogik för invånarna (Forman 2002).

Förtätning kan innefatta allt från en tätare innerstad, högre exploateringsgrad, och effektivare markhushållning till förbättring av kommunikationer mellan mindre och större orter. Detta är idag ett vedertaget begrepp som används i många svenska tätorter. Det är samtidigt ett begrepp som inte är tydligt definierat. Det finns idag inte direkt någon samstämmighet om vad förtätning egentligen innebär och vilka effekter detta får för byggandet av den hållbara staden. Henrikson och Weibull (2008) menar att begreppet i sig är värdeneutralt men att det kan få en negativ eller positiv laddning beroende på i vilket sammanhang det används. Förtätning anses dock generellt vara en strategi för hållbar samhällsplanering ur ett energieffektiviseringsperspektiv. Idag upplevs förtätning fokusera på stadens fysiska resurser, som till exempel energiförbrukning samt mark- och vattenanvändning, där bland annat grönområden ses som ett hinder för stadens utveckling (Berg 2009).

För att skapa en tät, grön och hållbar stad bör man erbjuda förutsättningar för en mångfald av aktiviteter för att tillgodose behoven hos så många som möjligt, utan att man behöver åka långt för att uppleva värdet av grönska (Ståhle 2005). Invånarnas tillgång till grönytor i olika storlekar förbises ofta när en stad växer. Ibland kan kommunernas kunskaper om grönytorernas funktioner och deras ekologiska samband upplevas som bristfälliga. Utmaningen med tillgång till grönytor är tydlig i samband med förtätningsprocesser. Samtidigt sker förtätningsprocesserna i allt snabbare takt, vilket kan leda till att alla aspekter inte beaktas. En tät stad kan dock samla många funktioner på en liten och begränsad yta, vilket gör funktionerna tillgängliga för många människor (Ullstad 2008).

I förtätningsprocesser är det således viktigt att bygga in kvalitet och inte kvantitet. Detta kan bland annat innebära att en rofylld innergård fyller en viktig funktion för de boende. Det gäller inte minst att tillvarata sociala mötesplatser. En ökad närhet till servicefunktioner kan leda till ett minskat behov av parkeringsplatser, vilket i sin tur kan gynna attraktiva gröna boendemiljöer. Detta kan vara särskilt relevant i områden där det till exempel råder brist på parker och grönområden. Vid analys av grönytor i samband med förtätning använder sig Ståhle (2005) av begreppen "bruksvärde" och "icke-bruksvärde". Bruksvärde innebär att ett grönområdes värde ligger i själva användningen av det medan icke-bruksvärde (eller egentligen egenvärde) innebär att området har ett värde enbart genom att det existerar. Ståhle (2005) menar att dagens mått att beräkna tillgängliga grönytor för boende inte alltid stämmer överens med boendes egna upplevelser. Ett glesbebyggt område med mycket friyta som till exempel parker eller skogsområden behöver inte alltid upplevas som tillgängligt, medan ett tätbebyggt område med flera mindre parker eller grönytor kan upplevas på detta sätt (Ståhle 2008).

BETYDELSEN AV ÖKAT SAMARBETE MELLAN AKADEMI OCH SAMHÄLLE – DET TRANSDISCIPLINÄRA ARBETSSÄTTET

Litteraturen framhåller transdisciplinär forskning, det vill säga forskningssamarbete mellan samhälle och vetenskap, som en användbar strategi för att hantera komplexa hållbarhetsutmaningar. Sådana utmaningar kan exempelvis handla om att bevara biologisk mångfald, minska föroreningar eller hantera klimatrelaterade risker. Till följd av alltför få framsteg på både global och lokal nivå betraktas städer numera som arenor där olika hållbarhetsmål formuleras och implementeras. Det är därför en förutsättning för en lyckad omställning till ett hållbart samhälle att städer och kommuner engagerar sig i transdisciplinära forskningssamarbeten (McCormick *et al.* 2013). Kommunerna är speciellt viktiga på grund av deras ansvar för fysisk planering samt långa erfarenhet av platsbaserade problemlösningar och samarbete med lokala miljöaktörer.

Utbyte mellan samhällsplanering och vetenskaplig forskning kan innebära problem, på grund av skillnader mellan kommunal och vetenskaplig arbetskultur samt maktobalans och olika förutsättningar att påverka den transdisciplinära forskningsprocessen (t ex Wiek *et al.* 2012, Wittmayer och Schöpke 2014). Mot denna bakgrund har vi utvärderat forskningssamarbetet inom ECOSIMP-projektet. Genom att tillämpa designprinciper för transdisciplinära projekt (Jahn *et al.* 2012, Lang *et al.* 2012) fann vi att arbetet med återkommande träffar och öppna diskussioner gynnade produktionen av ny kunskap. Jämfört med vad som skulle varit möjligt med konventionella metoder har detta arbetssätt genererat djupare kunskaper om ekosystemtjänstbegreppet och dess implementering på kommunal nivå.

Vi har samtidigt identifierat ett antal utmaningar som behöver hanteras i transdisciplinära projekt för att säkerställa jämställt deltagande och långsiktigt arbete. Den första utmaningen handlar om att bygga tillit och planera för flexibilitet: Som utveckling av *top-down*-ledarskap i transdisciplinära projekt (Jahn *et al.* 2012, Lang *et al.* 2012) betonar vi att det är avgörande med mekanismer som bidrar till att bygga tillit

och planera för flexibilitet. I detta ingår att försöka undvika forskardominans (Mobjörk 2010) i fastställandet av projektens organisation och frågeställningar. Inom ECOSIMP-projektet arbetade vi redan från början för ett nära samarbete mellan kommunerna och deras universitet, vilket ledde till att fallstudier ganska snart etablerades i de större kommunerna. Efter successivt förtroendeskapande identifierades gemensamma intressen som gav upphov till nya forskningssamarbeten och fallstudier, även i mindre kommuner.

Den andra utmaningen handlar om att formulera och förstärka konkreta och löpande fördelar för kommuner: Ett problem under ECOSIMP-projektet var att antalet kommunrepresentanter stadigt minskade över tid medan antalet forskare ökade. För att undvika detta och uppnå jämställda projekt är det viktigt att formulera och arbeta fram konkreta och löpande fördelar för kommunerna, både för deltagarna och deras organisationer. Några exempel på detta kan vara nätverksbyggande, kompetensutveckling och författarskap av vetenskapliga artiklar. En stor fördel i detta sammanhang är möjligheten till mellankommunalt lärande och samordning.

Den tredje utmaningen handlar om att förankra deltagande på högre nivå i samarbetande kommuner: För att forskningssamarbeten ska bli hållbara över tid bör de förankras på högre nivåer i samarbetande kommuner, något som vi bedömer som viktigt om kommunerna ska kunna tillgodogöra sig fördelarna med sådana samarbeten. Det minskande antalet kommunala deltagare i ECOSIMP-projektet visar att samarbetet inte var tydligt förankrat på ledningsnivå. Eventuellt kan det vara en bra idé med en avsiktsförklaring där ledningarna förbinder sig att ersätta projektdeltagare om deras arbete skulle avbrytas på grund av exempelvis nya arbetsuppgifter. För kommunerna som deltar i ECOSIMP-projektet har tidigare forskningskontakter spelat en historiskt betydande roll för införandet av ekosystemtjänstbegreppet och ekosystembaserad klimatanpassning. Detta handlar ofta om insatta och aktiva tjänstemän som har byggt nätverk, deltagit på konferenser och sökt extern projektfinansiering, och i vissa fall har man även lyck-

ats göra ekosystemtjänster till en del av samhällsplaneringen. För att sådana förtjänster inte ska äventyras vore det bra med en tydlig strategi för forskningssamverkan i kommuner. Något som kan underlätta utvecklingen av sådana strategier är Kommunförbundet Skånes arbete med konceptet ”forskningskommun inom miljö och samhällsplanering” som är ”en kvalitetsstämpel på att man utnyttjar möjligheterna att använda medverkan och engagemang i forskning som en del av kommunens strategiska utvecklingsarbete inom miljö och samhällsplanering” (Kommunförbundet Skåne 2016).

Den fjärde utmaningen handlar om att ekosystemtjänstbegreppet kan behöva anpassas till den lokala kontexten: ECOSIMP-projektet har också visat att ekosystemtjänstbegreppet kan fungera både som hjälpmedel och hinder för forskningssamarbete. Å ena sidan underlättade begreppet samarbetet mellan forskare och tjänstemän inom olika områden och med olika agendor. Begreppet fungerade som ett ramverk för fokuserat samarbete om exempelvis klimatanpassning, trafikplanering, avfallshantering och rekreation, med det övergripande målet att analysera och påverka samhällsutvecklingen. Å andra sidan har begreppet utvecklats på teoretisk nivå och är därför relativt komplext, och det kan därför behöva anpassas till lokala kontexter för att bli praktiskt tillämpbart. Till och med själva termen ”ekosystemtjänst” identifierades som ett potentiellt hinder för att skapa intresse hos tjänstemän och forskare utan ekologisk bakgrund.

QUO VADIS – KOMMER EKOSYSTEMTJÄNSTBEGREPPET ATT LEVA UPP TILL SINA FÖRVÄNTNINGAR?

Omvandlingen av ekosystemtjänstbegreppet från ett akademiskt koncept till ett praktiskt verktyg för hållbar samhällsutveckling är i Sverige under snabb initial utveckling, och området har för närvarande ett mycket starkt momentum (Hilding-Rydevik och Blicharska 2016). Intervjuerna i kommunerna visar på en positiv syn på begreppet och stora förhoppningar, och erfarenheterna från bland annat Malmö och

Lomma visar på möjligheterna att etablera ekosystemtjänster som ett verktyg i kommunal planering. Med stöd från bland annat de nationella miljömålen arbetar idag allt fler kommuner med att ta in ekosystemtjänster i sin planering, och dessa är viktiga som förebilder för andra kommuner. Miljökonsultföretagen, som har en viktig roll gentemot kommuner och företag, stödjer också utvecklingen kring ekosystemtjänster via uppdrag och utbildningar. Även andra delar av näringslivet (t ex stål- och byggindustrin) har börjat visa intresse för ekosystemtjänstbegreppet som verktyg i miljöledning och miljöpolicy.

Men kommer ekosystemtjänstbegreppet att leva upp till de höga förväntningar som finns? Kommer synen på naturen och vår behandling av denna att förändras så att vi minskar den förstörelse av ekosystem och biologisk mångfald som beskrivs i Millennium Ecosystem Assessment (2005) och i rapporter från Konventionen för Biologisk Mångfald (CBD 2009, se även www.cbd.int)? Kommer införlivandet av ekosystemtjänster i kommunernas översiktsplaner att göra skillnad när beslut om markexploatering tas och arbetstillfällen och skatteintäkter står på spel?

Svaren på dessa frågor beror på hur man ser på ekosystemtjänstbegreppets potential att bidra till omställning. Den nationella satsningen på ekosystemtjänster som nytt hållbarhetskoncept har skapat en god grund för den implementering som eftersträvas, och responsen från samhället har varit mycket positiv. Hur implementeringen kommer att se ut i praktiken är däremot fortfarande osäkert, delvis på grund av avsaknad av riktlinjer. Vidare kommer olika operationaliseringar av begreppet att leda till olika fördelar som kan komma att gynna olika intressen men missgynna andra. En implementering av begreppet i kommunernas detaljplaner kan till exempel påverka beslut om exploatering. Beery *et al.* (2016) menar att konceptets pedagogiska styrka och den konceptuella kunskapen som det kan förmedla måste vara en aktiv del i implementeringen för att denna ska få genomslag i kommunerna.

I den urbana miljön kommer krav på förtätning att sätta ekosystemtjänstansatsen på hårda prov, och för att ekosystemtjänsterna ska få utrymme i dessa konflikter krävs både politisk vilja och innovativa

multifunktionella lösningar som tillgodoser många behov samtidigt. Det kommer också att krävas ökat samarbete över sektorsgränserna, och transdisciplinär samverkan mellan forskning, kommuner och näringsliv kommer sannolikt att spela en stor roll i det fortsatta arbetet med att omvandla ekosystemtjänstbegreppet till ett praktiskt miljöpolitiskt verktyg. Som belysts av ECOSIMP-projektet erbjuder transdisciplinära samarbeten en del utmaningar, men utmaningar är till för att antas, och problematiken kring ekosystemtjänsternas betydelse för en hållbar stadsutveckling erbjuder ypperliga tillfällen att utveckla framgångsrika former för transdisciplinär samverkan.

NOTER

1. Mer information om projektet nås via följande webbsida: www.ecosystems-services.se
2. Miljökonsekvensbeskrivningar regleras av Miljöbalken och innebär att miljökonsekvenserna av en viss verksamhet först analyseras och sedan sammanställs i ett beskrivande dokument.
3. Efter samtal med Helena Björn som arbetar i Lomma kommun och även ingår i ECOSIMP-projektet.

REFERENSER

- Alberti, M; D Booth, K Hill, B Coburn, C Avolio, S Coe och D Spirandelli (2007) The impacts of urban patterns on aquatic ecosystems: An empirical analysis in Puget Lowland Sub-Basins, *Landscape and Urban Planning* 80 (4): 345–361.
- Beatley, T (2000) Preserving biodiversity – challenges for planners, *Journal of American Planning Association* 5 (20): 5–20.
- Beery, T; S Stålhammar, K I Jönsson, C Wamsler, T Bramryd, E Brink, N Ekelund, M Johansson, T Palo och P Schubert (2016) Perceptions of the ecosystem services concept: Opportunities and challenges in the Swedish municipal context, *Ecosystem Services* 17: 123–130.
- Berg, P G (2009) Fyra nyanser av grönt – Den uthålliga stadens fraktala gröonstruktur, sid 339–352 i P Hedfors (red) *Urban naturmark i landskapet: en syntes genom landskapsarkitektur: festskrift till Clas Florgård*, Institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.

- BiodiverCity (2015) BiodiverCity – Om grön innovation i det urbana rummet, <http://malmo.se/Bo-bygga--miljo/Miljoarbete-i-Malmo/Malmo-stads-miljoarbete/Natur-och-miljo/BiodiverCity.html> (senast besökt 4 februari 2016).
- Brink, E; T Aalders, D Ádám, R Feller, Y Henselek, A Hoffmann, K Ibe, A Matthey-Doret, M Meyer, N L Negrut, A-L Rau, B Riewerts, L von Schuckmann, S Törnros, H von Wehrden, D J Abson och C Wamsler (2016) Cascades of green: A review of ecosystem-based adaptation in urban areas, *Global Environmental Change* 36: 111–123.
- CBD (2009) *Connecting biodiversity and climate change mitigation and adaptation*, Second Ad Hoc Technical Expert Group on Biodiversity and Climate Change (AHTEG), CBD Secretariat, Montreal.
- Costanza, R; R d'Arge, R de Groot, S Farber, M Grasso, B Hannon, K Limburg, S Naeem, R V O'Neill, J Paruelo, R G Raskin, P Sutton och M van den Belt (1997) The value of the world's ecosystem services and natural capital, *Nature* 387: 253–260.
- Daily, G C (1997) Introduction: What are ecosystem services? Sid 1–10 i G C Daily (red) *Nature's services – Societal dependence of ecosystems*, Island Press, Washington, D.C.
- DeRoos, G och D Miller (2000) *Compact cities and sustainable urban development: A critical assessment of policies and plans from an international perspective*, Ashgate, Aldershot.
- Ehrlich, P och A Ehrlich (1981) *Extinction – the causes and consequences of the disappearance of species*, Random House, New York.
- EU (2011) The EU biodiversity strategy to 2020, <http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/brochures/2020%20Biod%20brochure%20final%20lowres.pdf> (senast besökt 5 november 2016).
- Forman, R (2002) The missing catalyst: Design and planning with ecology, sid 85–109 i B T Johnson och K Hill (red) *Ecology and design: Frameworks for learning*, Island Press, Washington D.C.
- Gómez-Baggethun, E och R de Groot (2010) Natural capital and ecosystem services: The ecological foundation of human society, sid 105–121 i R Hester och R Harrison (red) *Ecosystem services*, The Royal Society of Chemistry, Cambridge.
- Google Earth (2016) 3D-data för bebyggt område (Västra hamnen i Malmö 55°36'41.50"N, 12°58'25.90"Ö), <http://www.google.com/earth/index.html> (senast besökt 5 november 2016).

- Hanson, H; Å Hesslekrans, J Lidgren, A Person, A Westerberg, M Remin Ström, K Gör-
lin, S Pfeiffer, J Svännel och J Tillgren (2016) BEST rapporten – Får ekosystemtjänster
stöd i PBL? Malmö stad, Malmö.
- Haughton, G och C Hunter (1994) *Sustainable cities, regional policy and development*,
London, Jessica Kingsley.
- Henrikson, A och E Weibull (2008) 'Förtätning' inom stadsplanering: en studie av syft-
ning och framställning i svensk dagspress, Kandidatuppsats, Institutionen för stad
och land, Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala.
- Hilding-Rydevik, T och M Blicharska (2016) Ekosystemtjänster i praktiken. Erfarenhe-
ter av att praktiskt använda begreppet ekosystemtjänster i planering och beslutsfat-
tande i Sverige och en exempelsamling, Rapport 6724, Naturvårdsverket, Stockholm.
- Hough, M (1995) *City form and natural processes*, Routledge, London.
- IPCC (2014) Climate change 2014: impacts, adaptation, and vulnerability, i C B Field, V R
Barros, D J Dokken, K J Mach, M D Mastrandrea, T E Bilir, M Chatterjee, K L Ebi, Y O
Estrada, R C Genova, B Girma, E S Kissel, A N Levy, S MacCracken, P R Mastrandrea
och L L White (red) *Working Group II contribution to the Fifth Assessment Report of the
Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)*, Cambridge University Press, Cam-
bridge.
- Isaksson, K; H Antonsson och L Eriksson (2017) Layering and parallel policy making –
Complementary concepts for understanding implementation challenges related to
sustainable mobility, *Transport Policy* 53: 50–57.
- Jahn, T; M Bergmann och F Keil (2012) Transdisciplinarity: Between mainstreaming
and marginalization, *Ecological Economics* 79: 1–10.
- Kommunförbundet Skåne (2016) Forskningskommun – Miljö och samhällsbyggnad,
[http://kfsk.se/samhallsbyggnad/fou-miljo-och-samhallsbyggnad/forskningskom-
mun/](http://kfsk.se/samhallsbyggnad/fou-miljo-och-samhallsbyggnad/forskningskom-mun/) (senast besökt 16 november 2016).
- Lang, D; A Wiek, M Bergmann, M Stauffacher, P Martens, P Moll, M Swilling och J
Thomas (2012) Transdisciplinary research in sustainability science: Practice, princi-
ples, and challenges, *Sustainability Science* 7 (1): 25–43.
- Lantmäteriet (2016) Hämta öppna geodata, [https://www.lantmateriet.se/sv/Kartor-
och-geografisk-information/Kartor/oppna-data/hamta-oppna-geodata/](https://www.lantmateriet.se/sv/Kartor-och-geografisk-information/Kartor/oppna-data/hamta-oppna-geodata/) (senast be-
sökt 4 februari).
- Lidgren, J; Å Hesslekrans, A Persson, T Helbig, S Andersson och B Lukac (2015) *MEST_*
plan [MalmöEkoSystemTjänster], Malmö stad, Malmö.

- Lomma kommun (2016) Åtgärder, <http://www.lomma.se/huvudmeny/byggabooch-miljo/energiochklimat/klimatarbete/atgarder.4.7a48a90b12c665dedb4800021952.html> (senast besökt 10 november 2016).
- McCormick, K; S Anderberg, L Coenen och L Neij (2013) Advancing sustainable urban transformation, *Journal of Cleaner Production* 50: 1–11.
- Miljödepartementet (2013) *En svensk strategi för biologisk mångfald och ekosystemtjänster* (Regeringens proposition 2013/14:141), Regeringskansliet, Stockholm.
- Millennium Ecosystem Assessment (2005) *Ecosystems and human well-being – synthesis*, Island Press, Washington, D.C.
- Mobjörk, M (2010) Consulting versus participatory transdisciplinarity: A refined classification of transdisciplinary research, *Futures* 42 (8): 866–873.
- MSB (2012) *Strategier och styrande dokument för klimatanpassning och katastrofriskreducering*, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), Karlstad.
- Natural Earth (2016) Downloads, <http://www.naturalearthdata.com/downloads/> (senast besökt 4 februari 2016).
- Naturvårdsverket (2012) *Sammanställd information om Ekosystemtjänster*, ärende NV-00841-12, Naturvårdsverket, Stockholm.
- Naturvårdsverket (2015) Guide för värdering av ekosystemtjänster, Rapport 6690, Naturvårdsverket, Stockholm.
- Næss, P; L Hansson, T Richardson och A Tennøy (2013) Knowledge-based land use and transport planning. Consistency and gap between “state-of-the-art” knowledge and knowledge claims in planning documents in three Scandinavian city regions, *Planning Theory & Practice* 14 (4): 470–491.
- Nassauer, J I (1997) *Placing nature: Culture and landscape ecology*, Island Press, Washington D.C.
- Newman, P och J Kenworthy (2015) *The end of automobile dependence. How cities are moving beyond car-based planning* Island Press, Washington D.C.
- Palo, T; K Lagercrantz, T Bramryd, M Johansson, T Beery, K I Jönsson, C Wamsler, E Brink, P Schubert och N Ekelund (2016) Priority areas in municipality planning: ecosystem services, environmental impact assessments and research areas, *One ecosystem* 1: e9869. <https://doi.org/10.3897/oneeco.1.e9869>
- Persson, C (2013) Deliberation or doctrine? Land use and spatial planning for sustainable development in Sweden, *Land Use Policy* 34: 301–313.

- Sandström, U G (2002) Green infrastructure planning in urban Sweden, *Planning Practice & Research* 17 (4): 373–385.
- SOU (2013:68) Synliggöra värdet av ekosystemtjänster – Åtgärder för välfärd genom biologisk mångfald och ekosystemtjänster, Miljö- och energidepartementet, Stockholm.
- Ståhle, A (2005) *Mer park i tätare stad: Teoretiska och empiriska undersökningar av stadsplaneringens mått på frihetstillgång*, Licentiatavhandling, Kungliga Tekniska Högskolan (KTH), Stockholm.
- Ståhle, A (2008) *Compact sprawl: Exploring public open space and contradictions in urban density*, Kungliga Tekniska Högskolan (KTH), Stockholm.
- Swanwick, C; N Dunnett och H Woolley (2003) Nature, role and value of green space in towns and cities: An overview, *Built Environment* 29 (2): 94–106.
- Ullstad, E (2008) *Hållbar stadsutveckling – en politisk handbok från Sveriges Arkitekter*, Intellecta, Stockholm.
- Wamsler, C (2014) *Cities, disaster risk and adaptation*, Routledge, London.
- Wamsler, C; C Luederitz och E Brink (2014) Local levers for change: Mainstreaming ecosystem-based adaptation into municipal planning to foster sustainability transitions, *Global Environmental Change* 29: 189–201.
- Wamsler, C; L Niven, T Beery, T Bramryd, N Ekelund, K I Jönsson, A Osmani, T Palo och S Stålhammar (2016) Operationalizing ecosystem-based adaptation: harnessing ecosystem services to buffer communities against climate change, *Ecology and Society* 21 (1): 31.
- Wiek, A; B Ness, P Schweizer-Ries, F S Brand och F Farioli (2012) From complex systems analysis to transformational change: a comparative appraisal of sustainability science projects, *Sustainability Science* 7 (1): 5–24.
- Wilkinson, C; T Saarne, G D Peterson och J Colding (2013) Strategic spatial planning and the ecosystem services concept – an historical exploration, *Ecology and Society* 18 (1): 37.
- Wittmayer, J M och N Schäpke (2014) Action, research and participation: roles of researchers in sustainability transitions, *Sustainability Science* 9 (4): 483–496.

Årsbokens författare

THOMAS BORÉN, docent, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Webb: www.su.se/profiles/boren
E-post: thomas.boren@humangeo.su.se

SARA BORGSTRÖM, biträdande lektor, Institutionen för hållbar utveckling, miljövetenskap och teknik, Kungliga Tekniska Högskolan.
Webb: www.kth.se/profile/sarabor
E-post: sara.borgstrom@abe.kth.se

ANNIKA DAHLBERG, docent, Institutionen för naturgeografi, Stockholms universitet. Webb: <http://su.se/profiles/adahl>
E-post: annika.dahlberg@natgeo.su.se

MICHAEL GENTILE, professor i kulturgeografi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
Webb: www.sv.uio.no/iss/personer/vit/michaege/
E-post: michael.gentile@sosgeo.uio.no

JOHAN JANSSON, docent, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet. Webb: www.kultgeog.uu.se
E-post: johan.jansson@kultgeog.uu.se

SIMON JOHANSSON, doktorand, Socialantropologiska institutionen, Stockholms universitet. Blogg: <http://anthronotes.svbtile.com>
E-post: simon.johansson@socant.su.se

DOMINIC POWER, professor, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Webb: www.su.se/profiles/dpowe
E-post: dominic.power@su.se

SIRI SCHWABE, forskare, Socialantropologiska institutionen, Stockholms universitet. Webb: www.sirischwabe.com
E-post: siri.schwabe@socant.su.se

LUKAS SMAS, Senior Research Fellow, Nordregio och adjungerad lärare Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.
Webb: www.nordregio.se
E-post: lukas.smas@nordregio.se

LENNART TONELL, lektor emeritus, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. E-post: lennart.tonell@humangeo.su.se

MOA TUNSTRÖM, Senior Research Fellow, Nordregio.
Webb: www.nordregio.se
E-post: moa.tunstrom@nordregio.se

CHARLOTTA WIDMARK, lektor i kulturanthropologi, Institutionen för kulturanthropologi och etnologi, Uppsala universitet.
Webb: www.antro.uu.se/om-oss/personal
E-post: charlotta.widmark@antro.uu.se

Två kapitel är författade i större forskargrupper, som presenteras kort nedan:

Lokala initiativ – en outnyttjad potential i Stockholmsregionens arbete för hållbar utveckling

SARA BORGSTRÖM, biträdande lektor, Institutionen för Hållbar utveckling, miljövetenskap och teknik, Kungliga Tekniska Högskolan är korre-

sponderande författare för detta kapitel som är skrivet tillsammans med NIKOLINA ORESKOVIC (forskningsassistent), NOAH LINDER (forskningsassistent), MY SVENSDOTTER (forskningsassistent), MARIA SCHEWENIUS (forskningsassistent), ANNA EMMELIN (processdesigner och facilitator) och MAGNUS TUVENDAL (post-doc forskare) som samtliga är anknutna till Stockholm Resilience Centre, Stockholms universitet och ingår i ARTS-projektet. Webb: www.acceleratingtransitions.eu
E-post: sara.borgstrom@abe.kth.se

Ekosystemtjänstbegreppet – en historisk tillbakablick och den förväntade rollen i svensk miljöpolicy

PER SCHUBERT, lektor i naturgeografi med inriktning mot didaktik, institutionen Natur, miljö och samhälle, Malmö högskola är korresponderande författare för detta kapitel som är skrivet tillsammans med K. INGEMAR JÖNSSON (professor, Sektionen för lärande och miljö, Högskolan Kristianstad), TORLEIF BRAMRYD (professor, Miljöstrategi, Institutionen för service management och tjänstvetenskap, Campus Helsingborg, Lunds universitet), MICHAEL JOHANSSON (licentiat, Miljöstrategi, Institutionen för service management och tjänstvetenskap, Campus Helsingborg, Lunds universitet), EBBA BRINK (doktorand, Lund University Centre for Sustainability Studies), CHRISTINE WAMSLER (docent, Lund University Centre for Sustainability Studies), THOMAS PALO (professor, Institutionen för vilt, fisk och miljö, Sveriges lantbruksuniversitet), THOMAS H. BEERY (lektor i miljödidaktik, Sektionen för lärande och miljö, Högskolan Kristianstad), NILS G. A. EKELOUND (professor, institutionen Natur, miljö och samhälle, Malmö högskola) och SANNA STÅLHAMMAR (doktorand, Lund University Centre for Sustainability Studies). Webb: www.ecosystems-services.se/
E-post: per.schubert@mah.se

Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi

VERKSAMHETSBERÄTTELSE 2016

Sällskapetets ändamål

Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografis ändamål är, för att citera paragraf 1 i Sällskapetets stadgar, ”att inom Sverige främja utvecklingen av antropologien, geografin och närbesläktade vetenskaper, att utgöra en föreningslänk mellan dessa vetenskapers idkare och allmänheten, att inleda och underhålla förbindelser med utländska sällskap, som hava enehanda bestämmelser, samt att understödja forskningar inom dessa kunskapsarters område”.

Sällskapet har sedan länge samarbetat med andra föreningar såsom Geografiska förbundet, Geologklubben i Stockholm, Kartografiska sällskapet, Svenska Geofysiska föreningen, Sydsvenska geografiska sällskapet, Geografiska föreningen i Göteborg, Geografiska föreningen i Uppsala, Geografiska föreningen i Umeå, Geografiska föreningen i Linköping samt Geografilärarnas riksförening. Sedan 1991 då Sveriges Antropologförbund bildades har Sällskapet också samarbetat med detta förbund.

Under 2016 har Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi varit engagerad i en mängd verksamheter som här kortfattat redovisas. Under året hade Sällskapet 541 medlemmar.

Verksamhet 2016

I januari arrangerades ett föredrag för medlemmar och andra av geografen Erik Huss och ekonomen Anders Eriksson om Nordkorea. Ett 60-tal personer kom och lyssnade till en spännande berättelse om världens mest slutna land.

Vegadagen arrangerades den 20 april då professor Didier Fassin, antropolog vid Institute for Advanced Study, Princeton, USA, tilldelades den nyinstittade utmärkelsen Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografis medalj i guld. Professor Fassin erhöll medaljen ur HMK Carl XVI Gustafs hand vid en ceremoni på Stockholms slott. Vegasymposiet genomfördes på temat *The Public Presence of Anthropology*. Förutom professor Fassin föreläste professor emeritus Margaret Lock, McGill University, Kanada, och professor Thomas Hylland Eriksen, Oslo University, Norge. Professor Saba Mahmood, University of California, Berkeley, USA, lämnade återbud i sista stund på grund av sjukdom. Ett hundratal personer deltog i symposiet som också filmades och gjordes tillgängligt online på Sällskapets hemsida. I samband med medaljutdelningen ordnades också Vegasupén. Under Vegasupén mottog fil.dr. Lina Eklund, Lunds universitet, Alfortska priset.

Sällskapet medverkade också med en utställning på Geografdagarna i månadskiftet oktober-november vid Stockholms universitet. Den 9 november delades lärarpriset ut till Åsa Colliander Celik, SO-lärare på Mälarhöjdens skola i Stockholm, vid kollokviet "Akademien kommer till er" i Uppsala. I slutet av november 2016 hölls ett föredrag för medlemmar i samband med årsmötet av SSAGs tidigare stipendiat av fil.dr. Jesper Bjarnesen, Nordiska Afrikainstitutet.

På årsmötet 2016 beslutades om 2017 års Vegamedaljör professor Tandong Yao, direktör för Institute of Tibetan Plateau Research (ITP) vid Chinese Academy of Sciences (CAS) samt direktör vid CAS Center for Excellence in Tibetan Plateau Earth Sciences.

Sällskapet har under 2016 delat ut stipendier för stöd till forskning ur Sällskapets egna medel och fonder 342 600 kr, ur Stiftelsen Andréefon- den 214 000 kr, samt ur Vegafonden totalt 100 000 kr, samt främjat sina

syften med SSAG:s egna medel och fonder 30 000 kr för lärarpriset, och 40 000 kr ur Alfortska donationsfonden för Alfortska priset.

Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi har under året hållit kontakt med nationella och internationella systerorganisationer, särskilt Sveriges Antropologförbund, Geografilärarnas Riksförening, Nationalkommittéen för Geografi vid Kungliga Vetenskapsakademien och Nordiska Geografimötet (NGM 2017), samt Litauiska Geografiska Sällskapet.

Publikationer

Sällskapet har under året arbetat med Ymer 2016 med titeln "Genus och företagande" (red. Madeleine Bonow) och med denna Ymer (Ymer 2017 "Urban utveckling och interaktion", red. Thomas Borén), samt publicerat fyra nummer vardera av Geografiska Annaler, Series A: Physical Geography och Geografiska Annaler, Series B: Human Geography, samt löpande information på Sällskapets hemsida (www.ssag.se) och Facebook-sida.

Fonder

Sällskapet har under året förvaltat egna och andras fonder.

Därutöver beslutade Sällskapet den 14 september 2015 att instifta "Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografis medalj i guld" (SSAG:s medaljfond) för att belöna "synnerligen framstående förtjänster inom antropologi, kulturgeografi, naturgeografi och angränsande vetenskaper". SSAG:s medaljfond instiftades den 17 februari 2016 dels genom att Hedinmedaljens fond och Anders Retzius medaljfond slogs samman, dels av motsvarande belopp från Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografis balanserade resultat. Den nya medaljfondens ska utgöra del av föreningen och det är styrelsen som utser medaljörer så länge den finner det lämpligt. Sällskapets medaljfond fick därmed ett startkapital om knappt 1 400 000 kronor. Målet är att fonden, liksom för våra andra fonder, ska ha en direktavkastning om minst 3 % per år. För att säkra fondens nominella tillväxt så läggs 20% av direktavkastningen per år till fon-

dens kapital medan 80% förs till disponibla medel för användning i enlighet med fondens syfte. Skulle SSAG:s medaljfond i framtiden visa sig vara onyttig är det styrelsen som har möjlighet att besluta om framtida hantering. Mer information om fonderna finns på www.ssag.se

Styrelsens arbete

Styrelsens har under året sammanträtt vid fyra tillfällen samt organiserat SSAG:s årsmöte.

Styrelsen har under 2016 bestått av Sten Hagberg (ordförande), Ivana Maček (vice ordförande), Madeleine Bonow (sekreterare), Thomas Borén (skattmästare), Tova Höjdestrand, Per Schubert, Susanne Stenbacka, Annika Dahlberg och Jonas Åkerman.

Presidiet (ordförande, vice ordförande, sekreterare, skattmästare) har vidare mötts fyra gånger. Representanter från styrelsen har haft möten med Sällskapets tidskriftsredaktörer, tidskrifternas internationella förlag samt haft kontinuerlig kontakt med förvaltare av medel, revisorer, bokföringsbyrå, och, vid behov, möten och kontakt med extern expertis.

I övrigt kan särskilt nämnas att arbetet med att ta fram SSAG:s medalj i guld för särskilt framstående förtjänster blev klart under våren och att styrelsen beslutade att inrätta en fond (SSAG:s medaljfond) för att finansiera medaljen och relaterade kostnader. Sällskapets egna medel samt medel ur Anders Retzius medaljfond och Hedinmedaljens fond utgör det ingående kapitalet. De två senare fonderna upphör således och dess medel formar tillsammans med medel från SSAG den nya fondens medel.

Kontraktsförhandlingarna med Taylor and Francis blev klara och nytt kontrakt för distribution mm av Geografiska Annaler, Series A och Series B tecknades under våren. Arbetet med att utveckla en antropologisk tidskrift har intensifierats under året. Enligt plan ska den nya tidskriften *Swedish Journal of Anthropology* lanseras 2018 med ett inigningsnummer på temat "The Public Presence of Anthropology" med föredrag från 2016 års Vegasymposium.

Styrelsen har också gjort ett informationsblad med information om SSAG att delas ut till studenter och andra för att öka kunskapen om Sällskapet, inte minst bland yngre geografer och antropologer, samt i förlängningen öka medlemsantalet.

Ett internt representationsmöte där samtliga (avgående och tillträdande) Sällskapets funktionärer inbjudits har hållits under året.

Sten Hagberg

Ordförande

SVENSKA SÄLLSKAPET FÖR ANTROPOLOGI OCH GEOGRAFI

Priser och stipendier 2016

Alfortska priset

Alfortska priset 2016 om 40 000 kr tilldelades LINA EKLUND vid Institutionen för naturgeografi och ekosystemvetenskap, Lunds universitet, för avhandlingen *"No friends but the mountains": Understanding population mobility and land dynamics in Iraqi Kurdistan*.

Ur motiveringen: Lina Eklund använder såväl natur- som kulturgeografiska metoder för att undersöka ett brett spektrum av möjliga drivkrafter för migration inom och från Irakiska Kurdistan. Avhandlingen är pedagogisk, välskriven, solid och aktuell, och resultaten klarlägger på ett övertygande sätt de relativa rollerna och tidsdynamiken för de olika identifierade drivkrafterna. Ett tydligt och viktigt resultat är att naturgivna förändringar (torka) har varit en underordnad drivkraft för migration i förhållande till politiskt inducerade sociala, ekonomiska och säkerhetsmässiga förändringar.

Lärapris i geografi

Lärapriset i geografi är ett stipendium som avser att stödja och uppmärksamma geografilärare verksamma inom grundskolan och gymnasieskolan och som utför sitt arbete med stor skicklighet. Mottagare av detta pris utses av SSAG och Nationalkommittén i geografi vid Kungliga Vetenskapsakademien. Geografilärare ÅSA COLLIANDER CELIK vid Mälarhöjdens skola, Stockholm mottog priset om 30 000 kr 2016.

SSAG

JOHANNA ADOLFSSON, Stockholms universitet: Bosättningar på Västbanken – hur kan kvalitativ GIS användas i markanvändningsanalys?
14 150 kr.

CHAD S. BODA, Lunds universitet: Sand dunes and seashells: Nature, culture and the politics of coastal landscape. 35 000 kr.

GEOGRAFILÄRARNAS RIKSFÖRENING: Tryckning av Geografiska Notiser.
50 000 kr.

JULIA DE GREGORIO, Uppsala universitet: Lively commodities, dairy cows. 55 000 kr.

ELLINOR ISGREN, Lunds universitet: Collective action for agro-ecological transition in Uganda: Overcoming challenges to advocacy for sustainable development of smallholder agriculture. 24 000 kr.

HEATHER MACKAY, Umeå universitet: Urban Africa's double disease burden and the ameliorative potential of household food production.
28 000 kr.

TOM MELS, Uppsala universitet: Fältstudier och pedagogisk exkursion i landskapsgeografi. 12 000 kr.

MARAT MURZABEKOV, Uppsala universitet: A comprehensive study of pasture use changes in Kyrgyzstan. 29 200 kr.

MARIA PERSDOTTER, Malmö högskola & Roskilde universitet: Fattiga romska EU-medborgare i kommunal och nationell politik. 15 000 kr.

ELISE REMLING, Södertörns högskola: Communities on the front line?
10 250 kr.

JOSEPH B. SANKOH, Uppsala universitet: Labour and migration: An anthropological study of Nigerian Internet scammers in Ghana. 25 000 kr.

OLLE STJERNSTRÖM, Nationalkommittén för geografi, KVA: Ansökan om medel för förberedelser till och arbete med ansökan om värdskapet för IGU:s världskongress 2024 i Malmö/Köpenhamn. 20 000 kr.

SVERIGES ANTROPOLOGFÖRBUND (SANT): Konferensbidrag. 25 000 kr.

Andréefonden

LENA EHWALD, Uppsala universitet: GPS ice velocity observations on Nordenskiöldbreen, Svalbard. 10 500 kr.

LINDSEY HIGGINS, Stockholms universitet: Linking lake extent changes to climate and human activity in Basotu, Tanzania. 40 000 kr.

EMMA LI JOHANSSON, Lunds universitet: Future socio-environmental aspirations in Kilombero Valley, Tanzania: Using participatory art to chart pathways to a sustainable future. 39 000 kr.

PEARL MZOBE, Lunds universitet: Catchment morphometry as a controlling factor dissolved in organic carbon transport in Stordalen, Sweden. 30 000 kr.

GABRIEL NORÉN, Stockholms universitet: Paleohydrological and vegetation changes in eastern South Africa during the past 15 000 years. 15 000 kr.

DOROTHÉE VALLOT, Uppsala universitet: Continuation of collecting time-lapse imagery of a calving tide water glacier on Svalbard. 9 500 kr.

CHRISTIAN M. ZDANOWICZ, Uppsala universitet: Characterizing carbonaceous aerosols in northern Sweden snow. 40 000 kr.

CARL ÖSTERLIN, Stockholms universitet: Slitagekartering av markvegetation i fjällen med UAV. 30 000 kr.

Vegafonden

TOMAS COLE, Stockholms universitet: Entanglements of sovereignty, authority and care in upland Southeast Burma. 30 000 kr.

STEFAN GRANLUND, Sveriges lantbruksuniversitet: Can cash transfers have long-term effects on rural livelihoods in poor countries: Learning lessons from the effects of the child grant in South Africa. 32 000 kr.

SIMON LARSSON, Göteborgs universitet: Att bygga ett samhälle vid tidens slut. Svenska Missionsförbundets mission i Kongo 1881–1921. 23 000 kr.

MALIN MCGLINN, Malmö högskola: Bodies of value: The European Social Fund and the management of ethnicity. 15 000 kr.

KORT FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE SSAG

Styrelsen för Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi avlägger härmed årsredovisning för sällskapets ekonomi under verksamhetsåret 2015. En längre beskrivning av verksamheten 2015 finns i Ymer 2016 som distribuerats till alla medlemmar.

Sällskapet bildades 1880 med ändamål att främja utvecklingen av antropologi, geografi och närbesläktade vetenskaper. Mer om sällskapets syfte, stadgar mm finns på www.ssag.se

År	Flerårsöversikt			
	2015	2014	2013	2012
Verksamhets- resultat	626 304	358 521	-71 816	595 021
Förmögenhet	27 741 422	27 060 393	24 617 680	22 523 014
Disponibla medel	13 633 092	12 914 799	11 716 612	8 195 497
Beviljade medel	333 000	382 415	241 100	290 200
Antal betalande medlemmar	445	442	540	500

RESULTATRÄKNING

FÖRENINGSSINTÄKTER	2015	2014
Medlemsavgifter	95 637	94 769
Utdelning av värdepapper och ränteintäkter	623 609	585 132
Övriga intäkter	1 430 070	1 100 339
Summa intäkter	2 149 315	1 780 240
VERKSAMHETSKOSTNADER		
Stipendier	333 000	376 615
Medlemshantering	53 037	46 887
Ymer	334 619	154 160
Vegadagen	113 502	103 215
Geografiska Annaler A	156 516	166 384
Geografiska Annaler B	324 030	317 782
Webb	27 232	26 284
Styrelsearvode	109 867	110 098
Administration	67 975	120 294
Övrigt	3 234	0
Summa verksamhetskostnader	1 523 011	1 421 719
VERKSAMHETSRESULTAT	626 304	358 521
<i>Resultat från finansiella investeringar</i>		
Resultat från värdepapper och fordringar som är anläggningstillgångar	420 642	885 726
Ränteintäkter	15	0
Räntekostnader	1 194	24
Förvaltningskostnader	43 789	46 035
Summa resultat från finansiella investeringar	375 674	839 667
ÅRETS RESULTAT	1 001 978	1 198 188

BALANSRÄKNING

TILLGÅNGAR	31/12 2015	31/12 2014
<i>Anläggningstillgångar</i>		
Finansiella anläggningstillgångar		
Långfristiga värdepappersinnehav	22 541 426	22 882 123
SUMMA ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR	22 541 426	22 882 123
 <i>Omsättningstillgångar</i>		
Kortfristiga fordringar		
Fordran Andréefonden	766 482	351 649
Övriga fordringar	17 359	17 079
Förutbet kostnader och upplupna intäkter	1 168 137	1 005 740
 Kassa och bank	832 155	161 112
SUMMA OMSÄTTNINGSTILLGÅNGAR	2 784 133	1 535 580
SUMMA TILLGÅNGAR	25 325 559	24 417 703
 EGET KAPITAL OCH SKULDER		
Eget kapital och skulder	31/12 2015	31/12 2014
Eget kapital		
Grundkapital	6 037 145	6 037 145
Ändamålsbestämda medel	1 776 788	1 726 713
Förvaltade fonder	3 333 058	3 247 799
Balanserat resultat	12 631 114	11 592 579
ÅRETS RESULTAT	1 001 978	1 198 188
 SUMMA EGET KAPITAL	24 780 082	23 802 424

LÅNGFRISTIGA SKULDER

Kung.vet. Akadem. förvaltade fonder	184 156	184 156
SUMMA LÅNGFRISTIGA SKULDER	184 156	184 156

KORTFRISTIGA SKULDER

Leverantörsskulder	0	671
Övriga skulder	280 362	275 641
Upplupna kostn. och förutbet. intäkter	80 959	154 811
SUMMA KORTFRISTIGA SKULDER	361 321	431 123

SUMMA EGET KAPITAL OCH SKULDER	25 325 559	24 417 703
--------------------------------	------------	------------

STÄLLDA SÄKERHETER

Inga	Inga
------	------

Ansvarsförbindelser

Stöd tryckkostnader	Inga	30 000
---------------------	------	--------

KORT FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE STIFTELSEN ANDRÉEFONDEN

Stiftelsens förvaltare Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi avger härmed kort förvaltningsberättelse och årsredovisning för Stiftelsen Andréefonden för räkenskapsåret 2015.

Stiftelsen bildades år 1930 och har som ändamål att främja svensk och norsk fysisk geografisk forskning och gör detta primärt genom att dela ut forskningsstipendier. Mer information om stiftelsen och stipendierna 2015 finns på www.ssag.se respektive i Ymer 2016.

	Flerårsöversikt				
År	2015	2014	2013	2012	2011
Förvaltnings- resultat	507 084	548 749	120 658	162 367	340 933
Förmögen- het	29 769 578	29 355 428	26 713 374	23 529 219	21 994 562
Disponibla medel	15 170 564	14 938 853	14 712 055	15 221 581	5 484 622
Beviljade stipendier	224 000	311 000	464 000	325 000	588 000

RESULTATRÄKNING

STIFTELSEN INTÄKTER	2015	2014
Utdelning av värdepapper och ränteintäkter	737 917	770 266
STIFTELSENS KOSTNADER		
Övriga externa kostnader	54 653	81 393
Förvaltararvode	176 180	140 124
SUMMA VERKSAMHETSKOSTNADER	230 833	221 517
FÖRVALTNINGSRESULTAT	507 084	548 749
Resultat från värdepapper	-420 145	-814 454
Förvaltningskostnader	51 373	48 950
SUMMA	-368 772	-765 504
ÅRETS RESULTAT	875 856	1 314 253

BALANSRÄKNING

TILLGÅNGAR	31/12 2015	31/12 2014
Anläggningstillgångar		
Finansiella anläggningstillgångar		
Långfristiga värdepappersinnehav	25 366 950	25 316 633
SUMMA ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR	25 366 950	25 316 633
 OMSÄTTNINGSTILLGÅNGAR		
Kassa och bank	1 162 863	106 492
SUMMA OMSÄTTNINGSTILLGÅNGAR	1 162 863	106 492
 SUMMA TILLGÅNGAR	26 529 813	25 423 125
 EGET KAPITAL OCH SKULDER		
Eget kapital och skulder		
Eget kapital		
Bundet eget kapital	10 481 968	10 061 823
Fritt eget kapital	15 170 564	14 938 853
 SUMMA EGET KAPITAL	25 652 532	25 000 676
 KORTFRISTIGA SKULDER		
Beviljade ej utbetalda stipendier	90 000	60 000
Skuld SSAG	766 482	351 648
Upplupna kostn. och förutbet. intäkter	20 800	10 800
SUMMA KORTFRISTIGA SKULDER	877 282	422 448
 SUMMA EGET KAPITAL OCH SKULDER	26 529 813	25 423 124
 Ställda säkerheter	Inga	Inga
Ansvarsförbindelser	Inga	Inga

SSAGS FONDER

Mer information om fonderna finns på www.ssag.se

SSAGS EGNA FONDER

A E Nordenskiölds minne

Vegaminnets beästande

Geografiska tidskriftsfonden

Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografis medaljfond

AV SSAG FÖRVALTADE FONDER

Johan August Wahlbergs medaljfond

Hedinfonden

Anders Retzius medaljfond

Louis Palander av Vega fond

Hedinmedaljens fond

Stiftelsen Andréefonden

Alfortska donationsfonden

Ingvar Jonssons minnesfond

Gunnar Hoppes fond

FONDER FÖRVALTADE AV KUNGLIGA VETENSKAPSAKADEMIEN FÖR SSAG

Vegafonden

Johan August Wahlbergs minnesfond

SÄLLSKAPETS BESKYDDARE,
STYRELSE, FÖRTROENDERÅD, M.M.

SÄLLSKAPETS BESKYDDARE

Hans Majestät Konungen

SÄLLSKAPETS STYRELSE VERKSAMHETSÅRET 2016

Presidiet

Ordförande, *Sten Hagberg*, professor, Uppsala universitet

Vice ordförande, *Ivana Maček*, docent, Stockholms universitet

Sekreterare, *Madeleine Bonow*, docent, Södertörns högskola

Skattmästare, *Thomas Borén*, docent, Stockholms universitet

Övriga ledamöter

Annika Dahlberg, docent, Stockholms universitet

Tova Höjdestrand, fil.dr, Lunds universitet

Per Schubert, fil.dr, Malmö högskola

Susanne Stenbacka, docent, Uppsala universitet

Jonas Åkerman, docent, Lunds universitet

Sällskapets hedersledamöter

Gudrun Dahl, professor emerita

Staffan Helmfrid, professor emeritus

Thomas Lundén, professor emeritus

Jan Lundqvist, professor emeritus

Bo Strömberg, docent

SÄLLSKAPETS PUBLIKATIONSNÄMND

Presidiet samt

Peter Jansson, *Hans Linderholm* red. Geografiska Annaler, Series A: Physical Geography
Richard Ek, *Brita Hermelin*, *Örjan Sjöberg* red. Geografiska Annaler, Series B: Human Geography

SÄLLSKAPETS VALBEREDNING

Lena Molin, fil.dr, Uppsala universitet

Jonathan Seaquist, docent, Lunds universitet (sammankallande)

Mattias Viktorin, fil.dr, Uppsala universitet

SÄLLSKAPETS FÖRTROENDERÅD

Sällskapets förtroenderåd, med rådgivande uppgift i frågor som av styrelsen hänskjutits till detsamma består av Sällskapets hedersledamöter, en representant för var och en av de i §1 i Sällskapets stadgar omnämnda föreningarna, redaktörerna för Ymer och Geografiska Annaler samt ytterligare fyra av styrelsens ledamöter.

SÄLLSKAPETS REVISORER

Ordinarie

Elisabeth Raun, auktoriserad revisor

Ann-Charlotte Wistedt, föreningens revisor

Suppleant

Ida Andersson, fil.dr, Stockholms universitet

ALFORTSKA PRISET

Sedan 1977 har Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi (SSAG) tack vare en donation från Sven Alfort möjlighet att dela ut det Alfortska priset på 40 000 kr till en nyligen disputerad forskare som skrivit en mycket bra naturgeografisk avhandling. Detta är ett pris som den nydisputerade får att disponera helt efter eget önskemål. Avgörande för bedömningen av pristagare är att avhandlingens frågeställning är av stort intresse och att såväl projektet som avhandlingens utformning är av utomordentlig kvalitet. Huvudsaklig granskare av nominerade avhandlingar är Professor Johan Kleman, Institutionen för naturgeografi, Stockholms universitet.

SÄLLSKAPETS HUVUDREFERENTER FÖR STIPENDIETILLDELNINGEN

Naturgeografi: *Annika Dahlberg*, docent, Stockholms universitet

Per Schubert, fil.dr, Malmö högskola

Jonas Åkerman, docent, Lunds universitet

Kulturgeografi: *Madeleine Bonow*, docent, Södertörns högskola

Thomas Borén, docent, Stockholms universitet

Susanne Stenbacka, docent, Uppsala universitet

Antropologi: *Sten Hagberg*, professor, Uppsala universitet

Tova Höjdestrand, fil.dr, Lunds universitet

Ivana Maček, docent, Stockholms universitet

ANTALET MEDLEMMAR I DECEMBER 2016: 541

SÄLLSKAPETS MEDALJÖRER

<i>Vegamedaljen</i>	1881 A E Nordenskiöld	1922 Albert I,	1962 T Heyerdahl
<i>Stiftad 1880</i>	1882 L Palander	furst av Monaco	1963 L S B Leakey
	1883 H M Stanley	1923 A Penck	1965 M Ewing
	1884 N M Przewalski	1924 L Koch	1970 F Hjulström
	1888 W Junker	1926 B A Vilkitsky	1970 S Thorarinsson
	1889 F Nansen	1930 H U Sverdrup	1972 A Crary
	1890 Emin Pascha	1931 E F Gautier	1975 W Dansgaard
	1892 L Binger	1932 A Defant	1981 V Schytt
	1897 O N Sverdrup	1937 R Chapman Andrews	1983 C Emiliani
	1898 S Hedin	1939 V Bjerknes	1984 H H Lamb
	1899 C Schweinfurth	1939 V W Ekman	1986 J R Mackay
	1901 Luigi,	1941 B Helland-Hansen	1987 G Hoppe
	hertig av Abruzzerna	1941 H W:son Ahlmann	1987 Å Sundborg
	1903 F von Richthofen	1944 L von Post	1990 G H Denton
	1904 O Nordenskiöld	1946 E de Martonne	1993 D E Sugden
	1904 J G Andersson	1948 R Byrd	1994 G H Liljequist
	1905 R Scott	1950 H Pettersson	1997 L Washburn
	1907 O S Pettersson	1951 C Troll	1999 J Imbrie
	1909 J P Kock	1954 L Dudley Stamp	2002 L G Thompson
	1910 E H Shackleton	1955 P-E Victor	2005 F Gasse
	1912 I Murray	1957 C O Sauer	2008 D Dahl-Jensen
	1913 R Amundsen	1958 J Bjerknes	2011 T Callaghan
	1915 G De Geer	1958 T Bergeron	2014 C J Tucker
	1919 K Rasmussen	1959 M M Somov	2015 L Head
	1920 W M Davis	1961 R J Russel	

<i>Johan August</i>	<i>i guld</i>		
<i>Wahlbergs</i>	1905 G Retzius	1983 W Mead	1951 Å G Wickman
<i>medalj</i>	1909 S Hedin	1985 J Leighly	1963 C Mannerfelt
<i>Stiftad 1901</i>	1912 F Nordenskiöld	1990 O Nordström	1966 C C Wallén
	1915 A Hamberg	2009 A Buttimer	1977 O Hedbom
	1917 P Dusén	2011 C Crumley	1981 D Torbrand
	1920 G M Fürst	2012 D Soyey	1984 O Kindhammar
	1921 G Andersson	2014 G Gísladóttir	1988 M Althin (postumt)
	1930 R Sernander		1993 G Østrem
	1938 A Lagrelius		1997 B Strömberg
	1943 S Erixon		1997 S Helmfrið
	1946 H Nelson		1998 S Mårtensson
	1950 B Kullenberg		2004 J O Mattsson
	1953 J Frödin		2006 P Östman
	1968 Anne Stine och	<i>i silver</i>	2007 L Wastenson
	H Ingstad	1907 G T Palmquist	2012 A Fridfeldt
	1969 O Arrhenius	1912 A Hernmarck	
	1974 G Borgström	1915 A Ax:son Johnson	
	1976 R Edberg	1920 A Lagrelius	
	1979 C Fries	1923 G Wennersten	
	1980 S Jaatinen	1925 H Westman	
	1981 B Lundvall	1930 A Westerberg	
	1982 K C Izikowitz	1938 T Kleen	

YMER 2017 URBAN UTVECKLING

<i>Anders Retzius medalj i guld Stiftad 1910</i>	1913	O Montelius	1988	F Barth	2003	D Massey
	1920	A Evans	1989	D Harvey	2004	T Ingold
	1923	A Stein	1989	S Godlund	2006	G Törnqvist
	1925	J G Andersson	1991	A R Pred	2007	J Comaroff & JL Comaroff
	1930	E Nordenskiöld	1991	J R Goody	2009	A J Scott
	1969	D Hannerberg	1995	V Das	2010	U Hannerz
	1973	T Hägerstrand	1997	P Gould	2012	D Mitchell
	1976	W William-Olsson	1998	D Maybury- Lewis	2013	P Stoller
	1978	W Hartke	2000	E Bylund		
	1985	A L Mabogunje	2001	S B Ortner		
<i>Anders Retzius medalj i silver Stiftad 1910</i>	1913	C A Larsen	1922	W Kaudern	1950	T Heyerdahl
	1915	C Skottsberg	1924	S Bergman	1952	G Liljequist
	1916	T J Arne	1925	H Bystrom	1952	V Schytt
	1917	E von Rosen	1927	F Malmgren	1964	C Fries
	1917	R Fries	1929	O Frödin	1966	C Swithinbank
	1919	E Mjöberg	1931	E Hultén		
	1920	K G Lindblom	1933	C C Caldenius		
	1922	Wilhelm, hertig av Södermanland	1934	E Nilsson		
			1937	S Linné		
<i>Hedinmedaljen Stiftad 1930</i>	1930	S Hedin	1967	G Montell		
	1936	E Norin	1971	M Lundqvist		
	1941	C G Mannerheim	1994	G Jarring		
	1953	N Ambolt	2005	U Ehrensvärd		
	1953	B Bohlin	2013	H Wahlqvist		
	1961	E Imhoff				
<i>Alfortska priset</i>	1977	C E Johansson	1989	J Kleman	2002	C Richardson- Näslund
	1978	W Karlén	1990	S Floderus	2003	M Svensson
	1979	L Håkanson	1991	L Barring	2004	S Sjögersten
	1980	L Strömquist	1992	P Holmlund	2005	R Pettersson
	1981	U Helldén	1993	T Gustavsson	2007	L Rubensdotter
	1982	J Åkerman	1994	V Pohjola	2009	E Norström
	1983	B Holmer	1995	P Jönsson	2010	C Jonsson
	1984	W Arnberg	1996	E Isaksson	2011	J Heyman
	1985	K Lidmar- Bergström	1997	K Holmgren	2012	J Lindén
	1986	M Jansson	1998	C Hättestrand	2013	M Sjöström
	1987	L Brydsten	1999	J O Näslund	2014	A Auffret
	1988	R Nyberg	2000	L O Westerberg	2016	L Eklund
			2001	U Postgård		
<i>Lärapriset i geografi</i>	2014	G Ravik				
	2015	S-I Halling				
	2016	Å Colliander Celik				
<i>SSAGs medalj i guld Stiftad 2015</i>	2016	D Fassin				

YMER OCH MEDLEMSKAP

Ymer skickas direkt till medlemmarna och ingår i medlemsavgiften. Medlemsavgiften år 2017 är 200 kr. För medlemsärenden kontakta Veronica Hohl, e-post: veronica.hohl@humangeo.su.se, tfn: 08-16 48 37. För övriga SSAG-ärenden kontakta Sällskapetets sekreterare. Madeleine Bonow, e-post: ssagmail@yahoo.se. Se även SSAG:s hemsida, www.ssag.se

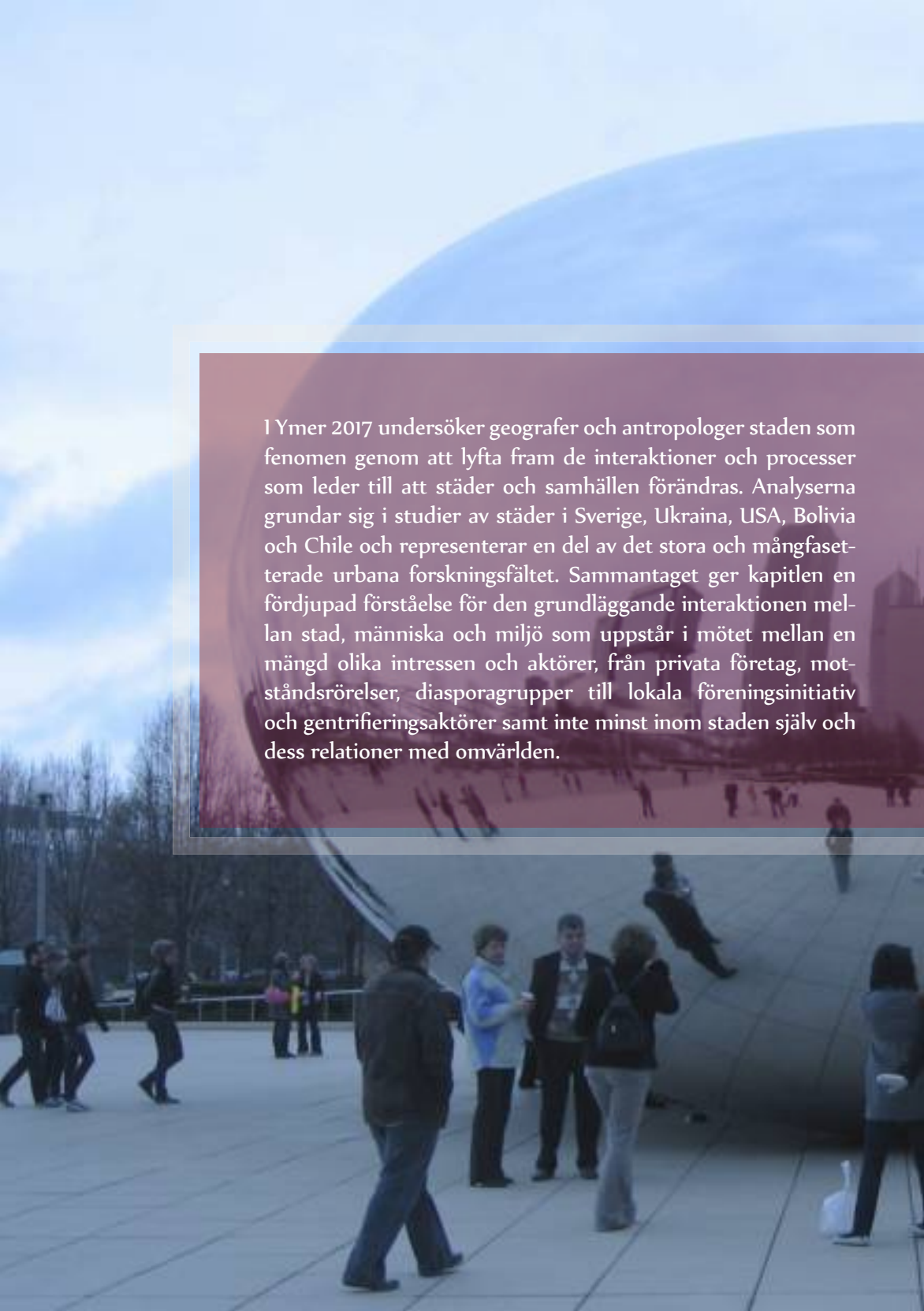
För att bli medlem – registrera dig på ssag.se eller kontakta Veronica Hohl, för kontaktuppgifter se ovan.

Ymer har getts ut sedan 1881. Nyare och en del äldre Ymer kan beställas på <http://ymer.bokorder.se> där de senaste volymerna också finns som gratis pdf i fulltext (skickas med epost).

TEMA FÖR DE SENASTE ÅRENS YMER

<i>År</i>	<i>Tema</i>
1966	Planering och miljö
1967	Kust och hav
1968	Bygd och befolkning
1969	Region och samhälle
1970	Miljövård och landskap
1971	Tätort och glesbygd
1972	Mark och människa
1973	Östersjön
1974	Folk och försörjning
1975	Byggnadsvård och landskap
1976/77	SSAG 100 år
1978	Vattnet och bebyggelsen
1979	Geografisk forskning
1980	Vega 1880 – Ymer 1980
1981	Expedition Ymer -80
1982	Antropologisk forskning
1983	Om havet

1984	Kartan i samhället
1985	Himmel och jord
1986	Historisk geografi
1987	Regionalgeografi
1988	Savann
1989	Regnskog
1990	Antarktis
1991	Oceanerna
1992	Miljö och utveckling
1993	Östeuropas omvandling
1994	Latinamerika
1995	Kommunikationernas Europa
1996	Tibet – världens tredje pol
1997	Mellanöstern
1998	Andrée och Arktis
1999	Södra Afrika
2000	Öster om Östersjön
2001	Antarktanderna
2002	Bergen i fokus
2003	Det bergiga Balkan – konflikternas halvö
2004	Solen – klimatet – människan
2005	Centralasien
2006	Katastrof! Olyckans geografi och antropologi
2007	Kring Beringia. Expeditioner och folk
2008	Kartan och verkligheten
2009	Polarår
2010	Placing Human Geography
2011	Gastronomins (politiska) geografi
2012	Hållbar utveckling och samhällsplanering
2013	Antropologi och tid
2014	Resurser och politik i Afrika
2015	Sverige utanför
2016	Genus och företagande
2017	Urban utveckling och interaktion

The background image shows a large, highly reflective metallic sphere, likely the 'The Sphere' sculpture in Stockholm's Södra Djurgården. The sphere's surface is covered in distorted reflections of the surrounding environment, including the sky, trees, and people. In the foreground and middle ground, several people are walking on a paved plaza. The sky is overcast and grey. A semi-transparent red rectangular box is overlaid on the right side of the image, containing white text.

I Ymer 2017 undersöker geografer och antropologer staden som fenomen genom att lyfta fram de interaktioner och processer som leder till att städer och samhällen förändras. Analyserna grundar sig i studier av städer i Sverige, Ukraina, USA, Bolivia och Chile och representerar en del av det stora och mångfasetterade urbana forskningsfältet. Sammantaget ger kapitlen en fördjupad förståelse för den grundläggande interaktionen mellan stad, människa och miljö som uppstår i mötet mellan en mängd olika intressen och aktörer, från privata företag, motståndsrörelser, diasporagrupper till lokala föreningsinitiativ och gentrifieringsaktörer samt inte minst inom staden själv och dess relationer med omvärlden.